
HRAD
HELŠTÝN
NA MORAVĚ.
Hettes.

HELŠTÝN Z TÝNSKÉ SILNICE.

HRAD
HELŠTÝN
NA MORAVĚ.

SESTAVIL

ISIDOR KAHLIG.

1897.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE.

PŘÍZNIVCŮM

A

PODPOROVATELŮM

SPISU TOHO

VĚNUJE JEJ V ODDANÉ ÚCTĚ

SPISOVATEL.

ÚVOD.

*

Národ, slávou otců nevěnčený,
Bez paměti dějů vlasti své,
Z knih života list je vytržený,
Oběť podlá vůle větrové.

Vocel.

Nedá se upříti a jest dojista zjevem pozoruhodným, že zřídka který národ obírá se tak rád svými historickými upomínkami, jako my Čechové. Nejen historikové odborníci, ale i naši umělci ať pérem, dlátem, štětcem či tonem, naše časopisectvo a mluvené slovo holdují se zálibou při tvorbě své historickému směru, poněvadž díla o naše dějiny se opírající poměrně nejživějšího docházejí ohlasu v národě.

Vším právem smí se nám, tuším z praktického stanoviska, činiti výtka, že hloubáme a kocháme se raději v minulosti, zapomínajíce často na přítomnosť. Avšak výtka ta nebyla by přece jen spravedlivou. Neboť nenajdeme hned národa, jemuž by bylo též zapotřebí tak pronikavého historického uvědomění jako národu našemu. Souhrn našich dějin praví nám: Byli jsme v těchto zemích pány a nejsme jimi více a jest nám tedy napnouti všecky síly, abychom znovu nabyli, co ztraceno. Dějiny naše musí nám při tom zůstati studnicí, z níž čerpáme osvěžení, posilu a nadšení k stálým zápasům o naše bytí a práva, k nimž zeměpisnou polohou na věky jsme určeni.

Ačkoliv tedy rozhodní stoupenci jsme směru, který tlačí národ náš na dráhy více praktické, aby stal se hospodářský silným a samostatným, tož netajíme si nikterak, že jest mu potřebí ve světové konkurenci též co možná nejvyššího stupně vzdělání a tu v prvé řadě pronikavého vzdělání historického, aby poznenáhlu, když ne vymíralo, tož aspoň ztenčovalo se nejtěžší závaží našeho postupu, hrozný totiž počet našich odrodilců, jakým se tuším žádný druhý národ evropský vykázati nemůže.

Spisek, který tímto klademe do rukou laskavého čtenáře, má býti v první řadě skromným příspěvkem k tomuto prohloubení našeho historického vědění, ovšem v úzkém místním kruhu, v požehnaném totiž okolí krásného kdysi, tvrdého a hrdého Helštýna.

Koho osud poprvé do krajiny té zafouká, a on zvědavě se táže po minulosti tak zajímavého kouta, jakým Helštýn bez odporu jest, podiví se všeobecné neznalosti jeho osudů. Tomu pak hlavně má odpomoci spisek tento. On má nám odkrýti, že až do nešťastné třicetileté války byl hrad, město i kraj širého okolí ryze český, že má minulost, za niž styděti se nemusíme.

Čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu.
Co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba.

A vědomí, že kraj ten, kdysi od spodku až do vrcholku svého, Helštýnem korunovaného, byl tak ryze český, neměl by nám býti pobídkou pomáhati se vším úsilím zvrtnouti, co zde od dob třicetileté války dva „hodlaly věky bludné?“

Spisek ten má v druhé řadě každému návštěvníku oživiti dvůr hradbu a síně rytířské jak bývaly kdysi a jsou dnes. Spisovatel poctivě se snažil snésti co kde najíti se dalo ať písemného ať tradicí, aby nakreslil Helštýna obraz co možná úplný. Nikdo více než on sám nepociťuje jeho nedostatky a neúplnosti. Avšak sbíraje po léta se vším úsilím material k řádkům těm, zdálo se mu, že nadešla doba vyhověti čím dál tím více množící se poptávce po nějaké příruční vysvětlivce největšího a snad i nejpěknějšího kdysi hradu moravského. Kéž spisek tento jest pobídkou k doplňkům, pochybnostem a opravám, které spisovatel od každého vždy vděčně ochoten jest přijati k připadnému použití.

Co ale tímto veřejnosti předkládá, podporovala namnoze přízeň četných jednotlivců, jimž spisovatel tímto vzdává své nejuctivější díky. Jsou to vedle jiných vysoce urozených osobností, které výslovně veřejného nepřály si díku, Jeho Jasnost Jiří vévoda Roudnický, panující kníže z Lobkoviců, který s největší ochotou povolil prohlídku knížecího archivu v Roudnici a pan knížecí archivář Dvořák, který listiny k Helštýnu se vztahující s velikou obětavostí opsal. — Jest to velect. pan císařský rada a ředitel velkostatku v Lipníku Frant. Metlitzký, jehož všestranně známá laskavost prokázala spisu různých služeb nejplatnějších a jehož informacím mimo jiné děkuje svůj vznik kapitola „Helštýn v našem století“. Děkuje knížecímu důchodnímu panu F. Kořínkovi, který nešetřil námahy, aby prozkoumání knížecího archivu spisovateli

umožnil, jakož i skoro všem ostatním p. t. pp. knížecím úředníkům a lesníkům za různé laskavé informace a vzácnou ochotu. — Děkuje dále slav. ředitelstvím c. k. universitní knihovny v Olomouci a knihovny moravsko-slezské hospodářské společnosti v Brně, která po léta různé spisy a knihy ochotně zapůjčovala, děkuje důstoj. pp. P. Baďurovi, faráři v Týně a P. Glabazňovi, katechetovi v Lipníku, p. c. k. soudnímu adjunktovi Klimovi, p. Honeisrovi a četným jiným za různé ochotné služby a informace. Zvláštních díků jest mu vysloviti illustratorům dílka tohoto pp. Fab. Lippnerovi a Miloši Neffovi, kteří přeochotně umění své postavili do služeb dílka tohoto. Vydání spisu toho hmotnou podporou umožnil vys. moravský zemský výbor, dále spolek historický pro Moravu a Slezsko v Brně a slav. záložna v Lipníku, jimž spisovatel tímto vzdává svůj nejsrdečnější dík.

Kéž „Průvodce“ tento napomáhá množiti lásku a úctu k jednomu z nejmarkantnějších pomníků naší minulosti a tím i k rodnému kraji a národu. Laskavému čtenáři pak přejeme hodin plných slunečného jasu, veselé nálady, a radostných upomínek na Helštýně.

I. DÍL:

HELŠTÝN DŘÍVE A NYNÍ.

POPIS HRADU.

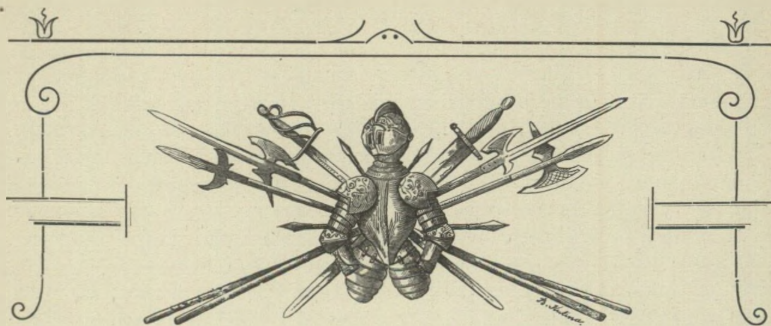
ÚVOD K PRVNÍMU DÍLU.

*

do všímá si navštěvovatelů Helštýna, zpozoruje brzy, že většina jich projde hrad po ušlapané cestičce od první brány všemi dvory až na severní terasu, prodlí zde nějakou chvíli a vrací se touž cestou zpět, jedině snad se zastávkou u hostinského v druhém dvoře. A předce kolik zajímavého v pravo i v levo podél cesty té! Nejpamátnější partie hradu jako široká zeď, hladomorna, bezzedná studně a j. leží stranou obvyklé cesty a zůstanou namnoze nepoznány. — První díl tohoto spisku má tedy navštěvovateli Helštýna býti rádcem, čeho si všimnouti a kam jíti, aby hrad poznal. Tato část spisu může po většině jen na hradě se zájmem čtena býti. Jest to vysvětlující slovo k obrazu, který se nám na hradě skytá, zástupce živého průvodce, který nám viděné oživiti má. Jen několik málo kapitol dílu prvního může se zájmem čteno býti i mimo hrad; vždyť tento jest jim podkladem, bez něhož slovo zůstane prázdným zvukem. Na to chtěli jsme tímto laskavého čtenáře upozorniti.

1. Vzhůru k hradu!

*

Již-lis viděl v klíně lesů
Věkem zpustlý, starý hrad?
Doprovoď mne ku Helštýnu:
Stezku vzhůru najdem snad,
Kde se na temeni skály
Chmurné trosky značí z dáli.
List — jenž z dávné slávy spad.

Koho poprvé parní oř unáší požehnaným údolím střední Bečvy, pohlíží mezi Hranicemi a Lipníkem tázavě k mohutným zříceninám, které korunují jeden z vrchů, tvořících na severní straně horskou obrubu zmíněného údolí. Na otázku naši sděluje nám vlastiznalý soused, že jest to Helštýn, kdysi nejrozsáhlejší a z nejpěknějších hradů moravských.

Jemu platí dnešní náš výlet. Na Lipnické stanici opustíme vlak a projdouce úhledným, ale pokleslým dnes bohužel městem, otážeme se na cestu k Týnu, kam z Lipníka asi za $^3/_4$ hodiny pohodlně dorazíme. Vrch, hradem korunovaný, patří jednomu z posledních výběžků moravských Karpat a jest z horské čáry jako vyšinut. Při bližším pozorování shledáme, že je ze tří stran úplně osamocen, jen na straně jižní souvisí hlubokým sedlem s horským pásmem. Na straně severní, kde k Bečvě sbíhá, jest horské úbočí nejpříkřejší. Podlouhlé temeno stoupá mírně od západu k východu, kde umístněn jest náš hrad.

Ač vrchol hory ze žádné strany zcela nepřístupným není, podniká se návštěva hradu obyčejně z Týna. Vlídnou vesničkou, na úpatí Helštýna malebně přilepenou, vede cesta vzhůru. Po obou stranách vroubí

ji vesnické zahrádky, z jichž bohaté zeleně domky zvědavě vykukujíce nás vítají. Na konci dědinky jest se nám rozhodnouti, kterou cestou pustíme se nahoru. Ač touristé i netouristé množství různých chodníků k temeni vyšlapali, užívá se z pravidla tří cest, které zde stručně chceme naznačiti.

Naproti poslednímu domku po pravé straně cesty odbočuje první chodník v levo do hory. Rozsáhlý kamenný lom, v němž poslední léta pilně se pracuje, necháme po levé ruce a kráčíme travnatou pěšinkou, která později v příkřejším stoupání asi na 150 kroků jest vydlážděna. Dláždění pochází z r. 1843. a kde končí, přechází chodník opět v travnatou pěšinku, která se několikrát rozdvojuje a zase schází, až uvede nás ku konci do houštiny, kterou projdouce, ocitneme se před imposantním průčelím hradu. Chodník ten jest nejkratší a nejčastěji užíván.

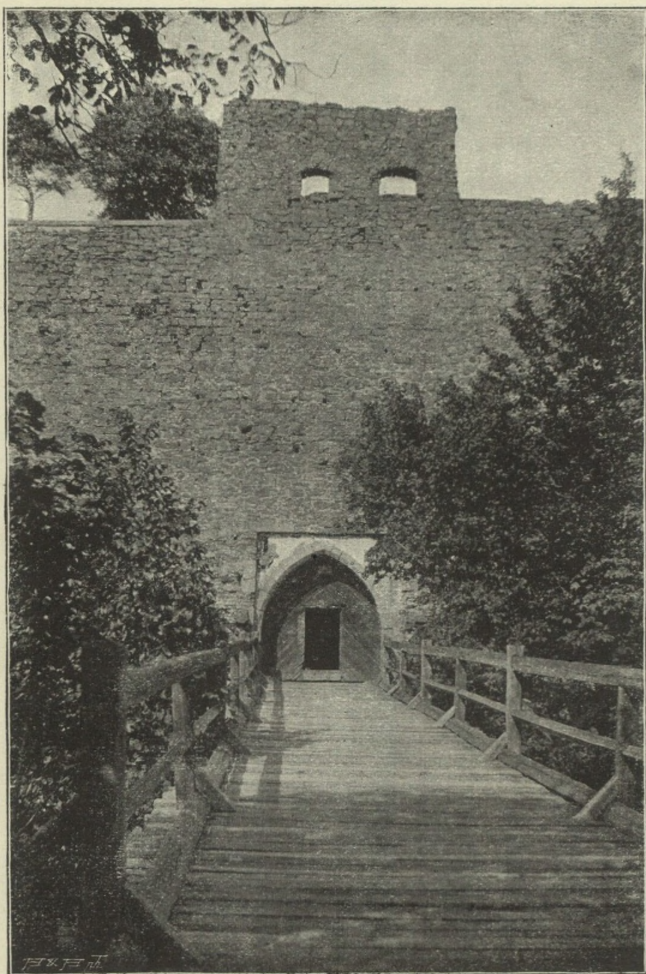
Některé sto kroků delší, ale za to pohodlnější a s pěknou procházkou spojena, vede nahoru t. zv. „knížecí pěšinka". Chceme-li jí použiti, neopustíme vozovou cestu hned u posledních Týnských domků, nýbrž asi 200 kroků později, tam, kde cesta ta vchází do lesa, kteréž místo po pravé ruce označeno jest pouze německou tabulkou „Týnský revír." Zde odbočíme s vozové cesty v levo na pěšinku, kterou po pravé straně pěkně vroubí řada mladých dřínů. Asi v polovici končí svěží dřínové vroubení a dále vine se pěšinka horou mezi ovocným stromovím, stoupá v několika serpentinách až pod hrad a ústí zrovna pod čelní zdí do vozové cesty, která nás přivede až k první bráně. Pěšinka ta byla teprv před několika lety k rozkazu J. J. pí. kněžny Gabriely z Hatzfeldů, která jí výhradně používá, upravena, jinak ale málo koho na ní uvidíme, ač je velmi příjemná a pohodlná.

Šťastný smrtelník konečně, kterému povoz stojí k službám, může jeti až do hradu. Od místa, kde odbočila knížecí pěšinka, jedeme po vozové cestě ještě asi 1000 kroků dále, projedeme ku konci pěknou lipovou alejí, na jejímž konci zabočí cesta náhle v pravo do lesa. Na tomto místě odbočuje dosti chatrná jízdní cesta v levo k hradu.

Zmíněná lesní cesta, kterou jsme právě opustili, vede skoro na tři hodiny až k Teplicím u Hranic uprostřed hlubokých lesů s pěknými, často velebnými partiemi a výletníci Hraničtí stále častěji ji užívají. Milovníkům lesní procházky vřele ji doporučujeme, ač nechceme zamlčeti, že po celé její délce daleko v pravo i v levo není ani jediné lesní studánky.

Všecky tři popsané cesty k hradu jsou dosti pohodlné, a jelikož Bečva na úpatí Helštýna 230 *m*, vrchol hory 340 *m* nad hladinu mořskou vyvýšeny jsou, obnáší stoupání z Týna nahoru jen asi 100 *m*. — Zajímavo jest, že stará historická cesta z Týna k hradu dnes úplně je opuštěna. Byla to cesta jednokolejní, místy pracně skaliskami ražená. Dnes jest úplně trávou zarostlá, místy uprostřed tratě ovocnými stromy posázená, na jednom místě polem úplně zahlazená, tak že nezkušenému oku nelze ji vždy hladce stopovati. O ní později více.

PRVNÍ BRÁNA.

2. Vítáme Vás!

*

Jak roztříštěný bohů mlat
Těch svatých našich dědů
Tak zdivenému hledu
Tys objevil se v ráz.
Kol šumí vábné houštiny
A zvoní ptačí plesy,
Zní hudbou snivé lesy
a plná vůně mlaz.

brojnoš na stráži pozoroval dávno z hradební zdi pracně k vrchu stoupajícího koně našeho a nemeškal příjezd cizince pověžnému oznámiti. Avšak pověžný, který jest zároveň vrátným, nepospíchá se spuštěním padacího mostu a otvíráním brány. S věžového okénka pohodlně si nás prohlíží, a když upachtěný kůň náš stanul před průčelím hradu, nalezáme bránu zavřenu, most vytažený. Netrpělivě žádáme rohem za vpuštění. Avšak táhlé zvuky naší trubky pověžným ani nepohnuly, a okénkem svého věžního hnízda podrobuje nás dole stojící křížovému výslechu, co jsme zač a s jakým úmyslem na hrad přicházíme. Konečně zdá se, že odpovědi naše zapudily jeho nedůvěru, neboť sundal s police svazek těžkých klíčů a chystá se sestoupiti s věže dolů, aby bránu otevřel. Avšak tak hned to nebude. Má hradním hejtmanem přísně nařízeno, vratidlo, kterým spouští zdvíhací most, důkladně opatřiti, a brána je několika zámky a závorami zabezpečena. Než vrátný za pomoci pacholků celý zavírací aparát do pohybu uvede, máme dosti času ohlédnouti se před hradem.

Mohutná čelní zeď přes 12 *m* vysoká netvoří přesně rovnou čáru; na dvou místech je obloukovitě vypouklá. Při stavbě vyskytla se totiž v základech obrovská skaliska, která místo vylámání použita za vhodné základy a trať zdi přizpůsobena tak skalnatému podkladu. Tato zeď nese dvě věže; jednu nad první branou, druhou na jižním konci. První obývá vrátný, druhá slouží hradním hlídkám za útulek. V první obloukovité vypuklině čelní zdi spatřujeme dva otvory, z nichž dva kusy svými kovovými jícny hrozivě na nás se mračí. Před zdí šklebí se na nás hluboký, přes 20 *m* široký příkop, ponejvíce v živé skále vytesaný neb dobře vyzděný, přes nějž k bráně goticky sklenuté vede most na třech zděných pilířích spočívající. Prvá dvě pole mostu jsou stálá, třetí pole tvoří most zdvíhací.

Však slyš! V průjezdu jsou již při práci. Zvolna sklání se pohyblivé mostní pole, až konečně padnouc na pilíř budí v příkopu děsivou ozvěnu. V zarezavělých zámcích zachrastí několik obrovských klíčů, těžké závory šoupají do děr, až konečně skřípavým vrzáním a sténáním vítá nás otvírající se brána. Z průjezdu zní nám několik upřímných „Vítáme Vás“ vstříc. Neboť jakmile poklonil se před námi zdvíhací most, jsme na hradě milými hosty.

Tak asi před 300 léty. Dnes je hradní příkop na polo zasypán a stromovím a křovím bujně zarostlý. Jediná památka zdvíhacího mostu

jsou díry ve zdi, v nichž doposud nalezneme skřipce, přes které běžely vytahovací řetězy. Z obou věží zbyly zdánlivě nepatrné zbytky. Ve skutečnosti jsou dílem tohoto století. Obě staré věže byly roku 1656. shořeny.

Za to jest vstup s menšími potížemi spojen než tehdáž. Bez čekání překročíme přes 20 *m* dlouhý most a octneme se v průjezdu. Nikdo nevítá nás podáním pravice, žádný hlučný pozdrav nezní nám vstříc, leda bychom onu plechovou tabulku na první bráně za to míti chtěli, která němě vítá nás svým málo poetickým nápisem a to jen v samospasitelné:

„Psi vodí se v hradě na provázku."

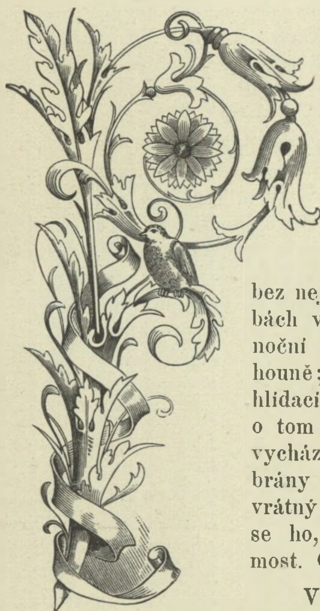

3. Na široké zdi a v prvém dvoře.

*

Do vysoka, do široka
V pýše strmíš chmurné
Nepodajné na vše stany
Nastavujíc tvrdé hrany
Jako rohy vzpurné.
Co tvá síla střásla s týla
Nepozvaných hostí!
Stálas jako skal tvých duby;
Vždyť jsi i pro švédské zuby
Tvrdou byla kostí.

Sv. Čech.

Překročivše první most, vstoupíme do průjezdu, v němž po levé straně budí naši pozornost komora s gotickým opažením dveří bez nejmenšího okénka a tudíž úplně tmavá. V dobách válečných sloužívala snad stráži u brány za noční ležisko, kde na slámě prostřeli pacholci své houně; v dobách pokojných byla asi obydlena hlídacími psy. Že časem sloužívala za lidský útulek, o tom svědčí nyní zazděná díra nad pažením, kde vycházel kdysi kouř z komory. Na opačné straně brány byl jakýsi otvor ve zdi, kterým prohlížel si vrátný ještě jednou z blízka příchozího a doptával se ho, s jakým úmyslem přichází, nežli spustil most. Otvor ten jest nyní důkladně zazděn.

Vykročíme-li z průjezdu mile lahodí oku našemu svěží zeleň prvního dvora, který i v nejparnějších dnech příjemného skytá chladu. Vysoké zdi kolkolem téměř úplně stromovím jsou zakryty, uprostřed dvora umístněny jsou pěkné tři skupiny smrčků.

DRUHÁ BRÁNA S ERBEM PERNŠTÝNŮ.

Avšak počněme obchůzku z kraje. Hned v pravo od průjezdu zakrývá mohutný kaštan kulatou věž, která ve svém nitru ukrývá 47 z počátku tmavých, točitých schodů, kdysi „šnek" zvaných, po nichž dostaneme se na čelní tak zv. „širokou zeď". Klíč ku dveřím věže chová vrátný, bydlící v druhém dvoře.

„Široká zeď" patří k oněm partiím hradu, které neopomeneme navštíviti. Především upoutají zájem náš její obrovité tvary, neboť jest na nejužším místě 7, na nejširším až 9 *m* široká, takže by na ní 3 povozy pohodlně vyhnouti si mohly.

Z venčí táhla se po celé její délce předprseň, na jejíž patě nalezneme při bedlivějším ohledání otvory, kterými obranci na zemi ležící obstarávali drobnou střelbu. Ze „široké" vedly schody na ochozy zdí prvního dvoru. V jižní věži nalezneme ještě zazděné dveře, které kdysi na ochoz vedly. Již v předešlé kapitole zmínili jsme se, že na široké zdi byly kdysi dvě věže, které r. 1656. byly sbourány a v letech padesátých našeho století na jich místě dvě světnice ovšem mnohem nižší a k jiným účelům zbudovány. Tenkráte zřízena na zdi i kuželna a bývalo zde často veselo a hlučno, o čemž podrobněji v poslední kapitole historického dílu. Na utěšené chvíle, které tenkráte veselé společnosti zde strávily, upomíná dnes pouze ohniště v jižní věži, kde tak mnohé šťavnaté sousto, tak mnohá kouřící sklenice byla připravena. Střechu přístavků těch smetla děsná vichřice r. 1857., o bývalé kuželně dávno žádné potuchy, ostatní úprava taktéž zmizela — jen jedno zůstává nezměněno a to jest rozkošný rozhled na vzácný kout země pod námi se rozprostírající, který střízlivým popisem čtenáři kaziti nebudeme.

Jen na jednu ještě zvláštnosť „široké" chceme upozorniti, a to jest panorama, které se nám s ptačí perspektivy na severním konci zdi do Týna skytá. Dědinku tu vidíme pod sebou takřka v půdorysu. Maně vzpomínáme biblické věty „Pane rozbijme zde své stánky" — avšak pohled dovnitř hradu upomíná nás, že stojíme teprv na počátku svého putování. Přesvědčeni o pravdivosti hymny naší, že „zemský ráj to na pohled", opouštíme „širokou" a sestoupíme opět do prvního dvora.

Hned vedle kulaté věže spatříme v široké zdi otevřené dva klenuté sklepy, které sloužily kdysi k umístění hrubé střelby. Kapající se stropu voda tvoří místy drobné krápníky. Podobná sklepení obsahuje „široká" v jižní části ještě troje, ale bez střelných otvorů a dveřmi opatřená. Jsou to bývalé prachárny, zbrojnice a p. Dnes místo prachu, hákovnic oštěpů, šturmhaub a podobného válečného harampátí umístnil zde strážce hradu své pivní baterie a to velmi vhodně, neboť i za nejparnějších dnů nestoupá zde teplota nad 8—10° C.

Hradby prvého dvoru byly stejným ochozem a střílnami opatřeny jako v dvoře druhém, pročež o nich až tam pojednáme. Při obchůzce prvého dvoru stanuli jsme v jihovýchodním koutě, kde mohutná bašta s dvojitým věncem střílen hrozivě nám čelí. Spodní střílny jsou povrchnímu pozorovateli stromovím maskovány. Od této bašty k široké zdi vede v délce 8 *m* dvojitá zeď, jejíž účel vysvětliti neumíme, a o níž zmiňujeme se blíže v kapitole 21. prvního dílu.

Na opáčné straně od zmíněné bašty počíná opět příkop, mělčejší než před hradem. V dřívějších letech z pravidla celý rok naplněn býval vodou a sloužil kachnám hradního za vítané rejdiště. Poslední léta bývá z pravidla suchý. Přes příkop vede 17 *m* dlouhý most do druhé brány, v nejednom ohledu zajímavé. Nad bránou vypíná se mohutná čtyrhranná věž, jediná v hradě k obývání způsobilá. Kdysi měla dvoje ponebí, o čemž svědčí dvoje okna nad sebou. Dnes je jen v prvém k obývání upravena. Nade bránou vidíme jakýs polovypouklý erb s nápisem, bohužel valně porouchaný. Při bližším zkoumání poznáme, že je to erb pánů z Pernštýna, totiž muž vedoucí zubra za prsten nosní stěnou provlečený. Známe-li ho odjinud, rozpoznáme, ač dosti těžce, třířádkový nápis:

Anno MCDLXXX
Wilem z Pernstayna
pán na Helfenstaynye

Pěkná tato památka sloužila r. 1866. vojákům v Lipníku posádkou ležícím při cvičení za terč. Ještě bohudík, že nebyli to mistři ve střelbě, kteří zde stopy své surové zpupnosti zanechali, neboť zeď kolkolem nese stopy střelby, která platila vzácné starožitné památce. Slova „pan“ a „na“ jsou neporušena; slova „Anno, Wilem a staynye“ lze zřetelně čísti, nejvíce porouchán je letopočet. Známý rodák hranický, vojenský lékař a spisovatel z dob našeho probuzení, Galaš vyslovil první domněnku, že za erbem budou spisy, k dějinám hradu se vztahující, uschovány, což při vysokém smyslu Viléma z Pernštýna pro historii a vědu vůbec není pravdě nepodobno; bez vyněti desky není ale možno o tom se přesvědčiti.

Brána sama, pěkný to gotický oblouk, měla po levé straně branku pro pěší, nyní zazděnou a každá svůj zvláštní zdvíhací most, což z pěkně zachovalých rámců poznati lze. I dvě díry pro lana, jimiž se mosty zdvíhaly, zůstaly; pravá je zazděná. Pozoruhodné jsou pěkné smělé oblouky, na nichž most spočívá. Lze je spatřiti, sestoupíme-li do příkopu.

Ubíráme se přes most dále do hradu. Je-li náhodou brána zavřena, visí klíč uvnitř na šikmém trámci pravé polovice vrat. Ne-li, zazvoňme na vrátného.

ČTYŘHRANÁ VĚŽ V DRUHÉM NÁDVOŘÍ.

5. Druhý dvůr.

*

Skvělým průvodem se jeví
Řadou páni, rytíři,
Na pyšných si broních sedí
V ocelovém krunýři :
V kméntu paní krásných líci;
Pážata, pak hudebníci,
Zpěváci a mečíři.

Maternová.

Druhý dvůr jest největším prostranstvím na hradě. Měří přes 150 *m* délky a 60 *m* šířky. Na bujných ořích proháněli se zde kdysi panoši, cvičíce se v jízdě a zbrani, zde odbývány rytířské hry a turnaje, zde bylo dosti místa pro větší slavnosti, zde též umístěny byly konírny s úpravou vskutku knížecí. Ohlédněme se než vkročíme napřed v průjezdu druhé brány.

Průjezd byl kdysi asi dvakrát tak široký jako dnes. V levo od vchodu bydlel vrátný. Příchod k němu zakrývá dnes nevysoká vepřáková zeď, ve které otevřeme dveře, abychom v pološeru starou tvářnost seznali. Zmíněnou zdí utvořena téměř z poloviny průjezdu kůlna. Přímo proti nám uprostřed původní zdi vidíme dvéře s pěkným pískovcovým pažením stejného tvaru, jako shledali jsme v prvém dvoře u kulaté věže a shledáme ještě na více místech v hradě, důkaz to tuším, že stejné jsou doby a původu. V pravo stával kus, který střelbou svou ovládal hradební zeď druhého dvoru zvenčí. Pěkná střílna je zazdena, a lépe než zde viděti ji při obchůzce hradu z venčí.

Podívejme se do bytu bývalého vrátného. Vkročíme do vysoké klenuté komory, jejíž nejslabší stránkou jest osvětlení. Tři zcela nepatrná okénka, jichž pískovcová obruba širší jest světelného otvoru, mají dosti veliké té místnosti skýtati světlo. Dvě z nich nad sebou hledí do prvního dvora, třetí do hradního příkopu. Na třetí straně, v dosti značné výši konečně, vidíme ještě jeden otvor, jímž procházel komín. Jak příjemným obydlím komora ta i jinak byla, o tom nejlépe svědčí okolnosť, že když v tomto století na kravský chlév měla býti degradována, ponížení tomu tím způsobem se ubránila, že hrozila kravám zmrznutím. Od těch dob slouživá vrátnému za stodolu.

Opusťme nevlídný ten příbytek a vstupme do svěží zeleně druhého dvora. Dvůr ten stoupá mírně před námi a jest v předu ovocnými stromy,

v zadu třemi skupinami smrčků a kruhem lip posázen. Hradní pořídil zde lavičky k příjemnému posezení, kde na svěžím horském vzduchu vše dvojnásobně chutná.

Hned v pravo u vchodu do druhého dvora spatřujeme polokruhovitý přístavek, v němž točité schody vedou do velké čtyrhranné věže nad druhou branou. Klíč ku dveřím ochotně zapůjčí vrátný. Přístavek ten pochází z let sedmdesátých našeho století, kdy ve věži upraven byt pro lesníka. Původní přístup do věže vedl z dnešního bytu vrátného po těžkých dřevěných schodech a jest podnes zachován. Oba příchody scházejí se na dřevěné pavlači, dvěma mohutnými krákorci nesené, z nichž levý dnes je zakryt zmíněným přístavkem. Dvéře na pavlači mají pěkné pískovcové pažení stejného tvaru, jak jsme již dvakrát dříve byli spatřili. Kterási hospodyňka, středověkých staveb znalá, zalíčila je — vápnem. Vstoupivše do dveří, octneme se v přívětivé světlé jizbě s jedním sice jen oknem do prvního dvoru; druhé po levém boku je zazděno. Kdysi vedly z této jizby schody do druhého poschodí. Když se věž v letech sedmdesátých k obývání upravovala, bylo druhé ponebí i schody k němu vedoucí zrušeny. Aby ale přece přístup nahoru byl možný, ponechán uprostřed stropu čtyrhranný otvor, kterým zvědaví touristé po requirirovaném žebříku nahoru se dostanou. Ještě mnohem útulnější je vedlejší světnice s třemi okénky v sáhotlustých zdech, z nichž ze všech rozkošná je vyhlídka.

Sestoupivše s věže dolů, staneme v sousedství jediné obydlené části hradu, bytu to nynějšího vrátného. Nad vchodem do jeho bytu je zazděn erb Kravařů, který při hledání pokladu v jednom sklepě vykopán byl. Vrátný dovolí nám vniknouti svým bytem do oné mohutné bašty, kterou jsme v rohu prvého dvoru byli viděli. Jak hrdě tvářila se zvenčí, tak schátralý obraz poskytuje uvnitř. Jest to rytířské brnění, ale bez masa a kostí. Kdysi mívala dvoje ponebí o třech střílnách, avšak o kusech, které kdysi na těžkých dvoukolových podstavcích hrozivě pohlížely ven, dávno žádné potuchy.

Smutně ze zdi zejí ložiska vylámaných trámů, zamlklé pozírají střílny s pěknou pískovcovou obrubou, takže fantasie naše lehce upraví si obrázek dřívějšího vzezření. Hrabivá ruka přítomnosti dávno všecko rozebrala, div že nestrhla sešlému velikánu i děravý klobouk s hlavy, bídnou jeho střechu, která celá pokřivená a zpodpírána nuzně zakrývá obraz dojemné zbědovanosti. A rovně smutná jest dnešní úloha velikána. Místo lesklého vojenského náčiní dnes ve všech koutech prach, smetí, harampátí, které šlojířem soustrasti pilně zakrývá — pavouk. Nemile vzrušeni odcházíme na čerstvý vzduch do smavé zeleně druhého dvoru.

S bytem vrátného sousedí v pravém úhlu bývalé konírny, táhnoucí se v délce 40 *m* podél jižní zdi druhého dvoru. Pro ušlechtilou krev, jakou chovaly, byly též po knížecku zařízeny. Vysoká klenba, široká okna a dveře upomínají na moderní stavby. Dnes chatrné jsou ssutiny. Jen část, hraničící bezprostředně s bytem vrátného, zachráněna, protože se jí užívalo za tančírnu v létech šedesátých. Dnes opět přestavena,

slouží hradnímu za spižírnu a kravský chlév. V další části slýchati místo bujného řehtání plnokrevných ořů, hrochtavé zvuky zvířátek sice velmi užitečných, ale s rytířstvím málo souvisících. Nejzazší konečně část jest truchlé sbořeniště, kde milosrdná zeleň bezu soucitně zakrývá jízvy neuprosných věků.

Konírny měly kdysi troje dvéře a šestero oken, které od bytu vrátného pravidelně se střídaly v pořádku: dvéře, dvě okna, dvéře, dvě okna, dvéře, dvě okna. Dnes různě jsou přestavena. Poslední okno v bezovém chrastí téměř úplně ukryté, nejlépe je zachováno. Jeho kamenná obruba svědčí, že okna konírny měla světlost a úpravu, za které žádný moderní byt nemusel by se styděti. Nad konírnami byly senníky, k nimž vedlo šestero dveří, dnes zazděných. O nalezeném v konírnách pokladě pojednáme blíže v kapitole druhého dílu „Poklady na Helštýně".

Naproti konírnám podél jižní zdi stávaly drvárny. Nezůstalo po nich ani památky. Jen pruh řidšího, žlutšího trávníku prozrazuje stopu přední zdi, která v ostrém úhlu sbíhala se s hradbou.

Jak v prvém, tak i v druhém dvoře nebyly hradební zdi stejné. Na severní straně, kde hora příkrým úbočím náhle k Bečvě padá, nemohl obléhající nepřítel postaviti bořících strojů a proto jsou zde zdi mnohem slabší, jen asi 1·2 *m* široké, kdežto na straně jižní, kde hora mírněji v horské sedlo se sklání, dvakrát tak silné jsou. Dle toho různila se též úprava cimbuří Aby obranci hradu útočícím a zejména zeď slezajícím nepřátelům na kterémkoli místě brániti se mohli, vedla po vrcholu zdi kol kolem cesta „ochoz" zvaná, která proti nepřátelským střelám zvenčí chráněna byla zdí o něco slabší t. zv. předprsní, ve které nalezaly se střílny pro drobnou zbraň. Jižní zeď byla tak tlustá, že při zdi předprsní 60 *cm* tlusté zbyl ochoz více než metr široký. Na severní straně zbyl ale ochoz jen tak úzký, že na něm muži, měl-li se zbraní zacházeti, každou chvíli hrozilo spadnutí. Vyhnouti si tu na ochozu bylo dokonce nemožným. Proto zřízen zde ochoz částečně dřevěný. Na patě předprsně zapuštěny totiž trámce do dvora trčící, na které položeny desky a tak ochoz rozšířen.

Pátráme-li zejména zvenčí hradu, nalezneme na mnoha místech ve zdi ještě ony díry a v některých i zbytky oněch trámců, které ochoz nesly. Aby obranci proti nepohodě a dešti chráněni byli, opatřen byl stříškou. Dřevěný tento ochoz zničen vandalskou rukou r. 1656., o čemž blíže v kapitole „Bourání Helštýna".

Na konci druhého dvora, kde cesta vstupuje na třetí most, lze zcela pohodlně a bezpečně vstoupiti na ochoz jižní zdi, kdež střílny $1\frac{1}{2}$—2 *m* od sebe vzdálené zajímavý pohled skytají z hradu. Ve mnohých střílnách zachovala se posud příční dřevce, na která střelec kladl svou zbraň.

K sesílení a vydatnější obraně dlouhých zdí měl druhý dvůr po každé straně dvě polokruhovité bašty, z nichž ony na silnější jižní straně mají dva věnce střílen nad sebou, na slabší straně severní pouze

jeden kruh. Ve dvoře leží spodní střílny bašt v úrovni půdy, kdežto zvenčí jsou až 2 *m* nad zemí, což vysvětluje se tím, že sloužívaly vrátným za smetiště, kam házeli kamení z hradeb padající, ostatek dodělal vítr a déšť. Bašty na jižní straně jsou otevřeny a ložiska vybraných trámů stropových dovolují v mysli sestrojení bývalého vzezření. Na straně severní jsou bašty zavřeny a v druhé z nich umístil jakýs důmyslný znalec středověkého opevňování s nádechem zdravého humoru — záchody.

5. Z předhradí — do hradu.

*

Hrdý hrade, tvrdý hrade,
Jak se mocně zvedá
V lůně drsných skal a borů
Plná síly, plná vzdoru
Tvoje lebka šedá!

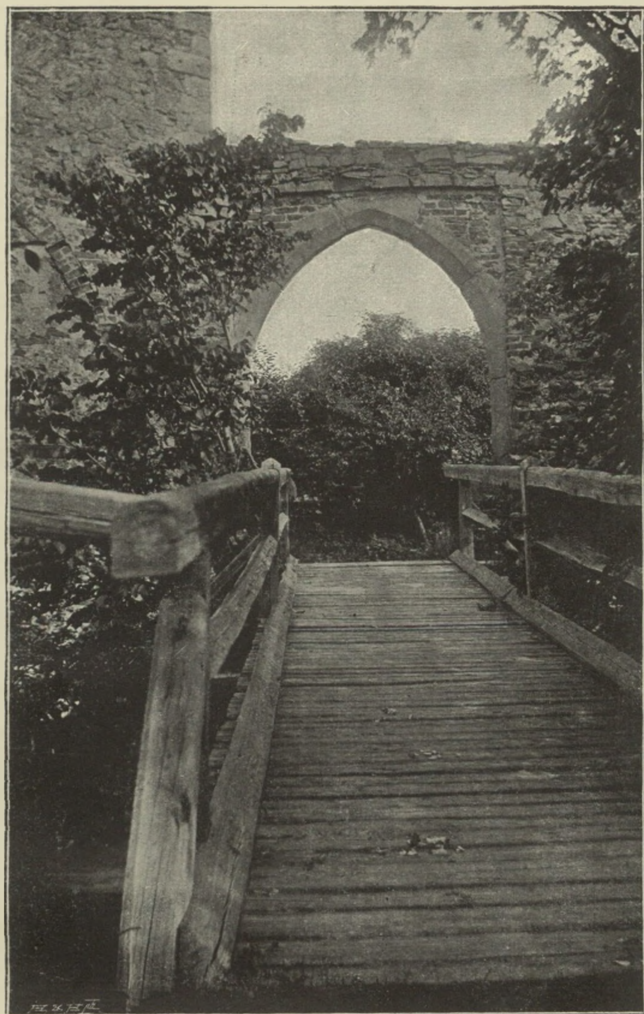
Sv. Čech.

První a druhý dvůr jsou novější části Helštýna, přistavené k starému hradu Kravařů Vilémem z Pernštýna okolo roku 1480. Tento nejbohatší pán své doby rozšířil svůj „milý Helštýn“ nejen o první a druhý dvůr — předhradí — on přestavěl i ostatní části zejména též zámek od základů tak, že vším právem druhým zakladatelem hradu nazván býti může.

Na konci druhého dvoru staneme před novým příkopem, třetím v pořadí, do něhož z druhého dvoru za skupinou smrčků pohodlně sejíti lze. V příkopu tom vystavěna v druhé polovici našeho století pumpa, jejíž vodu ale ani dobrým žaludkům odporučiti nemůžeme. Příkop ten býval až do Viléma z Pernštýna prvním hradním příkopem, a nalezneme jej, při obchůzce hradu zvenčí na straně severní za hradní zeď prodloužený.

Z předhradí do hradu dostaneme se po mostě, k němuž vede cesta podél jižní zdi druhého dvoru. Zastavme na mostě chvíli. Před námi vidíme lehký gotický oblouk, který by zdvíhací most sotva unesl. Ten

TŘETÍ BRÁNA.

byl upraven dříve v pravo od nynějšího a posud lze ve zdi spatřiti zazděnou starou bránu. K obraně brány té — jak soudíme první brány starého hradu — sloužila nejmohutnější, kruhovitá bašta celého hradu, které ale zde nespatříme, leda malou část, vystoupíme-li na ochoz vedlejší hradební zdi. V celé mohutnosti své objeví se nám teprv při obchůzce hradu zvenčí. Původně byla asi upravena k obraně s hůry podsebitím,[1]) neboť nemá na rozdíl od ostatních bašt ani jediného otvoru.

Když Vilém z Pernštýna sesílil hrad předhradím, nebylo zde více potřebí tak silné brány, zdvihací most zrušen a nový přeložen na levo asi proto, poněvadž při původní poloze vozy v těsném průjezdu jen s velkou obtíží v pravém úhlu obraceti se mohly.

Když dnešní most překročíme, není o zmíněné kruhovité baště ani památky. Průjezd proměněn totiž v klenutou světnici a za tím účelem vystavěna průměrem kruhovité bašty zeď ve směru přímé čáry písmeny **D** čímž bašta úplně maskována a téměř bezúčelnou se stala. Vystoupíme-li po žebři na tuto zeď, spatříme, že otvor písmeny **D** jest zcela nepatrný, neboť mohutné zdivo zaujímá veškerý vnitřní prostor. Místo podsebitím, korunována dnes bašta lískovým křovím a angreštem, na jichž ovoce z pravidla jen veverky a ptáci činí nároky. Světnice z bývalého průjezdu zbudovaná byla klenutá; ulomený námětek klenutí dobře lze spatřiti. Za to celá přední zeď rozebrána na stavivo k různým potřebám vně i vnitř hradu.

Obraťme kroky své dále. Stojíme v přihrádce podobné ulici. Před námi nová mohutná brána, čtvrtá v pořadí, v pravo i v levo zdi střílnami opatřené. Po pravé straně jest kus zdi vybourán, kteréž místo poskytuje pohled do hlubokého slepého dvora, který navštívíme později.

Brána před námi — soudíme, že za Kravařů druhá brána hradu — má nahoře malý výklenek, v němž asi soška neb obraz nějakého svatého neb patrona hradu býval. Po pravé ruce měla branku pro pěší a byla očividně pro zdvíhací most zařízena. Zřetelně vidíme díry, kterými probíhaly vytahovací řetězy. V jedné z nich ukryla se před několika léty postřelená kuna lesní a nebylo ji možno odtud jinak vypuditi než zapálenou sírou. Ve zdivu spatřujeme dále podélný rám z pískovce, kam klade se zdvíhací most; vykřesaná proň ložiska v patních kamenech, šikmo zděné výstupky po obou stranách brány (na pravý přiléhá zeď), které vidíme u všech zdvíhacích mostů a které most před poškozením z boku chrániti měly, jen hlavní schází: most sám a příkop.

Stojíme patrně opět u značné přestavby: Soudíme, že příkop po levé ruce a slepý dvůr po pravé byly kdysi spojeny, že to byl hlavní příkop vedoucí kol hradu. Po přestavbě Vilémem z Pernštýna příkop na tomto místě přepažen dvojí zdí, mezi nimiž mezera snad teprv později zasypána, aby nemusel udržován býti most. Zdi příkop napříč přepažu-

[1]) Podsebití byla dřevěná pavlač věž korunující a ven vyčnívající. Otvory v podlaze házeli obranci věže kameny, lili vařící vodu, smůlu a p. na útočníky.

jící jsou patrně novějšího původu než brána, na jejíž výstupky očividně později byly přistavěny.

Ještě jednu nápadnou změnu vidíme před sebou: Cesta v přihrádku i v bráně samé ležela kdysi mnohem výše než dnes. To prozrazují nejen patní kameny čtvrté brány, které by žádný stavitel nebyl nechal obnažené, jak je vidíme, ale i patníky v třetí bráně svědčí, že zde cesta ležela kdysi výše než dnes. Nezvratný však toho důkaz vidíme v průjezdu čtvrté brány. Projíždějící vozy nejednou osou zavadily o pískovcové boky a vytřely během doby značné rýhy, v stěnách průjezdu podnes zřetelně viditelné zejména po straně levé, dle nichž nejlépe určiti můžeme, o kolik dnešní cesta oproti dřívějšku je prohloubena.

Kde jest příčina toho prohloubení? Byl by se násyp v přihrádku o tolik sesedl, byly by dešťové přívaly jej vymlely? Oboje proto jest málo pravděpodobné, že schody, které v pravo z přihrádku do slepého dvora vedou, jiné by nabyly tvářnosti než ukazují. Spíše soudíme, že ve výši patníkům brány odpovídající běžel celým přihrádkem dřevěný most, čemuž nasvědčují pravidelně proti sobě ležící díry v bočních zdech, které jistě bývalými ložisky mostních trámů jsou. Ke schodům pak do slepého dvoru vedly v mostě tom upravené padací dvéře, jaké často u našich sklepů vídáme. Ve vrchním kamenu těchto schodů nalezneme jakési díry, které snad k upevnění pohyblivých dřevěných schůdků sloužily.

Sestoupíme-li po zmíněných pěti schodech do slepého dvora, octneme se ve dveřích majících velmi opotřebené pískovcové pažení a vidíme před sebou příkop věžovitými zdmi obehnaný, plný ssutin a křovím divoce zarostlý. Sem tam prohlašuje se dvůr ten za bývalý hřbitov, jinde, a to s pravděpodobností mnohem větší za lehčí vězení v dobách, kdy šlechta zároveň soudnictví na panstvích svých vykonávala. Náhled ten podporuje i tradice rodiny, která ve třech pokoleních úřad vrátného na hradě zastávala.

Jižní zeď dvoru toho má cimbuří se střílnami, k nimž scházelo se bezpochyby dřevěnými schůdkami ze sousední bašty. Celý dvůr nemá kromě dveří, jimiž jsme vešli, otvorů více. Jedině ve zdi čelící našemu vchodu nalezneme zazděnou výpadní branku, která však, jak při obchůzce hradu se přesvědčíme, zvenčí nebyla téměř k spatření, an zde zemí skoro byla úplně zakryta. Nejzajímavějším místem tohoto dvoru jest však polookrouhlá bašta v jednom rohu, se střílnami velmi vysoko položenými, do které klade tradice východ tajné podzemní chodby z hradu, o čemž v kapitole „Záhadnosti Helštýna“.

BRÁNA ČTVRTÁ.

6. Ve čtvrté bráně.

*

Chodíval k nám, chodíval
Z kanceláře písař.
Kloboučck premovaný
Jak nějaký císař.

e všech pěti hradních bran byla čtvrtá, ve které nyní stojíme, nejmohutnější. Jest kolkolem kvadry vroubena a vykládána. Soudíme, že ve starém hradě Kravařů byla druhou bránou, a dvůr do kterého vedla prvním dvorem hradu.

Před věky bývalo zde jinak. V průjezdu, který vedl od zdvihacího mostu až do dvoru v délce 13 *m* sedávali na dubových lavicích tatíkové, mlčíce, neb jen tlumeným šeptem mezi sebou hovoříce, čekajíce s utajenou bázní, až je písař do kanceláře, po levé straně průjezdu ležícího, k řízení zavolá. Okénko podnes ve zdi i s dřevěnou svou obrubou zachovalé se otevřelo a pánovitým hlasem vyvolává písař jednoho z čekajících. Tento pokorně otvírá dvéře úřední písárny. Dýmku, která už po cestě k hradu jaksi chutnati mu nechtěla, zastrčil v průjezdu do nejhlubších útrob kabátce, hůl nechal venku a čepici rozpačitě mačkaje úzkostlivě pohlídá za hrubý dubový stůl, kde nelaskavá hlavička písařova, širokým škrobeným límcem vroubená cosi v lejstrech hledá, proč vešlý na hrad byl předvolán. A tatíkovy strachy nejsou neodůvodněny; neboť jest písař velkým pánem, a moci jeho dodávají ještě více váhy známé nám již padací dvéře v přihrádku před bránou, kterými velice snadno octnouti se můžeme v hradním vězení.

Nežli písař řízení provede, ohlédněme se po kanceláři. Jest to veliká zaklenutá jizba s dvěma okny do dvoru a trojími dveřmi. Prvními vešli jsme z průjezdu, protější míří na taras nad hradním příkopem, třetí do komůrky páně písařovy. Vstupme tam s jeho svolením. Do světničky vchází se z kanceláře po dvou schůdkách. Jest neveliká a má dvě okna do hradního příkopu.

Nábytek páně písařovy jizbice byl na tak mocného pána dosti skrovný. Ani stolu neměl. Psávalť v kanceláři a jedl u zvláštního stolu s polesným, lovčím a porybným. Hrubá postel ořechové barvy, dubová truhlice v jednom koutě, obsahující nejlepší věci páně písařovy, dvě židle, umývadlo s nálevkami, 2 cínové konvice, svícen, hodiny, nějaká zbraň, toť vše, co dnes ovšem jen v duchu vidíme. Nyní jest klenutí dávno sesuté, po zemi leží hromady rumu, jen v koutech a výklencích jest omítka dosti dobře zachovalá. Ve světničce roste bujné křoví. S umístněním záchodu si tehdejší stavitelé příliš hlavy nelámali. V jednom rohu vidíme zdi neúplně k sobě přiléhající; zde umístněno moderní „zde“, k němuž přímo ze světnice byl přístup. Způsob ten uvidíme i v hradním paláci.

Opouštíme páně písařovu jizbici a vstupme sousedními dveřmi kanceláře, nyní vysoko klenutými, na taras nad hradním příkopem. Kdysi byl odtud pěkný rozhled po druhém dvoře; dnes je stromovím a křovím jak v příkopu, tak po tarase bujícím, zacloněn.

Zeď nad tarasem má pěkně zachovalé cimbuří, které ale Švédů nepamatuje. Jest v letech šedesátých tohoto století stavěno, při čemž, jak z druhého dvoru zřetelně patrno, asi o 2 *m* zvýšeno bylo. Kromě kulaté bašty, která sem třemi otvory hledí, není na tarase nic významnějšího. Jdeme-li až do nejzazšího kouta, dostaneme se dosti pracně křovím a přes sutiny až k místu, kde hradby druhého dvoru k starému hradu jsou připojeny. Kdysi čněla zde k nebi rožní hranatá věž s podsebitím, což ve dvoře lépe uvidíme.

Nastupme zpáteční cestu do průjezdu čtvrté brány. Po pravé straně průjezdu byly 2—3 světnice, nyní úplně v ssutinách ležící. První od průjezdu byla největší, sloužila asi vždy za byt, měla jedno okno do známého nám již slepého dvoru a velké kruhovitě zaklenuté do průjezdu. V ostatních částech bylo asi pilně při- a přestavováno. Spatříme tu zdi, které míří zrovna do oken, výklenky, jichž upotřebení pouze tušiti, průlomy a klenutí, jichž účel těžce lze uhodnouti. Byly to asi světnice pro úředníky neb hradní čeleď, pokud přímo k osobní službě pána neb paní nebyla. Dle jedné, ač nedosti jasné listiny ze 17. století, byla zde umístněna kovárna, pekárna a ruční mlýny. Zdi v těchto místech zdají se býti nejstaršího původu, jsouť stavěny z drobného pouze kamene. Místnosti ty konečně jsou i tím zajímavy, že jimi vede dnes jediný normalní příchod k bezedné studni, hladomorně a zámeckému příkopu. Než-li tam sestoupíme, chceme se ještě ohlédnouti po třetím dvoře.

7. V třetím dvoře.

*

Chceš-li rád pevnému domu,
Chciť svou radu k tomu dáti;
Rač od dříví nedělati,
Ani na bahně u vodě,
Ač se chceš vystříci škodě,
Ale na dobrém základu
Maje moudrých lidí radu,
Ježto raditi umějí
A k věčnosti rozumějí.

Nová rada Smila Flašky z Pardubic ve 14. stol.

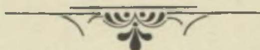

věží trávník, pěkná skupina smrčků a dřínů uprostřed, zdi kolkolem křovím a stromovím maskovány, toť první dojem, který dvůr skytá. Ve starém hradě Kravařů míval tento první dvůr čtyři věže ve svých rozích. Dnes jen ze dvou vidíme patrnější zbytky a krom toho rundel, který při přestavbě Vilémem z Pernštýna byl zřízen a úplně je podoben baštám prvých dvou dvorů.

Když tento pán Helštýn přestavoval, zvolil tehda nejnovější způsob opevňování, kterému učil Němec Albrecht Dürer, první v Německu spi-

sovatel v oboru vojenského stavitelství t. j. okrouhlé bašty čili rundely se střílnami, kdežto starší způsob byly hranaté věže bez střílen ale nahoře s podsebitím čili pokrovím, t. j. dřevěnou ven vyčnívající pavlačí, která v podlaze měla otvory, jimiž se střely, vřící voda, smůla, kamení a p. na útočníky metaly. Jdeme-li od zmíněného rundelu v třetím dvoře podél zdi 20 kroků dále, octneme se v rohu zcela křovím zakrytém, kde nepatrné výstupky zdiva prozrazují, že stála zde taková hranatá věž. O jejím podsebití dávno není památky. Vzaloť za své r. 1656., kdy všecky dřevěné části hradeb byly zničeny. Opět 30 kroků dále octneme se u druhé takové hranaté věže, o které pověsť vypravuje, že odtud Messenbeck shodil dolů zbrojnoše, kterého byl s Kunhutou Plumlovskou a knězem Bertramem zajal. (Viz pověsť: Ztracený dědic Helštýna.) V pravo od této věže vidíme zazděnou výpadní branku, která vedla na pěkný taras s rozkošnou vyhlídkou, jichž všimneme si blíže při obchůzce hradu zvenčí.

Stojíme opět u hradního příkopu, čtvrtého v pořadí, ale než překročíme most přes něj vedoucí, učiníme odbočku k hlubokému jezeru, bezedné studni a hladomorně, kam vede cesta z třetího dvoru. Podél příkopu kráčíme až k obydlím, které jsme v předešlé kapitole po pravé straně průjezdu byli popsali. Úzkými dveřmi vejdeme a držíce se stále chodníku po levé ruce, octneme se asi po 50 krocích v příkopu u osamělého čtyrhranného zděného pilíře, jehož dřívější účel těžce lze uhodnouti, a kteréž místo nazývá lid:

8. „U hlubokého jezera“.

*

Hrad zpustl: v šedé tůni jezerní
Se prává prádlo, je v ní žab též dosti.
Ach, co tu šlo kdys v době večerní
Kol drobných nožek . . . . snění minulo sti

Machar, Jarní sonety.

Název „u hlubokého jezera“ dlužno bráti v míře hodně zdrobnělé. Pod zmíněným pilířem spatříme totiž v mokrých letech kalužinu skrovných rozměrů, v suchých pouze prohlubeň kamením téměř úplně zaházenou, která však před časy 7, ba prý až 9 *m* byla hluboká a i v suchých letech vodu držela. To jest „hlnboké jezero“ na Helštýně. Veliké i malé děti zaházely během dob jezírko, jehož přívlastek „hluboké“ nejtěžší utrpěl ránu r. 1817, kdy velká věž nad pátou branou byla sestřílena a řítící se kamení

ponejvíce hrnulo se sem do příkopu. Trosky ty tvoří velikou kopku, po níž možno až na most se dostati.

Jezírko sotva mělo vodu pramenitou. Bylo asi svodem dešťovky s hradních střech. Příkop, v němž se nacházíme, s nemalou prací v živé vytesán je skále, kterou v mocných vidíme trčeti balvanech; vedle vidíme klenutí zazděným dveřím se podobající, nad nímž kdysi vedl most a vjezd do vlastního zámku, který později pošinut byl v levo, jak podnes vidíme. O tom později.

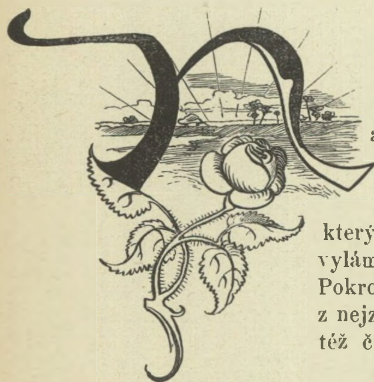

9. U bezedné studně.

*

To marně duch lidský básní a báji,
Co hrozná ta tůň v své hlubině taji.

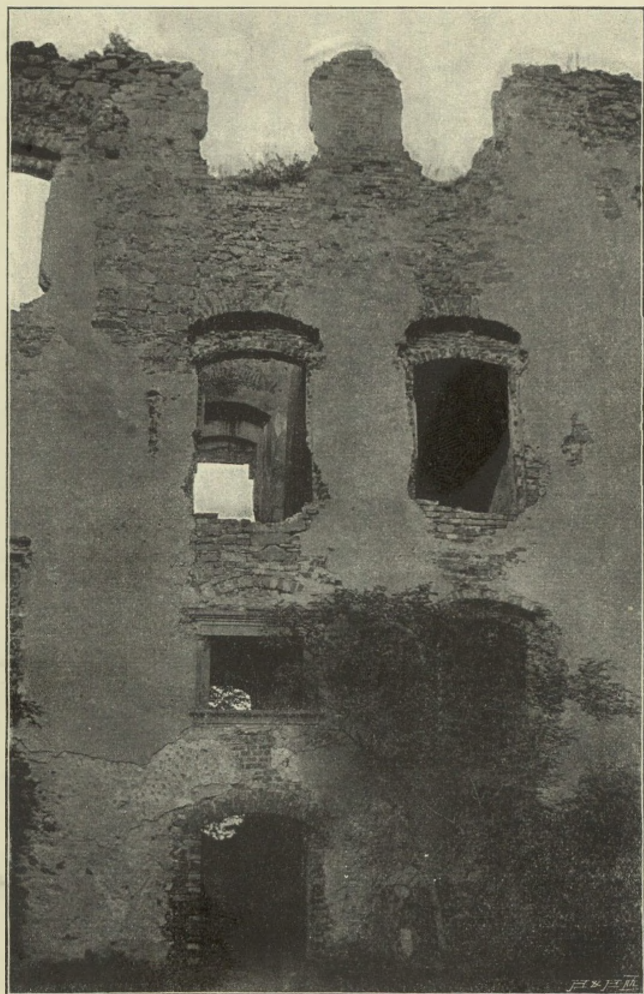
Schillerův potápěč.

a půl cestě od hlubohého jezera zpět spatříme v hradební zdi nízkou branku, která uvede nás do zámeckého příkopu. První, co při vstupu do očí nám bije, jest palác, který vysoko na tarasu napolo sesutém svými vylámanými okny smutně do okolních pozírá lesů. Pokročivše asi 30 kroků dále, octneme se u jedné z nejzajímavějších partií hradních, u bezedné čili též čertovy studně.

Latěmi obehnán, po levé straně můstkem několika trámů překlenut, šklebí se na nás nepravidelný tmavý jícen, na jehož okraji stromy a keře odvážně zapustily kořeny. Hledíme-li delší dobu do prohlubně, až oko přivykne tmě, poznáváme, že jest tesána ve skále, spatřujeme i spodek, na němž na příč leží jakési trámoví a latě. Měřením zjistili jsme, že díra ta je dnes 12 *m* hluboká.

Jinak před věky. S hrdým sebevědomím pohlíželi obyvatelé hradu ku své studni, která jednoduchými prostředky středověku ve skále tesaná, ohromnou představuje práci. Dle několika pramenů měla 75 sáhů t. j. přes 140 *m* hloubky a vesničané v okolí pevně věří v pověsť, že kachny tam vpuštěné vypluly na povrchu Bečvy opět na světlo Boží. Jelikož Helštýn nad hladinou Bečvy asi 100 *m* vyčnívá, bylo by dno studně ovšem ještě přes 40 *m* pod hladinou Bečvy. Nadlidskou práci v bezedné tůni pohřbenou nechala fantasie lidu vykonati čertu, jak o tom vypravuje pověst v III. dílu tohoto spisu: „Čertova studně“.

VCHOD DO HRADNÍHO PALÁCE.

Dle vší pravděpodobnosti byla za Kravařů zbudována. Nasvědčuje tomu jednak okolnosť, že leží v okršku starého hradu, jednak že jiní páni až po rodinu z Pernštýnu drželi hrad poměrně jen krátký čas, kdežto majetkem Kravařů byl přes 150 let. Z tradice rodiny, která po tři pokolení zastávala na hradě službu vrátného, dovídáme se, že vodu vážívali robotníci dvěma okovy, z nichž plný šel nahoru, prázdný dolů. V náčrtku pamětního spisu (bez datum), který kníže Ferdinand z Dietrichsteinů císaři Leopoldu I. o Helštýně sepsati kázal, označuje se její voda za výbornou. Vandalismus, r. 1656 v hradě řádící, zanechal i zde svou neblahou paměť, zaházením studně na 21, dle jiného spisu až na 16 sáhů. Sedm let později, r. 1663, když Helštýn proti Turkům o překot znovu byl vyzbrojován, jednalo se též o vyčistění zaházené studně a podařilo se nám v knížecím archivu dvě nabídky, práce té se týkající, nalézti:

Horníci, Matěj Kresa a Lukáš Tutka z Hory Kutné nabízejí se knížecímu hejtmanovi, že studni vyklidí a žádají záplaty 160 rýnských hotových peněz, 8 měřic rži a 1 měřici žita na chleb, 2 bečky piva, 16 mázů sádla, 2 mírky soli, 100 liber masa neb 50 liber ryb, 50 liber sýra, 3 měřice luštěnin a denně libru svíček. Za to uvolují se položiti kauci 200 zl. Knížecí hejtman seškrtal požadavky jejich náležitě; nebo jim nabídl 95 zl. 30 kr. hotových, 1 bečku piva, 1 vědro zadního piva, 1 měřici luštěnin, 1 mírku soli a 16 liber vypuštěného loje — a horníci přijali.

Druhou nabídku činí nejmenovaný zednický mistr z Lipníka, žádaje 100 zl. hotově, 5 měřic rži, bečku piva, 2 měřice luštěnin a mírku soli. Je jak vidíme skromnější; ale jeden požadavek vysvětluje nám tuším jeho umírněnost. Ku konci žádá totiž: „a potřebné k tomu robotníky", kteří ovšem byli zdarma. Knížecí hejtman má větší důvěru k horníkům a doporučuje je též ve své zprávě knížeti, avšak čistění zůstalo na papíře, kníže k němu nesvolil.

Ku konci předešlého století vznikla a nijak nechtěla utuchnouti pověsť, ovšem jen pod pokličkou šířená, že jistý lesník, aby ušel soudnímu vyšetřování, hodil do „bezedné" tělo zastřeleného pytláka. Prohlídka studně prokázala bezpodstatnosť pověsti té, ale zároveň dán rozkaz, aby studně řítící se vazbou a se zdi padajícími kameny zahazována byla, k čemuž ostatně bez rozkazu velicí i malí navštěvovatelé hradu dobrovolnou robotou pilně přispívali a podnes přispívají, takže již na 12 *m* zaházena jest.

V novější době hostila „bezedná" ve svém jícnu již několikráte návštěvníky různého druhu. K nejodvážlivějším patřil ševcovský učeň, který směle po svázaných žebřících slezl dolů, aby z hlubiny vylovil — prase, které jeho mistru tam bylo spadlo. Odhodlaný náš Bivoj svázal vepříkovi nohy a stoupal směle s břemenem na světlo Boží. Spoléhal ale příliš na přísloví, že neštěstí nechodí po horách, neboť najednou praskl jeden příčel u žebříku a hrdina náš i s kořistí řítil se zpět do hlubiny. Vz r bolestnému pošramocení pokusil se ještě jednou lézti i s břemenem ahoru, tentokrát se zdarem. Jaké odměny se mu od mistra alo nás tajno.

Příšerně šklebí se na nás tmavý jícen hlubiny. Pokusíme-li se osvítiti jej světlem na dlouhé žerdi upevněným, tu tajemný jakýs šelest budí se po skalních stěnách, jakobychom tam pohádkový národ pidimužíků z klidu byli vyrušili. Či by rod trpaslíků přece nebyl jen pouhou bájkou? Posviťme blíže k místu, odkud onen tajemný šíří se ruch! a hle, houf vyplašených netopýrů počne v hlubině se rojiti a údery svých křídel rázem mění svět pohádkový v holou skutečnosť. Pohostinsky dopřává „bezedná“ v tajemných svých útrobách netopýrům útulku, jim jediným tichým strážcům tajuplné a slavnější minulosti.

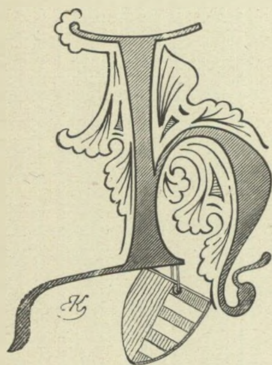

10. V hladomorně.

*

Jak hrdlo láhve nahoře tvar měla,
Jimž pouze okov prošel, polokruhem
Se šířila: kdo hrdlo spjaté kruhem,
Tam vpuštěn byl, víc neuviděl světla.
Tu oběť, která v okovu tam slétla,
Tma s hrůzou chytly v náruč a ji strhly
Na kostí hromadu, pak chřtán jí zdrhly,
By nevolala, přišel hlad, co začne,
To dodělá pak noc a krysy lačné
A příkrovem to skryje zapomnění.

Vrchlický, Bligger Bič.

Hladomorny v oné hrůzyplné formě, jak ji tuto básník popisuje a jak na četných středověkých hradech skutečně stávala, na Helštýně nebylo. Lidumilná povaha velikého přestavitele Viléma z Pernštýna nepřála „na svém milém Helštýně“ místu, pro něž platí Danteho strašný verš z nadpisu nad peklem:

„Zbav všech se naději, kdo vstupuješ v ta místa.“

Co lid „hladomornou“ na Helštýně pokřtil, bylo pouhým vězením, u něhož asi 40 kroků od bezedné studně se octneme. Nízký průlom ve hradební zdi uvádí do okrouhlého přístavku s dvěma okny a zdmi 6 *m* silnými. Hromady ssutin umožňují nám vylézti do výklenků oken, v nichž prý kdysi železné kruhy a řetězy k ukování nešťastníků upevněny byly. Na zdi, po „široké“ v celém hradě nejmohutnější, šumí dnes malý hájek borovic a i po zdi zejména zvenčí zapustilo křoví kořeny.

Málo vlídný tento přístavek, jemuž slunečného jasu nikdy nenadbývá, zdá se býti později stavěn než hradební zeď, na kterou přiléhá, čemuž zejména zvenčí svědčí okolnosť, že obě zdi nejsou svázány, nýbrž na sebe pouze přilepeny, místy s patrnou mezerou. Přístavek ten plnil snad

vedle svého účelu co těžší vězení též úkol přední hradby, neboť jest postaven uprostřed dlouhého oblouku hradební zdi.

Čtyři až pět kroků v levo od vchodu nalezneme zvýši muže ve zdi kámen, který různými písmeny a kresbami pokreslen, nezasloužené došel pozornosti. Příliš bujná fantasie kteréhosi pisatele prohlásila škrabaniny za počáteční písmena rytíře řádu templářského, který prý zde byl uvězněn. Uvážíme-li, že řád templářů r. 1312. zrušen byl, netřeba tuším tento smělý výklad příliš potírati, který, podivno dosti, z jednoho popisu do druhého přecházel. Při důkladnější prohlídce spatříme vyškrabané písmeny J P T, pod tím v rámku srdce šípem proklané, v pravo letopočet 1816, obdélník s nečitelnými písmeny a slovo rebus. — Druhý menší kamen něco níže jest podobně počmárán. Vše nasvědčuje, že domnělý náš templář nebyl nikdo jiný než jeden z oněch nesčíslných čmaralů, kteří zvěčňují svá jména po zdech hradu dle pravzoru výtečníka, který ozdobil i na Helštýně kterousi zeď svým nesmrtelným jménem „Kyselák“.

Můžeme-li zmíněného templáře z vězení propustiti, dá se historicky doložiti, že vězení to stávalo, a že i kterýsi vzdorovitý purkmistr neb konšel Lipnický v něm se octl. Muselo býti asi málo příjemné, neboť v listině, kterou Lipničtí na Hynku starším Bruntalském vymohli, nalézáme privilegium: „Úřadní osoby městské, kdyby co proti vrchnosti neb jinak provinily, aby vězením zámkovým na Helštýně za to trestány nebyly, než aby kázni v městě Lipníku obtíženy byly.“ Dáno na zámku Helštýně ve čtvrtek v den sv. tří králů léta Páně 1594.

11. V zámeckém příkopu.

*

Opustíce kdysi nejméně vábné místo hradu, octneme se tváří v tvář zámku, který vysoko na skále strmí nejdelší svou 13 oken čítající frontou. Další část příkopu nemá nic více pamětihodného. Asi 60 kroků od vězení nalezneme okrouhlou baštu, jejíž půdu živá tvoří skála a která po levé straně měla výpadní branku, nyní zazděnou. Všude po zemi plno napadaného ze zdí kamení, nebo živé skály, která na zámecké straně zejména v obrovských trčí balvanech. Konečně octneme se před příční zdí, která nám další postup činí nemožným. Po cestě, která nás až sem přivedla, vrátíme se do třetího dvoru na most, který jsme již při obchůzce dvoru byli spatřili.

12. Trubačská věž s poslední bránou.

*

Zlámané trámy ještě místo značí,
Kde pjal se pavlan, dávno zetlelý;
A se sbořenin záhuba se mračí
A ztichlo hrobem sídlo veselí.
Jen časem havran světa vyhnanec,
Oblétá s křikem věže bok,
Jak dávné by zde duchy vítal
Přes valný času tok.

Sv. Čech.

Nic nevzbuzuje v nás tak jakýsi pocit truchlosti jako pohled, který skytá se nám na mostě vedoucím přes poslední příkop do vlastního zámku. Vidíme před sebou obrovitou čtyrhranou věž, jejíž přední strana úplně je sesutá, ze stran bočních zbyly úlomky, jen zadní strana pochmurně trčí k nebi, zamračeně hrozíc piety prázdné přítomnosti.

Jak jinak bývalo zde před věky! Tato věž, nejvyšší v hradě, mívala dvoje poschodí. První spočívalo na neobyčejně vysokém klenutí průjezdu, druhé na mohutných šesti trámech, jejichž úlomky smutně trčí ze zadní strany věže. Trámy ty trčely v předu i v zadu ze zdí ven a nesly balkony, oblíbená to zajisté místa pánů a paní hradu.

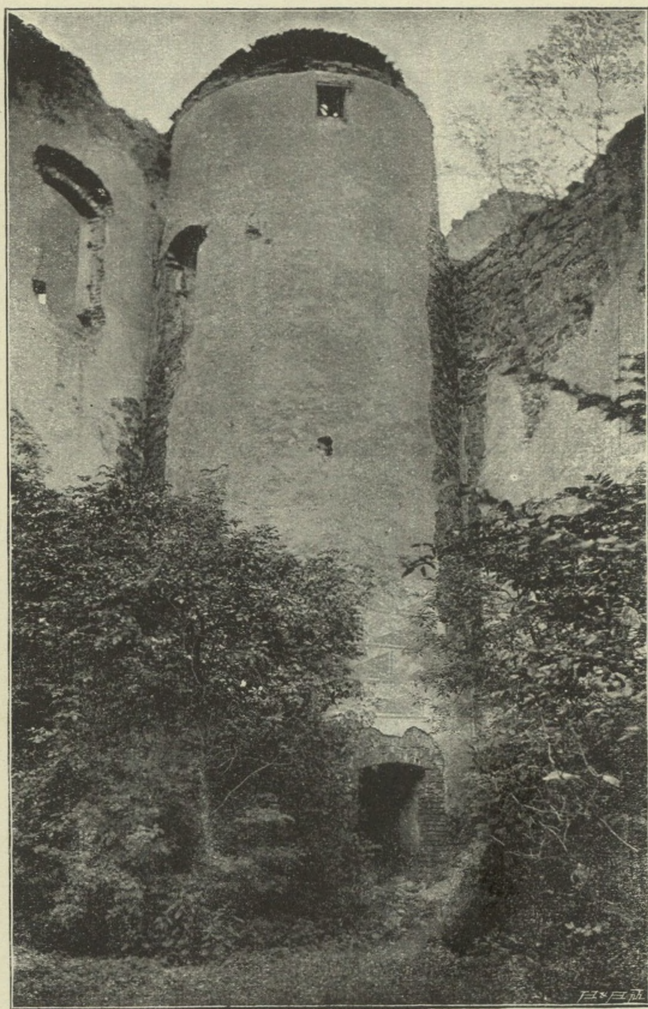
V přízemí věže byla goticky sklenutá brána s boční brankou pro pěší, zcela po způsobu brány čtvrté. Památky zdvihacího mostu nalézáme jen v děrách, jimiž procházely zdvihací řetězy. Jako u bran předešlých, nebyly zde kladky, nýbrž žlábky v dubových trámcích, které nejsou příliš opotřebeny, což zdá se poukazovati k tomu, jakoby zdvihací most jen v dobách válečných býval upotřeben.

Jako snad všecky brány, měla i tato dvoje vrata. Z druhých vrat, které jedinou vrátní do zámeckého dvoru se otvíraly, vidíme zbytek, jako u druhé brány, hořejší totiž vedoucí trám i s kruhovitým ložiskem, který hrabivá ruka pustošitelů hradu nedovedla vytrhnouti.

Jak krásná tato věž stala se zříceninou, dočteme se v kapitole „Poslední kanonáda na Helštýně" v II. části tohoto spisu.

Věž byla určena za poslední záštitu obležených a proto neměla z přízemí žádného vchodu. Vcházelo se do ní oklikou a sice po dřevěných schodech umístněných v kulaté věži, kterou později v zámeckém dvoře spatříme. Schody ty vedly na zeď, od kulaté věže trubačské se táhnoucí, a po vrcholku této zdi vedla dřevěná chodba do prvého ponebí. Postavíme-li se do průjezdu brány, uvidíme v tomto ponebí po pravé ruce dvéře, kterými se se zdi do věže vcházelo. Vystoupíme-li po žebříku do dveří těch, vidíme, že se zdi do prvého poschodí sestupovalo se po pěti kamenných schůdkách, podnes zachovaných.

Podlaha druhého ponebí spočívala na šesti trámech, které při sesutí věže se ulomily. Úlomky tří trámů trčí po dnes ze zdi. Jak

SCHODIŠTĚ V ZÁMECKÉM DVOŘE.

úchvatný musel býti rozhled s galerií věže, o tom aspoň poněkud učiníme si ponětí, vystoupíme-li na trosky věže po levé ruce, což ze hřbitova dosti pohodlně státi se může.

Věž trubačská byla bezpochyby vystavěna Vilémem z Pernštýna. Před tím byl vjezd do zámku v pravo od nynějšího; při přestavbě učiněna ze starého průjezdu kuchyň, v jejichž zdech zcela patrně vidíme zazděnou původní bránu.

Název „trubačská“ dostala hlavně za pana Voka z Rožmberka, který každoročně několik neděl na Helštýně trávil. Byl pak pán tento velikým milovníkem hudby a provázelo jej i na Helštýn vždy několik trubačů, kteří měli uloženo, třikrát denně s galerií věže té pěkné melodie troubiti. Pán ten sepsal trubačům svým zvláštní řád, jehož museli se držeti a štědře je odměňoval, překvapili-li ho někdy novou pěknou melodií na svých nástrojích.

13. Na hradním hřbitově.

*

O stůjte při nás, duše reků dávných!
Ať také my jsme, čím Vy někdy byli
V těch posvátných nám, zašlých dobách slavných.
Kdy úctu, strach budilo české jméno
Na stolec slávy Vámi povýšeno.

Vilma Sokolova.

Po levé ruce v průjezdu poslední brány nalezá se úzká nízká bránka, kterou většina návštěvníků hradu nechává nepovšimnutu. Branka ta zavírala se kdysi z průjezdu a dosud nalezneme ve zdi čtyřhranné otvory pro závoru. Otvor po levé straně sahá více než 3 *m* do zdi. Nepatrná tato jinak branka uvádí nás na hradní hřbitov. Jest to obdélník, dnes divoce křovím zarostlý, tak že jen s těží prodereme se na druhý konec, kde staneme před dveřmi, vedoucími do hradní kaple.

Na otázku, zdali některý z Helštýnských pánů zde jest pochován, můžeme s určitostí odpověděti záporně. První zakladatel hradu Bedřich z Linavy zahynul v družině hrdinského krále Jana Lucemburského v bitvě u Křeščaku; Kravařové měli svou rodinnou hrobku ve Fulneku, pánové ze Sovince, Postupic a Rožmberka prodali hrad za živobytí, pánové z Pernštýna měli rodinnou hrobku v Doubravníku, Ludanicové v Roketnici u Přerova, pánové z Vrbna v Bruntále, takže asi jen hradní úředníci a čeleď, a to snad jen pokud na Helštýně zámecký kaplan býval, tu pochováváni bývali.

Hřbitov v Týně zřízen r. 1707. Až do té doby pochovávali Týnští své zemřelé v dosti vzdáleném a často neschůdném Hlinsku. Nejstarší matrika Lipnická sáhá do r. 1622. Dle ní pochováváni obyvatelé Helštýna (v časech pokojných býval tam od r. 1627 jen vrátný) v Lipníku. Jak tomu bylo před třicetiletou válkou, o tom jen kopáním na hřbitově určitějších získali bychom zpráv. Leč, spěte v pokoji!

14. Zámecký dvůr s kuchyní a kulatou věží.

*

Snivou protírám si řasu —
Ta tam pestrosť zašlých dob!
Jen ty štíty z dávných časů
Jako starci šedých vlasů
Zbyly v nudu našich dob.

Sv. Čech.

pusťme zapadlý kout hradního hřbitova a vraťme se do průjezdu trubačské věže. Odtud vede nás cesta do zámeckého dvoru, který na první pohled má tvar nepravidelného čtyřúhelníka. Kdysi byl dvůr cihlami pěkně dlážděn; kopáme-li, narazíme místy na starou dlažbu. Padající se zdí ssutiny vítr a déšť zanesly dvůr nánosem, který příroda rychle pokryla zelenou dlažbou. V koutech a kol zdí bují černý bez, jehož vůní, když kvete, dvůr bývá prosycen. Zrovna proti nám čelí smutně hradní palác, jehož vylámaná okna ponurý na nás upírají zrak. Než tam vkročíme, rozhlédněme se ještě po dvoře!

Zde nejvíce poutá naši pozornosť v pravo v koutě kulatá věž, schodiště to kdysi do trubačské věže. Dosud lze zcela zřetelně pozorovati stopy bývalých točitých schodů. Schody ty byly po jedné straně zapuštěny do zdi, po druhé straně do zděného sloupu, který prostředkem věže stoupal do vrchu.

Schodiště vzalo za své na počátku našeho století, kdy se vandalsky ve hradě hospodařilo. Způsob, jakým bylo zničeno, zřejmě to dokazuje: Zděný sloup, běžící osou věže nahoru, byl totiž podkopán a strhl při svém pádu též dřevěné schody. Děsný chaos zdiva i dřev věž naplňující vyklidili pak robotníci a nezbyly než díry po zapuštěných schodech. Schodiště jest jediná čásť zámku, která podnes jakousi střechu podržela. Zpřelámané trámoví, pokřivené latě a děravý šindel hrozivě trčí dovnitř, jakoby každý okamžik měly spadnouti a opírá-li se vítr o schatralé její boky, vzpomíná vrzavým sténáním lepších dob na Helštýně.

V sousedství kulaté věže nalezá se bývalá kuchyně, do které ze dvora uvádějí nás dva vchody, jeden široký polokruhem klenutý, druhý

s vroubením gotickým. Původně byla kuchyně průjezdem a široký vchod ze dvora jest hořejší část bývalé brány. Část dolejší je zasypána. Zazděná brána do hradního příkopu na protější straně kuchyně jest zejména zvenčí zřetelně znatelná.

Dříve stávalo v každém koutě ohniště, na nichž současně i pro 100 osob uvařiti se mohlo. Klenutí kuchyně vrcholilo uprostřed v komín, kterým kouř a pára přímo z kuchyně odcházely ven. Nad kuchyní byly byty pro hradní čeleď. Nejtěžší ránu utrpěla kuchyně při zřícení se sousední věže, kde hrnoucí se kamení svalilo se z veliké části na její klenutí, které ohromnému nárazu neodolalo. Ještě v předešlém století se jí několikrát příležitostně upotřebilo. Nejen trubačská věž ale i sousední zdi měly dřevěné balkony, všecky pak byly mezi sebou spojeny dřevěnými schody, aby v čas nebezpečí lehce odstraněny býti mohly. Zbytky trámů v sousedních zdech svědčí tomu; neboť jinak by přístup k věžnímu balkonu ani nebyl možným, an věž neměla jiných dveří než vedoucích na zeď.

Balkony byly asi zamilovaným místečkem hradních paní a panen, neboť poskytovaly čarovný a neobyčejně daleký rozhled po okolí. Jak často zde asi hradní paní nad ruční svou prací schýlená pátravým zrakem vyhlídala do údolí, zda kotouče prachu na silnici nevěstí blížícího se pána s družinou! Jak často za teplého letního večera dumala zde hezounká hlavinka o železném rytíři s vlajícím chocholem na přilbici, kterak mocnými údery buší na vrata, aby dobyl — tlukoucího jejího srdečka. — Kam zapadl krásný ten svět?

Vše zaniklo. O jak se časy mění!
Kde sličných paní zřel můj vnitřní zrak,
Slet na krákorce kavek černý mrak,
By děsným skřekem zaplašil mé snění.

15. Zámecké sklepy.

*

Moudrost v plném sklepě skrytá, poháru co skyta ret,
Mohou líp dva krátké řádky nežli epos vyprávět?

Vrchlický.

Hradní palác Helštýna vystavěn jest na nejvyšším vrcholku hory a má podobu písmeny **L**, jejíž delší, 13 oken čítající čára čelí k východu, kratší k severu. Skoro pod celým zámkem rozkládají se rozsáhlé vzácné sklepy, jichž čítáme celkem sedm s třemi vchody. Kdo si je důkladněji prohlédnouti chce, musí se opatřiti několika světly, které nejlépe poslouží, upevníme-li je na různých místech ve zdi. Za přiměřené zpropitné zapůjčí světla vrátný.

První sklep leží v pravo od zámeckého vchodu, a opažení jeho dveří podobá se úplně onomu, jaké nalezli jsme u různých dveří na předhradí, což zdá se poukazovati na stejnou stavební dobu. Vchod do tohoto sklepu jest ze všech tří nejužší (1 *m*), sklep sám 7·70 m dlouhý, 5·20 *m* široký a 4 *m* vysoký. Jako všecky ostatní byl cihlami dlážděn. Vytrhávání dlažby súčastnili se nejpilněji různí kopači pokladů, o čemž v kapitole „Poklady na Helštýně“.

Vchod do druhého sklepu o $\frac{1}{2}$ *m* širší, leží v levo od zámeckých dvéří. Pažení dávno jakás hrabivá ruka vytrhala. Ostrými balvány trčí živá skála při vchodu ze země. Stoupáme do nejrozsáhlejšího hradního sklepení. V délce 28 *m* leží zde patero sklepů za sebou. První tři jsou skoro stejné velikosti, 6 *m* dlouhé, 6·30 *m* siroké. Čtvrtý jest mnohem menší, pátý největší, zdélí 7 *m*. První tři mají po jednom okénku do dvora. Čtvrtý má po levé straně zazděné dvéře, které vedly do sklepa pod kratším zámeckým křídlem. Pátý konečně měl okénko, které vedlo na severní zámecký taras.

Vyšplháme-li do onoho okénka a rozděláme světlo, zpozorujeme, že bylo kdysi nad míru důkladně zabezpečeno. Má totiž dvojí mohutné kamenné pažení a v každém chránily dvě silné kolmo jdoucí a čtyři vodorovné železné tyče před nepovolanými ochutnavateli vzácných vín ve sklepích. Při drancování hradu „rukou přátelskou“ neušetřeno ani těchto mříží a museli je robotníci asi s velikou námahou vylámati. Okno samo jest dnes kamením ucpáno; proč, sděleno v kapitole „Na zámeckých tarasích“. Dvéře mezi jednotlivými sklepy jsou klenuté; jen ve dveřích ze čtvrtého do pátého sklepu jest nahoře mohutný dubový trám, který lakotní plenitelé hradu asi přehlédli.

Třetí a poslední vchod do sklepů konečně leží ve dvoře uprostřed kratšího zámeckého křídla. Byl ze všech nejširší; obloukovitá obruba jeho dveří má šířku 1·60 *m*. Vchod ten jest skoro úplně zasypán, tak že jen po předběžném vykopání díry dostaneme se po břiše lezouce do vnitř. Sklep ten byl by každému pivovaru vítaným. Je 10 *m* dlouhý, 6 *m* široký a 4 *m* vysoký. Podélný jeho směr jde jako kratší zámecké křídlo od východu k západu.

Hned v levo u vchodu byl ve zdi výklenek, snad k uložení různého sklepního náčiní. Kterýsi kopač pokladů čenichal zde šťastné místo a vylámal s podivuhodným úsilím ve výklenku hlubokou díru až do živé skály, která mu konečně tvrdostí svou postavila vstříc své neuprosné „marně!“ Všude po zemi vidíme vytrhanou dlažbu a díry způsobené kopači pokladů, kteří zapomněli, že statečným našim předkům sud vína býval milejší než tři zakopané hrnce Pražských grošů. A měli pravdu!

16. Hradní palác.

*

Já v prázdné okno used v zadumání,
Té samoty a ticha snivý host,
A cítím, jak se zvolna ke mně sklání
Zdi těchto smutná družka — minulosť.
O, všecko vůkol jak tu změněno!
O, kdyby kouzlem síly
Děd ožít moh' tu chvíli,
U hradních stanout vrat:
Jak udivený těžký hled
By trpce kolem nesl
A s úpěním zpět klesl:
Ach to můj není hrad!

alác čili zámek hradu Helštýna byl jednopatrová pevně stavěná budova a čítal kromě vchodu 13 světnic, dva veliké sály, kapli se sakristií a dvoje schodiště. Vchod, jediná ještě zaklenutá místnosť paláce, dělí jej na 2 nestejné části. V pravo od vchodu bylo schodiště vedoucí do podebí a 4 komnaty, v levo od vchodu vše ostatní.

Na jiných hradech, velice nápadně ku př. na hradě Pernštýně, jest celá stavba velmi nepravidelná. Nalezáme tu množství pře- a přístavků bez jednotného plánu a v různých dobách provedených, jak toho kdy potřeba kázala. Tak musíme často z jedné světnice do sousední po schodech stoupati a ze 40 světnic na Pernštýně nejsou ani dvě stejné.

Zcela jinak na Helštýně. Vše nasvědčuje tomu, že zde palác dle určitého plánu, jedním stavitelem, jednou dobou byl vystavěn. Poschodí paláce bylo co do počtu komnat, oken, výklenků, dveří, záchodů atd. pouhou kopií přízemí. Zdivo paláce, ač samo o sobě nadbytek pevné, bylo ještě kříž na kříž železnými sponami staženo. V některých komnatách spatříme totiž ve výšce stropu díry ve zdi v jediné čáře ležící. Prohlédneme-li je pomocí žebře, shledáme, že ve zdi běžel dřínový tuším trám, v němž železné spony byly zapuštěny. Když na počátku tohoto století vše, co jen nějakou mělo cenu, bylo na hradě drancováno, neušetřila brutální ruka plenitelů ani těchto železných tyčí ve zdi zapuštěných. Perná a místy nanejvýš nebezpečná práce s vytahováním spojená přesahovala ovšem daleko cenu železa tak nabytého; ale k čemu byla by robota? Robotníky bylo též krásné pískovcové pažení oken a dveří vytrháno, jen kde to naprosto nešlo, jako ku př. v rohu, kde obě křídla paláce se stýkají, vidíme spony i pažení podnes.

Nemusel-li by se za stavbu paláce jinak žádný moderní stavitel styděti, tož nad jednou věcí přece pokrčil by rameny a to jest způsob umístnění záchodů. Palác měl celkem 2 záchody a sice v druhé komnatě v pravo od vchodu a v třetí po levé straně vchodu. Záchody ty byly přímo ze světnice přístupny a kanál záchodů běžel kolmo ve zdi z po-

schodí až na taras. Zde nebylo ani žumpy, ani hnojiště, nýbrž nádoby, které služebnictvo neb robotníci v čas uklízeti museli.

Ku konci 15. století, kdy palác dnešní svou podobu obdržel, nevytápěly se komnaty více po starém způsobu otevřenými ohništi, na nichž plamen zjevně plápolal, nýbrž již kachlovými kamny. Tomu svědčí též několik listin z pozdějších dob, kde o opravě kamen těch děje se zmínka. Podivno ale jest, že dvě komnaty v hradě a sice druhá v levo a druhá v pravo od vchodu žádného komínu a tudíž též žádného topení neměly.

Dvéře z jedné komnaty do sousední šly vždy prostředkem dělící stěny. Dnes spatřujeme sice i v pravo i v levo od těchto dvéře, avšak to byly dříve jen výklenky, jichž cihly při hledání staviva ve hradě vybrány byly; souběžné výklenky v ponebí jsou netknuty.

Dlážděny byly všecky komnaty šestihrannými cihlami, jak to posud místy spatřujeme. Všecky místnosti přízemí byly klenuty a to až do našeho století. Sníh, déšť, bouře a větry krutě hospodařily od těch dob v hradě, ač doznati dlužno, že v čele těchto škůdců postupoval člověk, který k vůli několika mizerným cihlám a kusům železa brutálně zničil jednu z nejpěknějších historických i stavitelských památek vlasti naší.

Zbytků nástěnných maleb, o nichž ve starších spisech zmínka se činí, nikde více nenalezneme. Sem tam zachovala se v rozích omítka a stukatura, ale pozlacené pásy, nástěnné malby rytířů a jiné okrasy trvají pouze v upomínkách tradice, ve skutečnosti zub času dávno vše vyhlodal. O vazbě paláce tvrdí tradice, že trámoví vesměs bylo hoblováno. Střecha pokryta byla původně taškami; teprv pozdější opravy děly se šindelem.

Přistupme nyní k popisu jednotlivých částí zámku. Jelikož poschodí a přízemí úplně jsou si podobny, stačí všimnouti si pouze posledního.

1. Vchod. Udržel jediný své pěkné vysoké klenutí. V pravo byly dvéře do tmavé komory pod schodištěm, v levo komín, v předu východ na taras.

2. Schodiště do ponebí vedlo v pravo od vchodu, druhá polovice nad vchodem. Schody byly kamenné a zmizely dávno v kterémsi panském dvoře neb pivovaře.

3. Dvě komnaty v pravo od vchodu. Každá měla po čtyřech oknech. Čtvrté okno druhé světnice je nově zazděno. Druhou světnici nebylo lze vytápět, za to měla záchod. První z obou světnic je větší a měla ve stěnách 3 výklenky, z nichž jeden prolomen je na způsob dveří.

4. Komnaty v levo od předsíně leží čtyři v řadě za sebou. Nejsou stejně velké. První rovná se do podrobna komnatě v pravo od předsíně. Druhá měla 3 okna a byla bez topení, v třetí byl záchod, poslední je nárožní.

5. Rytířská síň. Leží v kratším křídle paláce a byla 13·6 *m* dlouhá a 6 *m* široká. Místo oken měla dvoje veliké dvéře skleněné vedoucí na taras a mohla dvojími kamny se vytápěti.

6. Okrouhlá věž. Sousedí s rytířskou síní. Jest dojista zbytek starého hradu Kravařů. Jaký tenkrát měla účel, těžce uhodnouti; v novém hradě sloužila za schodiště na půdu a měla hlavní vchod ze zámeckého dvora, který je dnes téměř úplně zasypán. Vedle kaple a sakristie jest to jediná část paláce nesoucí známky přestavby. Zdá se dle všeho, jakoby starý palác Kravařů hlavně toto kratší křídlo dnešního paláce byl zaujímal.

17. Zámecká kaple se sakristií.

*

K nejzajímavějším partiím hradu patří zámecká kaple se sakristií. Jest jisto, že již za Kravařů stávala, neboť r. 1410. připomíná se při ní kněz Ondřej z Malhotic. Po upálení mistra Jana Husa r. 1415. postavil se mocný rod Kravařů v čelo mírné strany husitské a tím asi katolická bohoslužba zde zanikla. Potomní držitelé hradu až na pány z Pernštýna (1474—1553) byli vesměs horliví husité. Při přestavbě hradu posledně jmenovanými pány dostala kaple dnešní formu. Jest 8·8 *m* dl. a 5 *m* široká a měla oltář na stěně k tarasu obrácené. Nad oltářem vidíme okénko s mohutným kamenným pažením, kdysi silnou železnou mříží opatřené, jejíž vylámání robotníkům při často již zmíněném drancování hradu krušnou asi dalo práci.

Naproti oltáři byl východ na hřbitov. Na této straně spatřujeme neklamnou známku přestavby. Vidíme tam totiž gotické dvéře neb okno s kamenným pažením, jehož hořejší část klenutím kaple bývala zakryta. Nelze za to míti, že by stavitel, kdyby kapli od základů znova stavěl, toho se byl dopustil. Jest to tedy dojista okno neb dvéře starší doby. Soudíme, že zde kdysi byl kur či galerie, a že dvéře ony vedly ven na nějakou dřevěnou pavlač a odtud snad i na zeď a po ní k trubačské věži. Ze hřbitovní strany jest okno to dnes zazděno, ale ve zdi spatřiti lze zde zbytky vylámaných krákorců, které snad zmíněnou pavlač nesly.

Druhou známku přestavby spatřujeme ve zdi oproti oknům. Je to hluboký výklenek, který novým klenutím kaple, pokud stávala, úplně byl zakryt. Kaple byla cihlami dlážděna, po nichž v některých rozích spatřujeme zbytky. Pod kaplí zdá se že byla jakás komora s dveřmi na hřbitov vedoucími, snad komora umrlčí. Jak daleko v podélné ose pod kapli sáhala, lze těko určiti, an celá ta partie vysoko rumem zasypána jest.

Dvě k Týnu obrácená okna skytají pěkný rozhled po okolí. Jistý skoro 90letý stařec z této vesnice vypravoval: „Když jsem byl malým chlapcem, vozívaly se z hradu železné brány, dvéře, schody a j. k různým stavbám, zejména panského dvoru v Tupci. Já držel při nakládání otci koně. Tenkrát kopalo se též na různých místech v hradě a jednou přišel

jsem náhodou k tomu, jak kopající robotníci vypáčili v zemi velký kámen, pod nímž objevila se tmavá krypta, do níž netroufal si nikdo sestoupiti. Přítomný dráb kázal kámen opět přivaliti a pohrozil holí tomu, kdo by nemlčel.“ — Na otázku, ve kterém místě hradu se to odehrálo, věděl vetchý stařec jen na to se upamatovati, že s oken bylo viděti do Týna, což jedině o kapli říci možno. Bohužel nebylo možno starce velmi sešlého k tomu pohnouti, aby se dal na Helštýn dovézti k bližšímu rozpoznání místnosti, o níž vypravoval.

V sousedství kaple je sakristie. Je to ona místnosť, do níž vedou šikmo tlustou zdí pravé dvéře oproti oknům. Především musíme vyvrátiti běžné mínění, že zde byla zimní kuchyně. Mínění to povstalo asi okolností, že v jednom rohu viděti jest komín, pod nějž tvořivá fantasie ihned postavila ohniště. Avšak při důkladnější prohlídce shledáme, že komín teprv v poschodí svou funkci konal, a že tedy místnosť přízemní žádného topení neměla. Druhý důvod pro kuchyni hledán v hlubokých výklencích ve zdi, ve kterých však právě tak jako kuchyňské nářadí, kostelní roucha a náčiní ukládána býti mohla. Malý sklípek v jednom koutě nelze, jak se to činí, za příruční kuchyňskou komůrku pokládati, vždyť sklípek ten byl pod podlahou, která spočívala na trámech, jejichž ložiska ve zdi dosud zřetelně jsou znatelna. Co ale konečně kuchyni úplně poráží, jest přístup do sakristie. Dnešní druhý možný přístup ze dvora nestával. Byl to tenkrát pouze vchod do sklepa pod sakristií ležícího a teprv po odstranění podlahy octneme se vchodem tím i v sakristii. A který stavitel vedl by dvéře z kuchyně do kaple?!

Sakristie měla dvě do dvora vedoucí okna. Na straně ke kulaté věži spatřujeme též přestavby, jichž účel nelze dnes zjistiti.

18. Na zámeckých tarasích.

*

Hle přírody tu věčná krása žije
Kol tarasu aj, bujným skupením
Květ šeříku jak zářný mrak se vije
S bříz, habřin, lísek mladým lupenim.
Sv. Čech.

I ten, koho pochmurné věže, omšené zdi, bezedné studně, hladomorny a podobné kouty neváb í, nalezne na hradě místečko plné půvabu, kde též většina návštěvníků zakončuje putování své, a to jsou zámecké tarasy. Nebyl-li v zimě, zejména kvílela-li krutým mrazem meluzina, pobyt na hradě nejpříjemnější, vyvážil sluneční jas jarních a letních měsíců uprostřed lesů v horském vzduchu daleko všecky strasti zimy.

Všecky zámky v údolí se svými parky, svým pohodlím a přepychem nedovedou vykouzliti povznešenou náladu, jakou vzbuzuje v nás rozhled

se zámecké terasy na kus země, o němž plně platí: „Zemský ráj to na pohled“; nenahradí nikdy onen božský éther, jehož stísněná naše hruď nemůže dosyta se nadýchati.

My chudokrevní synové údolí, kteří třetinu svého života prosedíme na školní lavici, druhou třetinu v zaprášených neb zakouřených dílnách, kancelářích a hospodách, divíme se často požehnanému apetitu našich předků. Avšak neprávem! Jen to zkusme dva, tři dni toulati se po a kolem hradu, a podivíme se výkonům, jakých žaludek náš stane pojednou se schopen.

A není vzácnějšího místečka k pokochání se v přírodních požitcích, jichž Helštýn skýtá, nad zámecké tarasy. Ony obklopovaly zámek na všech čtyrech stranách, takže při každém větru a denní době bylo možno nalézti stinné místečko za větrem. O prvním tarasu, na němž umístněn byl hřbitov, jsme již pojednali.

Druhý taras obklopoval zámek na východní a jižní straně. Část jeho nad bezednou studní v osudném roce 1656 násilně byla stržena a ssutiny do studně naházeny. Jeden z úlomků leží posud nedaleko v hradním příkopu. Taras tento skýtá milý pohled do hlubokých lesů a přes ně k Drahotuším, Hranicím a dále na východ, až kde silhoueta Starého Jičína odráží se na východním obzoru. Na taras vcházelo se původně z předsíně palácové, dnes i mnohým oknem jeho.

Třetí a nejpěknější taras konečně leží na severní straně zámku, jest jedině z velké rytířské síně přístupen a bývá z pravidla konečným cílem hradních navštěvovatelů. Poskytuje daleký rozhled na všecky strany. Na jihu a východě vroubí obraz Karpaty, jichž synem i Helštýn jest, protější stěnu tvoří Sudety asi 1½ hodiny vzdálená. Rozhledu na východ k Hranicím všimli jsme se již z předešlého tarasu. K jihu leží před námi požehnané údolí Bečvy, jehož úrodná pole císařskou silnicí a za ní železnou dráhou jsou proříznuta. Z hustých ovocných sadů vykukuje v pozadí několik vesniček, nejmalebněji Podhoří se svým kostelíčkem. Nad zmíněnou vískou spatřujeme homolovitý vrch, na němž stál kdysi hrad Drahotuše, starší to soupeř Helštýna, dávno sbortěný.

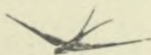
Nejdál otvírá se rozhled k západu. Zrovna pod námi rozložil Týn malebně své chaloupky a odtud otvírá se šíř a šíř údolí, kterým Bečva jako stříbrná nit vine se velikými oklikami. Přes Lipník zalétá zrak náš dále na západ, kde v lehké páře zahalen staroslavný Přerov, a za jasného povětří lze dobrým sklem až Kroměřížské věže shlédnouti.

Mimochodem připomínáme, že vyhlídka bývá vždy jasnější po slunci t. j. dopoledne k západu, odpoledne k východu, a že dosti dobrá skla zapůjčí za mírné zpropitné vrátný.

Nabaživše se čarovného rozhledu, všimněme si na tarase ještě dvou věcí: Vedle levých dveří rytířské síně spatřujeme ve zdi jakýs čtyrhranný výklenek s kamenným pažením, který kdysi dvojí mříží byl zabezpečen. Vnitřní mříž sestávala ze dvou kolmých a tří vodorovných silných tyčí. Mříž zvenčí měla 5 kolmých a 7 vodorovných slabších tyčí. Co to bylo? Marně pátrali jsme po nějakém spolehlivém vysvětlení. Hádáme, že to byl psinec, do něhož z rytířské síně železnými asi dveřmi vpuštěn mohl

býti hlídací pes; dvéře ty jsou nověji zazděny. Snad měl hlídat možné zde vloudění se zlodějů k vinným sklepům, z nichž na taras vedlo okénko, snad i přepadení neb vloudění se do zámku z této strany, která méně byla obydlena, neboť rytířských síní používáno asi jen při slavnostních příležitostech. Podařilo-li by se ale přece vlouděním psa otráviti neb zabíti, aniž toho v zámku kdo pozoroval, mělo úzkostlivé zrovna zamřížování brániti vlámání se do paláce.

Několik kroků v levo od výklenku vidíme půdu prohlubenu a odhrneme-li kryjící trávu, spatříme díru kamením ucpanou. Díra ta jest bývalé okénko do hradních sklepů a má též svou historii: Děvečka jednoho z myslivců, kteří na Helštýně bydleli, žala zde jednou trávu. Najednou uhne jí kámen pod nohou, a ona řítí se po pás do země. Leknutí a strach její můžeme si lehce domysliti. Úzkostlivé volání její o pomoc bylo teprv po drahné chvíli slyšeno a ona vytažena. Při bližší prohlídce shledáno, že jest to sklepní okénko, na které se zapomenulo, a které travou tak zarostlo, že ho nebylo pozorovati. Od té doby bylo důkladně kamením ucpáno, jak jsme při návštěvě sklepů již byli shledali.

19. Na procházce kol hradu.

*

Hledím zvenčí ustrnulý
Na tvé hradby z kovu,
A jak vítr krajem hučí,
Každá tvoje střílna zvučí
V mocném, burném slovu:
V časů mdlobu volám z hrobu
Sílu, starou sílu.
Srdce z kovu, lebky z žuly,
Spjaté tvrdou svornou vůlí,
Zove doba k dílu.

Sv. Čech.

Prohlédnuvše si uvnitř hrad, neopomeneme obejíti jej zvenčí. Užijeme jednak rozkošné procházky s měnivými pestrými rozhledy, jednak nabudeme jasnější představy o ohromné rozloze hradu a seznáme jeho zevní tvary, místy valně od vnitřku se lišící.

Začněme obchůzku na severní straně, tam kde hora příkře dolů padá k Týnu. Cesta vede nás kolem široké zdi, podél prvního dvora a kol věže, v níž nalézá se druhá brána. Na zdech zřetelně je viděti, že nebyly v jednom roce vystavěny a ukazují tuším troji stavební dobu. Již v hradě spatřili jsme v nich často díry ve vodorovných čarách ležící, často více takých čar nad sebou. Při stavbě zdí budováno totiž lešení tím jednoduchým způsobem, že položeny na zeď trámce ze zdi vyčnívající, obtěžkány rostoucí zdí a na

část trčící ze zdi položena prkna. Dostoupila-li zeď výše zedníkova pasu, opakován způsob ten, čímž vysvětlují se nad sebou ležící řady těchto děr. Když staly se trámce bezúčelnými, vytaženy ze zdi, a nešlo-li to více, uřezány, takže je podnes ve mnohých děrách nalezneme.

V koutě věže dělící prvý a druhý dvůr (na pláně 2) spatřujeme střílnu s pěknou pískovcovou obrubou. Kus, který střílnou hrozil, umístněn byl v průjezdu druhé brány.

3. Jděme dále podél druhého dvoru, jehož obě bašty šklebí se na nás svými ucpanými střílnami. Nápadné jest, že zde střílny leží $1^1/_2$ *m* nad zemí, kdežto v hradě byly již pod povrchem půdy. Bašty mají zde po třech střílnách v přízemí v jednom věnci, kdežto na ohroženější jižní straně spatříme bašty s dvěma věnci střílen. V levo od každé bašty byla kdysi výpadní branka, dnes zazděná.

4. Za druhou baštou narazíme na jakýsi příkop. Jest to pokračování třetího hradního příkopu, který dělí novější předhradí od starého hradu. Přístavbou prvých dvou dvorů byl na tomto místě přepažen.

5. Za příkopem neopomeňme dáti se cestou vzhůru, která uvede nás na pěkný taras s rozkošnou vyhlídkou do údolí Bečvy. Stojíme na místě, kde novější předhradí připojuje svou zeď k starému hradu. Za dob Kravařů stála zde nárožní věž k obraně shůry upravená, o níž jsme se v osmé kapitole byli zmínili. Rozkošné toto místečko bylo brankou z hradu přístupno, kterou dnes nalézáme zazděnu.

6. Další cesta vede nás kol zdi poměrně velmi nízké (6 *m*), takže slezení hradu na tomto místě nezdálo by se příliš nesnadným. Vylezeme-li ale nahoru, spatříme, že uvnitř má zeď téměř dvojnásobnou výšku (11 *m*). Hradba počíná se zatáčeti a vede nás

7. kol bašty (na pláně čís. III.) v pravo s výpadem.

8. Asi 100 kroků odtud octneme se u mohutného okrouhlého přístavku „hladomorny“. Že byla k sesílení dlouhého oblouku přistavěna, zřejmě spatřujeme, poněvadž její zdivo se zdivem hradby nikterak nesouvisí. Na mohutných, více než 6 *m* širokých zdech uhostil se směle celý borový háj, lískoví a jiné křoví, které i po zdech odvážně zapustilo kořeny. Okna, která uvnitř hladomorny ležela téměř zároveň se zemí, vidíme zde ve výši 5—6 *m*.

9. Za hladomornou přestává cesta a hradby zůstávají maskovány hustým křovím. Houština nezakrývá nic znamenitějšího, takže šaty naše velice nám budou povděčny, neopustíme-li dobrý chodník, až tento zase přivede nás k hradbám.

10. Staneme u jakési rozkopaniny. Jest to místo velice záhadné. Tradice klade sem východ tajné podzemní chodby z hradu, o čemž pojednáme v kapitole „Záhadnosti Helštýna“.

11. Vnikneme-li odtud několik kroků do houštiny, nalezneme onu utajenou branku, o které jsme se v slepém dvoře (6. kapitola) byli zmínili. Dnes viděti jest nejvyšší zazděnou část.

12. Blížíme se nejmohutnější hradební věži. Oblboký obr ten, vyšší 20 *m*, má průměr 11 *m*, a jeho zdivo, jako pro věčnost určené, nemá ani jediného otvoru. Jest to ona věž, kterou jsme u třetí brány stěží

byli shlédli. Několik metrů od věže nalezneme lehce v trávě stopu zdi' věž rovnoběžným obloukem obkličující. Nechybíme asi, že měla ujíždění půdy zamezovati. Z místa toho pohodlně přehlédneme sedlo, Helštýn od ostatního horstva dělící.

13. Další procházka vede nás opět kolem dvou bašt druhého dvoru s dvěma věnci střílen. V dolejším jsou tři, v hořejším čtyři. Za druhou z nich nalezneme při pečlivé prohlídce průlom z r. 1656., o čemž blíže v 20. kapitole historické části.

14. Poslední bašta ukrývá se stranou cesty v koutě. Jest to ona, do které vede vchod z bytu vrátného

15. Konečně jsme zase u široké zdi, která stupňovitě pne se do závratné výše. Nahoře pozorujeme zbytky bývalé hlásky. Tím končí naše pouť kol omšeného velikána, jehož okolí chceme ještě kapitolu věnovati.

20. Z potulek po úbočích hory.

*

Buď kraji zdráv, tak plný krásy
A spočiň mír na skráních tvých
A o tvé hory na vše časy
Se rozrážej hněv bouří zlých.

Sládek.

okud hrad býval obydlen, bylo blízké okolí vždy stromů prázdné, poněvadž by byly bránily vyhlídce a nepřátelským střelcům poskytovaly vítaný úkryt. V podálí hradského kopce však byly jako podnes rozsáhlé temné lesy, v nichž úskočný nepřítel lehce mohl se ukrýti. Avšak opatrnost předků byla větší, než za naší doby. Nikdy neotevřeli bránu, dokud se nepřesvědčili vyhlídáním skrze skuliny neb z hradeb, jestli se ve příkopech nějaký škůdce neskrývá; v časech nejistých nad to ještě s několika psy vyšli neb vyjeli před bránu, aby prohledali blízké lesy.

Z několika písemných památek vychází na jevo, že příkře k Týnu spadající úbočí severní a severovýchodní v jisté vzdálenosti od hradu vždy byly pokryty lesem. Pod východním úbočím byly snad od dob třicetileté války až do polovice našeho století polnosti. O úbočí západním víme, že v předešlém století a na počátku našeho šuměl zde prastarý bukový les. Na svahu jižním

byly dvě zahrady, jak se zdá dnešní vozovou cestou od sebe oddělené. Zdali stávaly již za dob předpernštýnských, nelze zjistiti, první zmínka o nich děje se v listinách Pernštýnů.

Západní zahrada byla obehnána zdí, jejíž stopu, pokud rolemi úplně zahlazena není, podařilo se pisateli vypátrati. Popis neb označení na plánë by laskavému čtenáři málo prospělo. Koho věc blíže zajímá, tomu vrátný popsané ukáže. Podotýkáme jen, že zahrada sáhala tenkrát až asi 30 *m* hluboko do dnešního lesa za cestu, která dnes lípovým stromořadím dole pod hradem vede. Před potůčkem, který tu lesem teče, nalezneme rovnočárnou brázdu, poněkud zarostlou; jest to stopa bývalé zahradní zdi. Zmíněná cesta lípovým stromořadím byla totiž teprv počátkem let šedesátých našeho století vystavěna, při čemž kamení ze zahradní zdi až do základů vybráno bylo. Starodávnou zahrádku na tom místě připomíná též lidový název tratě „Na zahrádkách".

Druhá zahrada nebyla tušíme zdí obehnána, aspoň nenalezli jsme nikde po ní nejmenší stopy. Za to jest jisto, že zde stávaly kdysi cihelny. Podnes se tam rolník cihel doorává a dokopává. S tím souvisí též následující: Na místě, kde vozová cesta na hrad od cesty lesní odbočuje, vidíme v lese jakoby starodávný malý rybníček, dnes bez vody, na dolní straně silnou hrází zpevněný. Všeobecně soudí se, že zde býval malý rybník pro okamžitou potřebu kuchyně. Nám zdá se spíše, že to byla nádržka na zachycování dešťové vody z lesa sem sbíhající, jíž k výrobě cihel bylo potřebí. Porybnému na Helštýně stálo více než 10 namnoze velkých rybníků k disposici, ten neměl potřebí chuť svých ryb v bídné kalužině kaziti.

Obecně neznámo jest též, kudy vedla stará vozová cesta na hrad. Ač dnešní sotva půl století stává, má obecné mínění za to, že je tam od věků. Stará cesta odbočovala za posledním Týnským domkem v levo do hory a stoupala v mírných oklikách nahoru. Až na malý kus, kde její trať rolí je zahlazena, lze ji až ku hradu stopovati. Nesmí nás při tom másti, že často uprostřed její tratě nasazeny jsou stromy. Ve vyšší části hory šla podél zahradní zdi a byla pouze jednokolejní, jen místy byly širší vyhýbky. Končila tam, kde dnešní chodník uvádí nás k první bráně.

Všimněme si konečně vrcholku hory západně od hradu se rozkládajícího. Tento zůstal ještě dlouho po třicetileté válce obehnán kamenným náspem a palisádami. Místo to sloužilo uprchlíkům širého kraje za útočiště, kteří bydleli zde v barácích. Kamenný val dosud lehce lze sledovati. Jest po většině křovím hustě porostlý. Na západním konci hory, kde tato do kamenného lomu se sklání, nalezneme kamenné základy jakési kulaté stavby, snad stanoviště hlídky, která odtud daleký po kraji měla rozhled, dnes stromovím a křovím poněkud maskovaný. Koho věci v této kapitole popsané blíže zajímají, tomu za mírné zpropitné nejlépe ukáže je vrátný.

21. Tajná podzemní chodba a jiné záhadnosti Helštýna.

*

Středověké hrady mívaly namnoze tajnou podzemní chodbu jakožto poslední útočiště obyvatelů, nemohli-li hradu udržeti, nebo z jiných-li příčin tajně ho chtěli opustiti. Doklad toho máme na blízkých zříceninách hradu Drahotuš, který stával na homolovitém vrchu nad Podhořím. Jistému střelci namanul se tu před lety lišák, který vklouzl do doupěte. Pes za ním. Střelec očekával co se stane. Jak ale byl udiven, když uslyšel za chvíli štěkot na dosti vzdáleném místě. Chvátaje tam spatřil psa již venku a při důkladnějším pátrání shledáno, že lišák vklouzl do staré, místy sesuté, tajné chodby hradu Drahotuše, vedoucí do známého údolí „Pekla“.

Byla-li podobná tajná chodba i na Helštýně? V písemných pramenech nám přístupných nenalezli jsme o ní bohužel nikde ani nejmenší zmínky. Avšak vesničané v okolí věří nezvratně, že stávala a končila prý v Krásnici, kteráž hora leží na východě zrovna oproti Helštýnu. Novější historikové nepohlížejí na taková obecná přesvědčení více tak s patra jak dělo se to dříve; neboť nejednou dokázalo se, že obsahují jádro skutečných událostí.

Lidové podání vykládá dále, že při jednom obležení Helštýna jistý sedlák touto podzemní chodbou dodával obleženým potraviny, začež po šťastně přestálém nebezpečenství povýšen byl pánem hradu za svobodníka a darován mu pozemek, který hezký rytířský statеček representuje. Statek ten stává dosud. Jest to nepatrná pouze 4 selská čísla čítající dědinka Symře, o níž již z roku 1386. máme první písemnou paměť, kdy Zdeněk ze Symře uvádí se jako majetník dvora zde.

Všeobecně rozšířena jest též pověsť, že jistá žena, která na Krásnici houby sbírala, narazila najednou na díru do země vedoucí, východ to snad tajné chodby Helštýnské. Uděšená spěchala domu, avšak když vrátila se s jinými, nebylo lze díru více nalézti.

Též místo, kde tajná chodba z hradu vychází, ukazuje tradice zcela určitě. Jest to onen kout v slepém dvoře za třetí bránou, kde stojí bašta se střílnami až v cimbuří položenými. Na procházce kolem hradu viděli jsme, že zde kopáním odkryto jest jakési klenutí v zá-

kladech bašty, jehož otvor ale je zazděn. Též vidíme tu zdivo, které v pravém úhlu směrem horského svahu zahýbá. Kopání to začal v roce 1879. princ z H., nechal ho ale bohužel, tak že neobjasněno ním vlastně nic. Přece ale dojista je nápadným, proč bašta ta ve svých základech má klenutí, které ani výpadem ani střílnou býti nemohlo a co znamenají ony zdi v svahu hory s klenutím tím souvisící, jichž směr dokazuje, že ku zamezení sklouzání se země nesloužily. Zdá se tedy, že stojíme skutečně na kritickém místě, k jehož objasnění potřebí by bylo povolení ku kopání a nákladu k provedení.

Odkrytá část připouští toto vysvětlení: Tajná chodba z hradu stávala již za Kravařů. Když pak Vilém z Pernštýna hrad rozšiřoval, narazili dělníci základy kopající na tomto místě na chodbu, do níž vchod byl někde v hradě. Nebyla-li již chodba tenkrát překlenuta, tedy si jí k případnému použití překlenutím pojistili a stavěli nad klenutím dále. Že by zde byl zároveň vstup do země býval, není možno, poněvadž za Kravařů partie ta ležela nepochybně za hradbami a vstup do takových chodeb dojista někde ve vnitřní části hradu se nalézal a ne na obvodu.

Jiná verse vykládá, že vstup do oné tajné chodby byl v bezedné studni. Když jistý odvážný zvědavec (pokud studna ještě zasypána nebyla) dal se se světlem v okově spustiti dolů, ulekl se nemálo, když v jisté hloubce spatřil ve stěně otvor, u něhož jako na stráži stálo železné rytířské brnění. Tato verse nedá se ovšem dnes více kontrolovati, ale něco nemožného neobsahuje. Jednu výhodu byla by poskytovala, že totiž kopání podzemní štoly mohlo zůstati úplně utajeno; neboť hlína a kamení z ní pocházející mohlo nezasvěceným jako ze studně vybrané označeno býti. Že by ale též ve studni vchod byl býval, jest málo pravdě podobno. Byloť by prchajícím málo bylo pohodlným, usednouti do okovu a dáti se někým spustiti, kdo prchnouti nemohl a v hradě zůstati musel, kdo tedy v okamžiku tak kritickém lehce státi se mohl nespolehlivým. Možno ale je, že štola kopána skutečně ze studny, že ale ze zámku do studny vedl průchod. Pisatel těchto řádků pevně je přesvědčen, že vchod do tajné chodby hledati dlužno v kratším křídle zámku, v kapli neb blízko ní. Kopání zde podniknuté náhled ten silně potvrzuje, avšak ku konečnému určení třeba značného nákladu a povolení ku kopání. Kéž řádky tyto jsou pobídkou k vyšetření momentu zajisté z nejzajímavějších v hradě.

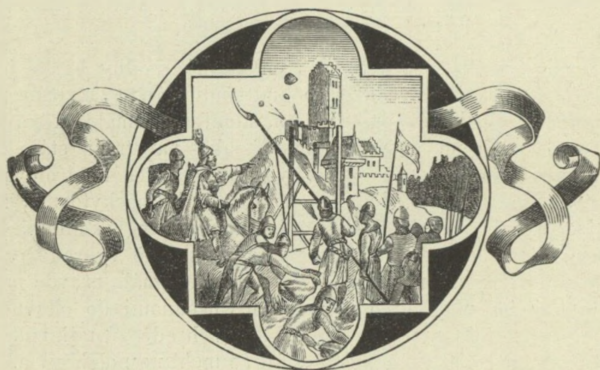
Druhé záhadné místo nalézá se v prvém dvoře. Zeď táhnoucí se od veliké bašty v jižním koutě k „široké“ jest totiž z počátku neobvykle slabá, asi jen 1 *m* tlustá; za to běží 1·20 *m* od ní rovnoběžně zeď druhá v délce 8 *m*, takže celek podobá se velikému vyzděnému hrobu, v němž směle bují křoví. K čemu sloužil hrob ten? Nápadno je též, že do tohoto hrobu míří jedna ze střílen velké bašty. Venkovní z těchto dvou zdí jest na jednom místě hluboko podkopána, jako by se někdo zde do hradu byl lámal. Poněvadž ale půda v hradě leží na tomto místě alespoň 2 *m* výše než před hradem, musel by dobyvatel i tuto vrstvu země prokopati, než octl by se uvnitř.

3. Při obchůzce hradu zvenčí nalezneme v lese za hladomornou zvláštní útvary země, podobající se hradebním valům a příkopům. Jest to hra přírody či máme skutečně lidskou práci před sebou, konanou rukou přátelskou či nepřátelskou?

4. K záhadným místům hradu počítáme též kdysi dvojitě zamřížovanou místnost na severním tarasu, o níž jsme v 19. kapitole soudili, že sloužila za psinec.

5. V průjezdu čtvrté a poslední brány nalézáme v pískovcových kvádrech rýhy svislé, dosti hluboké, jako by násilně mečem neb něčím ostrým byly vysekány. Jaký jest jejich původ a účel?

6. Jaký účel měl o samotě stojící pilíř u hlubokého jezera?

II. DÍL:

DĚJINY HELŠTÝNA A JEHO PÁNŮ.

Tak od pravěku my se o píď rvali,
O svoje kolébky a rovy dědů,
Chrám budujíce na stráži jsme stáli,
Dva kroky zpět za krok jediný k předu.

A tradicí dnes bolnou po staletí,
Jak znavenému chodci dlouhou poutí,
Zní nápěv, naše zpívají ho děti:
Nám ni budoucím nedej zahynouti.

A nezhyneme, ať ta píseň hromy
Zní v celý svět, ten kol nás ať se hroutí,
Jí budou skály naše zněť i stromy:
Nám ni budoucím nedej zahynouti!

Vrchlický.

1. Kdy a kým byl Helštýn založen?

*

Na otázku tu odpovídají předně dvě pověsti, z nichž jedna markomanského knížete Suromíra, druhá knížecího sokolníka Beneše označuje zakladatelem hradu. Oba ale jsou jen hrdinové pověsti, které zařaďujem do třetí části tohoto spisu.

Ve skutečnosti byl hrad náš založen pověstným loupežným rytířem Bedřichem z Linavy kol roku 1280. Král železný a zlatý Přemysl Otokar II. padl hrdinskou smrtí na Moravském poli. Za sedmiletého synáčka Václava převzal poručnictví známý Otta Braniborský, jehož celé státnické umění záleželo v hrabivém plnění svých kapes. Následek toho byl, že loupežní rytířové, které padlý král železnou rukou byl držel na uzdě, na všech stranách zahajovali své nekalé řemeslo. V neblahé době té upoutal ve Slezsku na sebe obecnou pozornost trojlístek loupežných rytířů — bratří z Linavy. Otto a Oldřich odňali násilně biskupu Vratislavskému hrad jeho Edelstein nedaleko Cukmantlu a plenili odtud daleko široko biskupství Vratislavské.[1])

Třetí bratr Friduš (Fridusius de Linav) podnikal své výpravy hluboko do Moravy. Při jedné takové vyjížďce do Bečvanského údolí upoutal pozornosť jeho vrch z horské čáry bokem vyšinutý, který údolí to daleko ovládá a zde umínil si vystavěti tvrdé své obydlí. Avšak hora i daleké okolí náležely pánům z Drahotuš, kteří měli své sídlo zrovna naproti na homolovitém vrchu nad vesničkou Podhořím, posud lidem

---

[1]) Codex diplomat. Morav. IV. pag. 260.

„Na hradisku“ zvaném. Tito opřeli se drzému vetřelci, ale Friduš byl silnějším a silnější pěsť měla v časech těch právo.[1])

Jako vystaven byl Petrohrad na území nepřátelském, tak povstal tedy i Helštýn na místě, které dědičně držiteli ani nepatřilo. Za jiné doby nebyl by směl pyšný ten hrad stavěti bez králova dovolení; na ten čas ale nikdo se po takovém dovolení neptal, anžto krále v zemi nebylo a místy jen ten poroučel, kdo měl silnější moc neb větší štěstí válečné, a drže celé okolí pod poručenstvím, mocí vesničany nutil, aby při stavbě nejen roboty konali, ale i penězi a potravou přispívali.

Páni z Drahotuš opětovali své nároky na Helštýn r. 1349., avšak oproti mocnému rodu z Kravař, který tenkráte Helštýn v držení měl, nároky ty jako zastaralé nepřišly k platnosti.[2])

Jaké národnosti Bedřich byl, nelze určiti. Že dal novému hradu německé jméno Helfenstein, nic nedokazuje, neboť víme, že v poněmčilých dobách posledních Přemyslovců, hlavně dle vzoru poněmčilého Václava I. dávala ryze česká šlechta nejen novým hradům jména německá, ale i staré hrady a svá vlastní jména německy překřtívala Víme, že z Vítkoviců stali se páni z Rosenberka, z Landšteina a Falkenšteina, z Hronoviců páni z Lichtenburka, z Drslaviců páni z Pottenšteina atd. atd. Též o příčině, proč hradu dáno jméno Helfenstein, nic zaručeně historického neznáme. Pouze pověsť hledí jméno to jak tak vysvětliti.

Friduš byl brzy postrachem celé okolní krajiny. Zejména kupci na silnici bečvanským údolím vedoucí s hrůzou pohlíželi k novému hradu, jehož pán rázem zařaděn mezi nejpověstnější členy málo počestného cechu loupežných rytířů. Když Václav I. plnoletým prohlášen byl a z Moravy stále žaloby se množily, podnikl mladý král r. 1286. válečnou výpravu do země té, aby potlačil nekalé to řemeslo. O Helštýně nezachovalo se bližších zpráv Víme toliko, že po osmidenním obléhání byl dobyt[3]) a jak se zdá nejmocnějšímu na ten čas pánu v okolní krajině Vokovi z Kravař darován. V Hájkově kronice, ač jak známo pramen to velmi nespolehlivý, čteme doslovně: „Czasu podzymního opiet Wacslav sebraw wogsko musyl tahnúti do Moravy, a ty Lotry, kteryž od swe laupežne zwyklosti přestati nechtieli skrotiti. To oni uslyssawsse zbiehli se na geden Hrad gmenem Helfensstayn, a tu se zavřeli: Knijže Diela (!) k nijm zasaditi, a yako bez přestanij střeleti rozkázal. Dne osmého Czechové toho Hradu gsu dobyli, a ty Laupežníky zgimali, a nazagtři vssecky dali zwiesyti, a tak knijže opět do Czech nawratil.“

Friduš prosil o milosť a obdržel ji od mladého krále; musel ale slíbiti, že loupežení zanechá. Než na svůj slib brzy zapomněl; neboť vidíme ho později v držení hradu Račic blíž Vyškova a Drahuš v hejtmanství Prostějovském, kdež zejména po vymření Přemyslovců r. 1306. Brněnským kupcům na trhy jedoucím stal se postrachem. Stálé a ne-

---

[1]) Zemské desky Olomoucké I. pag. 5.

[2]) Zemské desky Olomoucké I. k r. 1349.

[3]) Pěšina Mars Morav. pag. 386: „Ultimo arx fola Helfensteina atd.

sčetné žaloby pohnuly konečně nového krále Jana Lucemburského, aby se na Moravu vypravil. První čin na moravské půdě bylo dobytí hradu Ungersberka blíže Třebíče, kdež zdržovala se hrozná zbůjnická rota. Postižených tam 18 loupežníků kázal král mečem popraviti až na jediného, který vyprosil si milosť, aby na kvetoucím stromě byl pověšen. Odtud táhl král do Brna, kde panstvo i lid nadšeně ho vítali. Jen Friduš, spoléhaje na pevnosť svých hradů, nečinil ničeho, aby si získal přízeň mladého krále, naopak provedl v čase tom několik vyzývavě drzých loupeží. To pohnulo krále Jana, že sesílen moravským vojskem, ihned vypravil se proti Račicím. kde Friduš právě se zdržoval. Avšak všecky útoky a obléhací stroje ukázaly se vůči přepevnému od přírody hradu býti marnými, až král povolal horníky, jimž konečně podkopáním podařilo se kus hradeb sbořiti. Když Friduš seznal, že odpor byl by marným, poslal ku králi posly s prosbou o milosť. Král jej vyzval, aby přišel sám, což on učinil. Na přímluvu několika pánů z komonstva králova obdržel i tentokráte milosť a dne 29. července r. 1312. přísahal slavnostním způsobem v Brně, že věrnou službou dřívější zločiny odčiní. Tentokráte držel slib a náležel napotom k nejvěrnějším manům královským. [1])

Zbraslavský opat Petr Žitavský, jemuž za tyto zprávy o zakladateli Helštýna děkujeme, končí své vypravování o něm těmito verši:

Sic fuit elatus
Per regem praedo domatus
Castra duo fregit
Fridericus namque coegit
Rex hunc magnificus
Cui post est factus amicus
Ac tenet modo fidem
Regi constantius idem. [2])

O době, kdy Helštýn byl založen, rozcházejí se ve spisech mínění. Jedni kladou založení do doby mezi r. 1278—1286, jiní mezi r. 1306 až 1312. Po důkladném prozkoumání pramenů musíme se rozhodně pro první dobu vysloviti. Pomíjíme-li Pěšinu i Hájka, kteří první doby se přidržují, tož rozhodujícím vodítkem jest nám nejstarší zároveň pramen Chronicon Aulae Regiae Zbraslavského opata Petra Žitavského, který napsal glosy k dějinám českých zemí od r. 1253—1338. Od r. 1300. píše jako očitý svědek a považuje se tato část jeho zápisků jako nejčelnější historický pramen oné doby. Jméno Helštýn marně bychom sice v jeho spise hledali; za to vypravuje široce o tažení krále Jana na Moravu r. 1312., o dobývání hradu Račic a Drahuš a o ostatních výše uvedených osudech Bedřicha z Linavy.

---

¹) Chronicon Aulae Regiae Zbraslavského opata Petra Žitavského ad an. 1312 a Codex diplom. Morav. VI. pag. 383.

²) Tak pyšný loupežník králem byl pokořen. Oba hrady zničil Friduš, k čemuž přinutil ho král, jemuž napotom váženým se stal přítelem a věrným králi. —

Kdyby byl Friduš Helštýn teprv po roce 1306. vystavěl a tedy asi v r. 1312. ještě držel, tedy by byl Petr ve svém široce založeném líčení dojista o darování tohoto Hradu Kravařům, které je zaručené, alespoň zmínku učinil. Proč by vedle Račic a Drahuš zamlčel osudy Helštýna? Darování to bylo by se muselo státi přece r. 1312. Avšak to byla věc dávno již před 25 lety odbytá.

Velmi charakteristický jest též verš, kterým Petr své líčení o osudech Friduše Linavského zahajuje:

O quam difficile reprobis est linguere vile
Quod consueverunt, in quo tritique fuerunt. [1]

Friduš totiž, abychom užili lékařského výrazu, stal se recidivním. Doba jeho Helštýnského loupežení byla Václavem II. zakončena. Potom pustil se hlouběji do země a vystavěl si Račice. Pokud silná ruka královská ovládala zemi, krčil se. Jakmile ale r. 1306 královský rod Přemyslovců vyhynul, přišla podruhé vhodná doba pro jeho řemeslo. K tomu vztahují se patrně hořejší verše a ještě jedno místo, kde praví Petr: „Povstali zlosynové nad jiné horší, kteří již dříve to největší loupežnictvo na Moravě páchali, z nichž jeden byl Bedřich z Linavy atd.“ To vztahuje se tedy patrně k jeho první loupežnické aeře z roku 1278 až 1286, ve které Helštýn byl založen.

2. Kravařové na Helštýně.

1286—1447.

Věk dávný nad obzorem svěsil mrak,
Jenž rozhalil nad vlastí roušku mdloby;
A místa, kde Váš hrdě pnul se znak,
Jsou poseta jen troskami a hroby.

Koštál.

Helštýn, násilím Fridušovi z Linavy odňatý, darován mladým králem Václavem II. panu Vokovi z Kravař, hlavě to mocné a bohaté rodiny moravské.

Praotec rodiny byl Beneš z Benešova. Pocházel z Čech a patřil k oné hrdinské družině, která slávu českého jména daleko zanesla za hranice, když r. 1158. provázela českého krále Vladislava II., který pomáhal císaři Bedřichu Rudobradému dobývati Milána. Jeden z potomků získal statek Kravaře [2] u Opavy, od něhož větev moravská přijala jméno.

---

1) Jak nesnadno jest nešlechetníkům zanechati neřestí, jimž uvykli a v nichž uvázli.

2) Dědina a statek východně od Opavy na silnici k Benešovu, ale již na území pruském.

Rod Kravařů patřil k čelným rodinám středověké Moravy. Ve všech odborech veřejné činnosti potkáváme se s tímto jménem. Jako politiky, vojevůdce, duchovní, zakladatele měst (Lipník, Nový Jičín, Bilovec a j.), všude vidíme je činnými, aby zvýšili lesk rodinného jména. Jich politická činnost vynikla nejvíce v bouřích husitských, kde stáli v čele umírněné strany a jedno z jejich měst, Fulnek, stalo se později sídlem prvého biskupa českomoravských bratří.

K nejznamenitějším mužům toho jména, pokud byli držiteli Helštýna, patří Vok z Kravař (1269—1328), zakladatel rodinné moci. Zřídka komu bylo dopřáno tolik závažných historických událostí na jevišti své vlasti spatřiti, jako Vokovi. Čtyři dynastie a šest králů viděl vystřídati se na českém trůně. Jeho mládí spadá do nejslavnější doby Přemysla Otakara II.; za Jana Lucemburského skončil dráhu naplněnou neunavnou činností. O vážnosti, jaké požíval na dvoře svého krále, svědčí, že Přemysl Otakar II. uznal jej za hodna státi se jeho tchánem. Dal mu totiž za manželku svou levoboční dceru z Kuenringů s bohatou výbavou, jejíž korunou bylo město Fulnek. Poznenáhlu získal Vok celou krajinu řekou Odrou protékanou, která podnes dle svých bývalých pánů sluje „Kravařsko“.[1])

Proč Václav II. Vokovi Helštýn daroval, lze se lehce snad domysliti. Byltě Vok jednak nejmocnější blízký soused, který snad oděnci svými platně k dobytí hradu přispěl, jednak musel král se snažiti, aby vládce tak mocného rodu získal. Byl tedy Helštýn jakousi zástavou manské věrnosti a darování to asi z podobných pohnutek Jan Lucemburský potvrdil. Že páni z Drahotuš při této příležitosti nároky na Helštýn nečinili, lze vysvětliti tím, že Bohuš z Drahotuš měl jednu z Vokových dcer za manželku. V rodině Kravařů zůstal Helštýn přes 160 let až do r. 1447. Následující rodokmen dává přehled držitelů Helštýna z tohoto rodu.

Vok I. 1296—1328 [2])

Jan 1325—1371. | Drslav I:

Drslav I: **Vok II.** 1371—1374. | Drslav II. | Beneš | **Lacek** 1374—1416. | Petr ze Strážnice

Vok II.: **Drslav** 1416—1425. | **Lacek II.** 1425—1434.

Lacek: Vok † | Drslav †

Petr ze Strážnice: Petr ml. — **Jiří** 1440—1447.

Vedle dnešních majitelů z rodu Dietrichsteinova drželi Kravařové hrad nejdéle a vystavěli jej v dnešním rozsahu, první a druhý dvůr vyjímaje. Věžovitě vysoké hradby kol vlastního zámku jsou jejich dílem.

[1]) Kravařsko bylo za posledních Přemyslovců zejména pak později Olomouckým biskupem Brunonem německými osadníky zalidněno.

[2]) A nikoliv 1330, jak udáno v četných spisech. Neboť $^3/_3$ 1329. vzpomínají synové Jan a Drslav otce již co zemřelého Codex diplom. morav. VI. pag. 292.

Jak vlastní zámek tenkráte vypadal, nelze dnes určiti, ale že musel býti statným stavením, souditi lze z toho, že při něm byla kaple, u níž r. 1410. připomíná se kněz Ondřej z Malhotic. Kaple podržela i při přestavbě za Viléma z Pernštýna své místo, z čehož soudíme, že zámek Kravařů dojista dnešní kratší zámecké křídlo zaujímal. Ale pevný jinak hrad trpěl nedostatkem vody a proto kopána studně dle starých zpráv až 75 sáhů hluboká, zajisté nejvíce obdivu hodné místo starého hradu. A tak čítán Helštýn Kravařů k nejpevnějším hradům středověké Moravy, k jehož pevnosti příroda i člověk stejnou přispěli měrou.

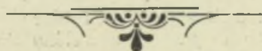

3. Helštýn podruhé sídlem loupežného rytíře.

1434—1440.

Bouře husitských válek Helštýna se nedotkla. Stáliť Kravařové v čele husitismu, tak že nebylo příčiny, aby tento proti hradu obracel svůj hrot. Avšak dlouhá doba válečná dala vznik loupeživým rotám, které válce přivykly jako řemeslu, a vůdcové takových čet tvořili nové vydání loupežných rytířů. Také ve východní Moravě objevil se takový hrdina pěsti, Jan z Mesenbeku. Původně udatný rytíř, prodal své statky, aby násilím dobyl nových. Jednou z prvních jeho kořistí stal se Helštýn, který — bližší okolnosti nejsou známy — násilně nepřítomnému snad Lackovi z Kravař odňal a v pověstné hnízdo loupežnické proměnil. Památka jiných držitelů Helštýna vybledla časem v upomínkách lidu, avšak jméno Mesenbek není v okolí hradu neznámým a straší dosud u vesnického krbu. Dvě pověsti zařadili jsme v třetím dílu tohoto spisu.

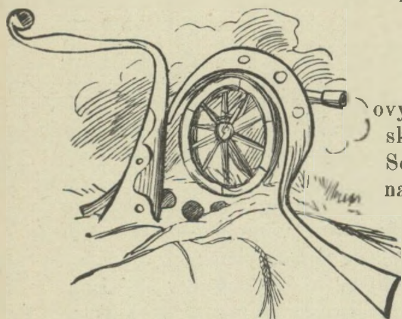
Míra řádění Mesenbekova byla dovršena, když se svými holomky přepadl a vydrancoval hrazené město Uh. Brod. Tento odvážný kousek rovně drze jak bezohledně provedený, vyburcoval moravské stavy z dosavadní shovívavosti i sešly se ve Val. Meziříčí, kdež v 1440. ujednán lantfrit a Mesenbek násilím donucen loupežně nabyté hrady, mezi nimi i Helštýn, pustiti z ruk. Tak přišel Helštýn po šestileté přestávce opět do ruk pravých držitelů, kteří ho ale dlouho nepodrželi. Sedm let později r. 1447. prodal Jiří z Kravař Helštýn Vokovi ze Sovince.

4. Vok ze Sovince.

1447—1467.

Kam se poděl ve století víru
Zisk vítězství našich bohatýrů ?
Koubek.

Nový majitel hradu pocházel ze známé rytířské rodiny moravské, jejíž rodinný hrad Sovinec leží — podnes částečně obydlen na strmé skále nad městečkem Sovincem, mezi Šternberkem a Rymařovem.

V rozhodné bitvě u Mühldorfu dne 28. září 1322. mezi německými protikráli Ludvíkem Bavorským a Habsburkovcem Bedřichem Krásným stál český král Jan Lucemburský na straně prvého a rozhodl krvavý tento boj ve prospěch bavorský. V družině českého krále nalezal se prostý vojín, který vynikl tak neobyčejnou udatností, že ho král na bojišti pasoval na rytíře. Vojín ten byl praotec rodiny ze Sovince. Král Jan zamiloval si Jindřicha ze Sovince tou měrou, že podržel ho ve stálé své družině a hrdina náš patřil též k oněm neohroženým rekům, kteří po boku slepého krále nalezli smrt ve známé bitvě u Kresčáku.

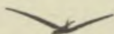
Jeden z potomků, Pavel ze Sovince zem. r. 1393., zanechal sedm synů, z nichž šestý, Vok, kupem Helštýn získal. Ačkoliv skrovné jmění otcovo na sedm dílů rozdělené Voka Krösem neučinilo, byl tento tak výborným hospodářem, že brzy vedle Helštýna získal statky Rožnov, Val. Meziříčí, Obřany a Bystřici pod Hostýnem. I na Helštýně zachovány nám tři památky jeho hospodářské činnosti:

Roku 1450. koupil dvůr od Prokopa ze Symře.

Listem, jenž jest psán a dán na Helštýně v sobotu před sv. Šimonem a Judou, apoštoly Božími, léta od narození Syna Božího 1453 počítajíc, daroval Lipnickým ovšem „za slušné a znamenité pocty (rozuměj dary) na nás činěné“ pastviska podnes „Závrbek“ zvaná „aby takových úzkostí a soužení v pastvách dobytků svých netrpěli.“

Listem, jenž jest dán na Helštýně v úterý na sv. Martina léta Páně 1461. řeší kus místní zemědělské otázky: Pěkná rovina pod Helštýnem na levém břehu Bečvy byla totiž toho času ještě lesem pokryta Vok kázal lesy ty „Sádky“ a „Haná“ zvané vymýtiti a pronajal takto získané pozemky Lipnickým a Týnským za ročních 33 kop bez 17 grošů na sv. Martina splatných.[1])

Jinak byl Vok horlivým husitou, za něhož vyznání toto úplné dobylo na Lipensku vlády.

[1]) Obě listiny českým jazykem pěkně na pergamentě psané jsou uloženy v knížecím archivu Lipnickém.

5. Albrecht Kostka z Postupic a obležení Helštýna od Uhrů.

1467—1474.

**Či není nám již návratu
V ty doby velké, divné? —
Sněť mrtvá neobživne —
Ach, merná naděje!
Kde Vašich vozů hřímal hrom,
Teď hrobů klid se hostí
Vnuk vyorává kosti
A tupě šlape je,**

Albrecht Kostka z Postupic koupil Helštýn za 30.000 uher. rýnských. [1]) Splnil tím utajené přání manželky své Ludmily z Kravař, paní na Šternberku, jež upomínky z mládí na Helštýn poutaly. Byl-li jeho předchůdce vzorným hospodářem, byl Kostka mužem meče. Náležel rodině, která činy svými platně pomáhala utvořiť nejmarkantnější dobu českých dějin, dobu husitskou a Jiřího z Poděbrad.

Milovníkům jadrných postav rytířských skytá rod Kostků plnou galerii. A jak vábivým by bylo rozhlédnouti se po ní, v rámci toho spisku nelze však než jediného držitele Helštýna pošinouti poněkud do popředí.

Ihned po nabytí hradu dal jej Kostka svým vojenským lidem obsaditi a již příštího roku bylo mu přestáti těžké obléhání. Jak známo zmocnil se uherský král Matyáš r. 1468. celé Moravy i s hlavními městy Olomoucí a Brnem. Jen málo pevných míst odporovalo se zdarem, mezi nimi i Kostkův Helštýn. Marně namáhal se Matyáš hradu dobýti; musel odtáhnouti s nepořízenou. Kostka býval osobně zřídka na Helštýně. Neměľ k tomu času jsa stále zaměstnán u dvoru svého krále. Helštýnským hejtmanem byl Ctibor z Ledské. U krále Jiřího požíval Kostka neobmezené důvěry a svěřovány mu nejčestnější úřady jak v Čechách tak na Moravě. V době, kdy získal Helštýn, byl již na sklonku mužného věku a ač pádný jeho meč býval dosud postrachem nepřátel, užíval ho král více k diplomatickým poselstvím. Budiž nám dovoleno z této jeho činnosti alespoň jediné episody se dotknouti.

Rok po obléhání Helštýna poslán Kostka k polskému králi Kazimírovi s poselstvím. Málo jsa opatrný volil zpáteční cestu Uhrami. Avšak Matyáš, nemoha mu nezdaru před Helštýnem zapomenouti, Kostku zajal. Jak známo usilovala papežská stolice vší mocí Jiříka z Poděbrad s trůnu svrhnouti a po dlouhém hledání podařilo se jí i nástroj k provedení svých záměrů nalézti. Uherský král Matiáš Corvinus, ač měl dceru Jiřího za manželku, neštítil se proti vlastnímu tchánu zdvihnouti málo čestnou válku.

---

[1]) Uh. rýnský (dukát) platíval v těchto letech 32—48 českých grošů. Codex Talembergicus v Českém Museu v Praze z r. 1459—1463.

Avšak kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Uprostřed kruté zimy r. 1469. podařilo se Jiřímu u vesnice Vilémova blíže Čáslavi uherské vojsko obklíčiti, tak že Matyáš byl Jiřímu na milosť i nemilosť odevzdán. Tu obrátil se Matyáš na miláčka českého krále, zajatého Kostku, aby mu vymohl u Jiřího osvobození z pasti, do které byl polapen. Albrecht Kostka převzal smíření a sprostředkoval skutečně mír mezi oběma králi. Oba králové sešli se den na to 27. února 1469. ve vsi Uhrově a Matyáš královským slovem, rukou dáním a slavnou přísahou slíbil, že nebude nikdy více činiti nároky na království české. V zástavu na tento slib složil bednu dukátů do rukou Kostky z Postupic, která se před očima obou králů zapečetila. Avšak netrvalo dlouho a Matyáš zrušil královské slovo a domáhal se opět koruny české a když tu Albrecht dukátovou bednu otevřel, seznal, že důvěřoval velmi v čestné slovo Uherského krále, neboť bedna byla naplněna pískem a jen vrch byl pokryt vrstvou dukátů.

Od Kostky zachovala se nám pouze jediná listina, urovnávající spor obce Lipnické s Loučkou a Osekem o les „Lipenský“. Jsa stále veřejně činný, neměl času k hospodaření a tak byl po osmi letech pro dluhy nucen Helštýn prodati a zemřel dvě léta později na statcích své manželky na Šternberku. Rod Kostků měl ve svém erbu šikmo postavené hrábě a nad helmicí se zlatou korunou oslí hlavu s nákrčníkem.

6. Zlatá doba Helštýna za Pernštýnů.

1474—1553.

Nechť jen z hradu dávné slávy zbyla
Porouchaná, osamělá zeď,
Slova mužná kdyby hlaholila,
Ohlas z rumů dal by odpověď.

Vocel.

„Wilem z Pernsstayna pan na Helfenstaynye“, v jehož rodině hrad náš přes 80 udržel se let, zasluhuje vším právem název druhého zakladatele hradu.

Znamenitý tento v každém ohledu muž náležel staré moravské rodině, jejíž kořeny sáhají hluboko až do doby, kdy Mojmírovci na Velehradě sídleli a jejíž původ vysvětluje erbovní pověsť, kterou podáváme v třetím díle tohoto spisu. Vilém znamená nejvyšší bod, jehož slavná tato rodina dostoupila. Poslyšme, jak soudí Palacký o Vilémovi, tomto vzoru českého šlechtice: „Byltě Vilém z Pernštýna muž, jemuž rovného hledali bychom nadarmo v dějinách českých a snad i u jiných

drahně národův. Co válečník a hrdina náležel ještě středověku, co veliký průmyslník patřil již věku novému, co výtečná hlava i ušlechtilý charakter všem věkům a člověčenstvu.

V působení svém podobal se nejvíce císaři Karlu IV., jehožto přednosti a ctnosti všecky, ne však spolu vady a poklesky měl do sebe. Zvláště hospodářská činnosť jeho byla pro věk svůj vzorná. Přísný pořádek a evidence ve všem až do nejmenších podrobností, a v celku přece duch volný, neúzkostný a dalekosáhlý. Nikdo neuměl bystřeji obraceti k užitku svému, cokoli naskytovalo se ve přírodě nebo v obcování s lidmi příhodného, a vystříhati se při tom vší ošemetnosti a křivdy. Hájiv důrazně práv svých i prospěchův osobních, neublížil přece nikomu a býval raději velikomyslně štědrým nežli lakomým. Vytýkáno mu ovšem, že sáhal i do živností městských, stavě pivovary na statcích svých a veda prý obchod ve víně i v jiném zboží; my víme nad to, že zakládal hojné rybníky, pro něž vykázal Labi na Pardubsku řečiště nové a strouhami vodními pokryl celé panství; také že byv nad jiné pilným a znalým horníkem, hledal v podzemí kovy na statcích netoliko svých, ale i přátelských atd. Proto brzy oplýval bohatstvím v Čechách bezpříkladným a stal se tak říkaje bankéřem nejen krále svého, ale i hojných přátel, kteří v peněžných potřebách nacházeli u něho pomoc nezištnou. Nejsa milovníkem blahové nádhery, v jakovéž libovali sobě Uherští a Polští velmoži, činil se velikolepým raději ve skupování statků, v opravování jich a dobročinění lidem, tak že za šťastné se pokládali, kdožkoli se stali jeho poddanými.

Když dělil poprvé statky své mezi syny r. 1507., náležela mu následující rozlehlá panství: V Čechách Pardubice s Kunětickou Horou, Litice, Potenštein, Rychnov, Brandýs nad Orlicí, Lanškroun s Lanšperkem a Hluboká: na Moravě Pernštýn, Třebíč, Židlochovice, Plumlov s Prostějovem, Tovačov, Přerov, Helštýn s Lipníkem, Hranice, Louka, Sádek a oprava na klášteřích Tišňovském a Oslavanském, nepočítajíc množství statků malých a vesnic jednotlivých. Později přikoupil ještě v Čechách Bydžov a na Moravě Kunštát, mimo jiné drahně menší statky, Měl vůbec asi trojnásobně tolik panství a jmění jako páni z Rožmberka, nejbohatší potud rod český, a převýšil majetností netoliko všecka Slezská knížata. ale i veliký počet panovníků Německých.

Avšak to vše, jakkoli důležité, nedalo by mu práva na čestnou u potomstva památku, kteréž se často dovolával, kdyby dary ducha i mravní jeho povaha byla nevynikala v míře téměř stejné. Jako nejvyšší hofmistr a předseda soudu komorního zůstavil po sobě chválu největší správnosti a spravedlnosti. Psaní od něho pošlá, jichžto se dosti hojný počet zachoval, nesou na sobě ráz, kterým se ode všech souvěkých rozeznávají: jest to zvláštní jarý smysl pro česť a poctivosť, pro pravdu a spravedlivosť, kterýž o své dobré dbaje nezapomínal na dobro obecné, na blaho a slávu vlasti. Mluvíval často, že by dítky své raději před očima svýma „zdechnouti“ viděl, nežli by se dočkal od nich činu nectného, a prosil krále, aby nemeškal důrazně trestati, kdyby po jeho smrti některý syn jeho porušiti měl povinnou k němu věrnosť a oddanosť. Pro vychování jejich sám sepsati dal knihy, kteréž

později často tiskem vydávány byvše, i podnes nejsou bez ceny. Postavy byl vysoké a ušlechtilé, a již za mládí dobyl v turnaji na Brněnském náměstí před císařem Fridrichem a králem Jiřím dne 31. července r. 1459. první pocty. Při časté churavosti dožil se přece vysokého stáří 86 let; umřel 8. dubna 1521. Jedním slovem: Pan Vilém z Pernštýna byl jeden z těch vzácných zjevů v historii české, kteří čím bedlivěji zkoumáni jsou, tím mocnějších nabývají půvabů.“

Helštýn byl Vilémovi zamilovaným sídlem, kam vždy se uchyloval, když mu rozsáhlá jeho činnost oddechu dopřála. Ačkoliv zval přes tucet hradů svým majetkem, podepisoval se přece vždy „Wilem z Pernsstayna pan na Helfensstaynye“, a v nejednom z jeho listů nalezneme místo „na našem nám zvláště milém Helštýně“.

Rozšíření hradu a jeho přestavba odpovídaly jak se zdá určitému plánu: Vilém skoupil totiž vedle panství Helštýnského i Hranice, Drahotuše, Veselíčko, Buk, Přerov a Tovačov, tak že mu celé střední a dolní údolí Bečvy náleželo. Krásnému tomu celku vévodil Helštýn, s něhož celé toto malé knížectví z ptačí perspektivy dalo se přehlédnouti. Zde tedy chtěl zříditi svou residenci, jako byly Pardubice residencí jeho statků v království. Helštýn Kravařů byl sice tvrdým hnízdem, jak od přírody tak lidskou rukou stejnou mírou zpevněný, avšak jako residence Krösa své doby, který větší dvůr vésti, čelnější komonstvo držeti a často i mnoho hostí přijímati musel, přece jen málo rozsáhlý a pohodlný. Proto rozšířil ho předně o první dva dvory, které samy větší prostor zaujímají, než celý ostatní hrad, a přestavil vnitřní zámek dle jednotného plánu, jak posud ze zřícenin zjevným jest.

Přístavba dvou prvých dvorů čili předhradí odpovídala trojí potřebě: Předně umístněny zde konírny, drvárny, čeleď a j., čímž se vlastnímu hradu značně ulevilo. 2. Vojensky nejslabší část starého hradu Kravařů byla dojista strana západní. Rozkládala se zde totiž rovinka, nepříteli k umístnění obléhajících přístrojů velice vhodná, na které nyní zbudováno předhradí. Z rovinky té zbyla sice i nadále část, ale malá, svahující, (dnes pole) a jí oproti dal Vilém vystavěti zeď obrovité tloušťky, která na ten čas znamenala nadbytek pevnosti.

Zřízením druhého dvoru konečně získáno vhodné místo pro rytířská cvičení, hry a slavnosti, bez nichž se na dvoře nejbohatšího šlechtice své doby dojista neobešli. — Nelze ovšem na druhé straně přehlédnouti, že tak značným rozšířením hradu — Helštýn je co do rozlohy nejrozsáhlejším moravským hradem — zdvojnásobněna též potřeba jeho obranců v čas války.

Při- a přestavba hradu začata asi záhy po zakoupení, neboť erbovní kámen nad druhou bránou nese letopočet 1480, rok to dohotovení, a že obrovské stavení nebylo jedním rokem zděláno, jest jisté. Zdivo hradeb, zejména z venčí, zdá se ukazovati na trojí dobu stavební. — Z pamětí, které se nám po bývalém primatoru Lipenském Martinu Zygmundkovi ze 16. století byly dochovaly, dovídáme se, že robotníci ku stavbě ze všech panství v poříčí Bečvy, ba až od Prostějova, Plumlova a Nového Jičína voláni byli a Zygmundek zaznamenává dále: „Mistru zedníku na den se platilo po třech vídeňských, tovaryši zednickému po dvou

vídeňských a nádenníkovi po jednom Vídeňským. Bečka piva byla bílého za 5 grošů bílých, pšenice a rýž jedna měřice po 5 krejcařích, ovsa po 4 vídeňských a 2 krejcařích.“

Vilém měl dva syny a dceru. Po výbavě poslední rozdělil ještě za živobytí r. 1507. statky své na dva díly český a moravský a předložil rozdělení to svému staršímu synu Janovi, aby uzná-li za vhodné, pozměnil a vyvolil si jeden z dílů. Jan rozdělení schválil a přenechal volbu svému mladšímu bratru Vojtěchovi. — Zajisté krásný to příklad bratrské lásky. — Vojtěch zvolil díl český, čímž Jan stal se pánem statků na Moravě, tedy i Helštýna.

Roku 1520 učinil Vilém druhý testament, kterým rozdělil 11 panství od roku 1507 nabytých mezi své syny. Zemřel v Pardubicích dne 8. dubna r. 1521. a jest v rodinné hrobce v Doubravníku [1]) pochován. Od Viléma zachovala se nám celá řada listin k Lipníku neb Helštýnskému okolí se vztahujících.

b) **Jan z Pernštýna, pán na Helštýně,** příjmím „Bohatý“, (1521—1548) dědil Helštýn již dvě léta před otcovou smrtí. O statky otcovy se synové rozdělili, jeho cnosti zdělili nedělené; a když r. 1534 mladší Vojtěch zemřel bez potomků, shrnul Jan opět v jedné ruce ohromné statky Pernštýnů. Jan byl v každém ohledu hodný syn svého otce. Dne 22. července r. 1497 králem Vladislavem II. na rytíře pasován, zdělil nejen otcova rekovného ducha, ale i jeho smysl pro hospodářské a kulturní otázky a nabyl konečně statků, které by pěkné království mohly tvořiti. Ve své náchylnosti k hradu Helštýnu následoval otce svého a ačkoliv byl pánem více než třiceti hradů, psal se všude Jan z Pernštýna pán na Helštýně. Jím dostalo se jméno našeho hradu též na ražené peníze. Ferdinand I. dal mu totiž do zástavy hrabství Kladské, kde Jan vykonával práva panovnická, tedy i ražení peněz, na nichž dochoval se nápis Jan z Pernštýna pán na Helštýně. [2])

I od Jana z Pernštýna zachovalo se několik listin Lipníka neb okolí se týkajících, z nichž vesměs nezištná péče o rozkvět a povznesení tohoto města vysvítá. On přepustil městu mlýn (dnešní přední) dal mu novou výsadní listinu na mýto, urovnal pivovareční právo měšťanů Lipnických, vystavěl jim vodovod podnes užívaný, zřídil v městě solnici, tenkrát značnou to studnici příjmů atd. Zemřel r. 1548. a jest vedle svého otce v Doubravníku pochován.

c) **Poslední páni z Pernštýna 1548—1553.** Jan zanechal tři syny, vesměs muže duchem i nadáním vynikající, kteří vlasti i králi nejednou platnou prokázali službu. Avšak jednoho postrádali: Předků svých šlechetnou hospodárnosť. Nejstarší Jaroslav, vysoký hodnostář na dvoře krále Ferdinanda I., padl v boji proti Turkům dne 27. července

---

[1]) Doubravník, ves v hejtmanství Brněnském na sz od Brna V krásném gotickém kostele je mramorová hrobka pánů z Pernštýna, vzácná to stavitelská práce.

[2]) Jsou to zlaté a stříbrné peníze, na jejichž přední straně jest erb hrabství Kladského a erb Pernštýnský s okolíkem: JOHAN(es) BARO A PERNSTEIN IN HELF: na rubní pak straně MONE(ta) NO(va) COMITATUS GLACENS(is) 1540, 1541, 1545

r. 1560. proslaven co válečný hrdina. Martin Kuthen a H. Kolínský, současní spisovatelé čeští, velebili ho v pohřebních řečech jako velkodušného podporovatele umění a Vác. z Mattové věnoval mu dlouhou posmrtní báseň. Nejmladší z bratrů Albrecht, pokusil se se zdarem co náboženský spisovatel a zemřel rok po svém bratru, rovněž bez potomků.

Oba jmenované přežil prostřední z bratrů, Vratislav, tajný rada a nejvyšší komoří tří císařů, nejvyšší kancléř v království Českém a rytíř zlatého rouna, muž v nejednom ohledu znamenitý. Sám jsa vysoce vzdělán, rád se pohyboval v kruzích učenců a súčastňoval učených se disputací. Štědrosti a milovnosti nádhery obětoval ohromné jmění. Skvělým komonstvem, přepychem v šatstvu a hodování předstihoval při každé příležitosti své současníky. Tak abychom jen jeden uvedli příklad, zařídil císař Maximilián II. ve Vídni trojanské hry, k nimž sezváni byli z celé Evropy hosté; avšak nejbujnějšími oři, nejnádhernějším šatstvem, nejskvělejším komonstvem daleko zastínil všecky účastníky Vratislav z Pernštýna; takže poctěn od císaře prvním čestným věncem. Co nastřádali otcové, to promrhali synové. Helštýn zasáhl osud ten dosti časně. Již r. 1554 byl Putovi z Ludanic napolo zdarma, totiž jen za 30.000 kop českých grošů prodán, ale teprv r. 1557. formálně odevzdán. [1])

Tím končí zlatá doba Helštýna a též města Lipníka s okolím. Neboť páni z Pernštýna to byli, kteří z Lipníka učinili vlastně město. Oni obehnali jej hradbami, opatřili trhy, za nich vystavěna předměstí a obdarována obec nejrůznějšími výsadami, tak že vedle znovuzakladatelů Helštýna, zasluhují vším právem čestný název „otcové města Lipníka“.

7. Pánové z Ludanic.

1554–1571.

Rodina ta pochází z Uherského Slovenska, kdež nalezal se zámek stejného jména. V erbu měli bílou husu v modrém poli k pravé straně obrácenou. V druhé polovici 15. století zakoupili statky na Moravě, tak zejména Roketnici blíže Přerova a přijali název Roketnický. Ludanicové vyšinuli se brzy mezi přední rodiny moravské. Puta zastával úřad nejvyššího komořího, jeho syn Václav byl zemským hejtmanem moravským.

U porovnání s rodem Pernštýnů nebyli Ludanicové velikými příznivci Helštýna a Lipníka, jehož výsady nejednou porušili a vyssávali statek i město kde se dalo. Pokud drželi Helštýn mužští členové této rodiny, museli se Lipničtí krčiti a uhýbati. Jakmile ale Václav z Ludanic zemřel, sepsali obšírnou stížnosť k zemskému soudu, v níž zejména

---

[1]) Opis listiny v kniž. archivu Lobkovickém v Roudnici.

Ludanicům vytýkáno: 1. Že upírají Lipnickým právo svobodného posledního pořízení jakož i prodeje a kupu domů, při těchto příležitostech značné poplatky od nich vybírajíce. 2. Že je nutí bezprávně k různým robotám. 3. Že pod záminkou půjčky zadržují si sirotčí peníze. 4. Chce-li vdova neb sirotek se provdati, že nutí je k poplatku. 5. Prodávají víno do dědin, kde dle městských výsad přísluší to Lipnickým. 7. Vystavěli v Týně a Bohuslávkách pivovary a nutí vesnice proti privilegiím města panské pivo odebírati atd.

Tyto a podobné zištné přechmaty Ludanických vžily a ustálily se již tou měrou, že když konečně r. 1577 komise k vyšetření od zemského soudu do Lipníka vyslána byla, Lipničtí nuceni se viděli 3000 rýnských, které si Ludaničtí od nich byli vypůjčili, jim darovati, jen aby potvrzení svých privilegií a slib, že více rušena nebudou, dosáhli.

Rodinná hrobka Ludaniců byla v Roketnici. Náhrobní kameny daroval r. 1825. tehdejší majitel panství rytíř z Levenau Františkovu museu v Brně. Hned v pravo při vchodu do musea lze spatřiti náhrobní kámen Václava z Ludanic, posledního muže toho rodu. Na kameni jest dobře zachovalá postava v životní velikosti polovypoukle vytesaná a kolem v obdélníku český nápis: Tuto leží urozeny Pan Pan Waclaw z Ludanicz a na Helfenssteinie a Roketnici, kterýž żiwot swug dokonal v miestie Widni . . . . po památce powysseni swateho krzize v patau hodinu nap , . . . jehož dussi Pan Buh racz milostiw beyti a tuto jest pochowan w patek den pamatky swateho Frantisska Leta Panie 1571.

8. Sirotek Helštýnský.

1571—1580.

Roku 1571. onemocněl Václav z Ludanic a hledal uzdravení ve Vídni, kdež ale místo zdraví nalezl smrť. Na Helštýně zbyl jediný potomek, sličné pětileté děčátko, jménem Kateřina. Matka její, duchaplná Johanna Meziříčská z Lomnice, byla manžela svého již tři léta dříve roku 1568. na věčnosť předešla. Zemský řád moravský předpisoval v takovém případě, že poručník sirotka má dáti sepsati ihned dva stejně znějící inventáře pozůstalého jmění, má je nejbližšími příbuznými a několika věrohodnými svědky dáti podepsati, zapečetiti a jeden u sebe, druhý u některého blízkého příbuzného uschovati.

Za poručníka malé Kateřiny jmenoval zemský hejtman p. Zachariáš z Hradce — sám sebe. Z blízkých příbuzných byla zde pouze jediná tetička se strany matčiny pí. Magdalena z Lomnice, která se sice po pohřbu dostavila a co se na klenotech a lepších věcech shrábnouti dalo, svědomitě shrábla, potom ale zmizela daleko až na Litvu, kde za jakéhos polského vévodu byla provdána. Poručník malé Kateřinky ctihodný pan

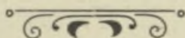
Zachariáš z Hradce, ačkoliv jako nejvyšší zemský úředník měl býti vzorem u zachovávání zemského řádu, nespěchal příliš s vyhotovením inventářů. Teprv po dlouhém čase, až dávno bylo odnešeno co odnésti se dalo, kázal sepsati něco inventáři podobného.

Podle vzoru nejvyššího úředníka zemského řídili se věrně úředníci panští. Statky Veselíčko a Roketnice prodány za babku a rovněž napolo zdarma zašantročeno několik vesnic a dvorů, při čemž pilně pamatováno vlastní kapsy. Když poručnictví pomalu přestávalo býti výnosným, hleděl se ho pan Zachariáš sprostiti. K tomu konci vymohl císařský dekret, kterým sedmiletá Kateřinka prohlášena za plnoletou. (!) S dekretem tím v ruce musel Helštýnský hejtman Jakub Vojška malou Kateřinku stavovskému soudu v Brně představiti a jejím jménem žádati, aby jí poručník jmění její vydal, ona pak jemu řádné přijetí quitovati. Ctihodný poručník vytasil se nyní s inventářem, ale vedle toho též s účtem, kterým dokazoval, že po zemřelém Václavu z Ludanic 108.238 kop, 9 grošů, 1 denar a $^1/_2$ haléře dluhu shledáno bylo, že dluhy ty z vlastního zaplatil. Zapomněl při tom však úplně výnos panství po celou dobu poručnictví sůčtovati a sedmiletá Kateřinka, poněvadž psáti neuměla — třemi křížky podepsala kvitanci. Zemský soud jmenoval nyní pana Hynka Brtnického z Valdštýna a pana Jana mladšího ze Žerotína kurátory dítěte.

V pozdějších létech, když už vdanou byla a jak tak do tajností addice a subtrakce vnikla, zdál se jí účet jejího bývalého poručníka poněkud divným a ona podala na něho žalobu. Jejím právním zástupcem byl Zdeněk Kavka Říčanský z Říčan. Proces bral pro p. Zachariáše obrat velice nepříznivý, když tu deus ex machina pan Zdeněk Kavka na jisté cestě od loupežníků přepaden a zastřelen byl a všecky listiny k soudu potřebné zmizely. Tím proces zastaven.

Mezitím vzrůstala malá Kateřinka v sličnou pannu a poněvadž vzdor všem počtářským omylům, které se poručníkům jejím ve správě jejího jmění byly přihodily, přece ještě velmi bohatou partií byla, hlásili se záhy ženichové. Neměla ještě 14 let, když pány kurátory přímo z kabinetní kanceláře císaře Rudolfa II. došel list ze dne 27. února 1579, kterým ucházel se o její ruku pan Petr Vok z Rožmberka, člen tehdáž první šlechtické rodiny v Čechách. Brzo potom přišel pan Petr osobně a obdržel příznivou odpověď.

Dne 9. dubna r. 1579. slaveno v Praze zasnoubení a svatba určena na dobu od letnic r. 1579. do letnic r. 1580. Sotva že Kateřinka dosáhla 14 let, slavena dne 15. února r. 1580. s velikou okázalostí a přepychem na hradě Bechyni v Čechách svatba, k níž pozváno množství přední šlechty nejen z království a markhrabství, ale i z ciziny. K slavnosti té objednáni též trubači starého města pražského a proslavený trubač vládnoucího knížete domu Rožmberského, Jiří Šamper. Ku svatbě byla též židovská kapela z Prahy objednána, která k tanci líbezně prý hrála.

9. Kateřina z Ludanic a Petr Vok z Rožmberka,

čili co nám „Monumenta Rosenbergiaca“ o Helštýně vypravují.

1580—1592.

Václav Březan, poslední archivář domu Rožmberského, sepsal pětisvazkové dějiny proslulé této rodiny pod titulem „Monumenta Rosenbergiaca“, Pátý svazek projednává život Petra Voka z Rožmberka, posledního muže rodiny té který jako manžel Kateřiny z Ludanic též držitelem Helštýna byl. Ze spisu vyjímáme několik míst, pokud se Helštýna týkají.

a) **První cesta novomanželů na Helštýn a nový hejtman hradní.** Dne 10. srpna léta Páně 1580. jinak ve středu po sv. Vavřinci vydali se novomanželé poprvé na Helštýn. Komonstvo a služebnictvo čítalo 46 osob a 65 koní. Ve středu nocovali v Jindřichově Hradci, ve čtvrtek v Dačicích, v pátek v Jaroměřicích, v sobotu v Ivanovicích, v neděli před svátkem Nanebevzetí Panny Marie v Brně, v pondělí ve zmíněný svátek ve Vyškově, v úterý a ve středu v Olomouci a ve čtvrtek dorazili na Helštýn, kdež zůstali až do 12. září.

S nimi zároveň přijel nově jmenovaný hejtman Helštýnský Jan Albín z Helfenburku, který měl velmi zanedbané panství opět do pořádku uvésti, potom ale opět zpět do Čech se navrátiti. Zde zastával od dětství úřad společníka majoratního pána domu Viléma z Rožmberka. Mezitím měl sobě nějakého nástupce vycvičiti a zvolil k tomu jistého Šebestiána Třebechovského, který po roce, když dne 13. srpna 1581. pan Albín do Čech odjel, úřad zámeckého hejtmana na Helštýně převzal. O Albínovi z Helfenburku víme, že byl rozhodným nepřítelem českomoravských bratří; neboť když 5. prosince r. 1580., jinak v pondělí po sv. Barboře Petr Vok Lipnickým volbu nových konšelů poručil, prosadil Albín, že ani jeden z bratří, ač tvořili v městě většinu, úřadu toho nedosáhl, ba i bratrskou modlitebnu kázal jim zapečetiti.

b) **Cesty z Bechyně na Helštýn** opětovaly se každoročně na podzim a zdrželi se zde manželé z pravidla 4—5 týdnů. Dvakráte a sice v srpnu roku 1581. a lednu roku 1582. neubytovali se na hradě, nýbrž v Lipenské radnici jako hosté města Lipníka. Roku 1588. byli kmotry na hradě Žerotíně (blíže Sternberka).

c) **Třebechovský a Bostěchovský.** Hejtman Třebechovský byl veselá kopa, který nikdy žertu nepokazil. To nelíbilo se některým pobožnůstkářům v Lipníku, kteří ho u pana Petra nemálo očerňovali. Když později i s primatorem Lipnickým Martinem Lorencem se znepřátelil a různice mezi oběma nebraly konce, uznal pan Petr za vhodné svého hejtmana propustiti. Z toho největší radosť měli bratři v městě Lipníku, jimž Třebechovský jako jeho předchůdce úhlavním byl nepří-

telem. Na jeho místo dosazen nový hejtman Jan Bostěchovský z Bostěchova, který 5. února r. 1584. panství inventárně převzal, avšak úřad svůj jen rok zastával. V únoru r. 1585. onemocněl totiž a zemřel na Helštýně. Roku 1582. a 1584. zuřil na Moravě mor, před nímž četní šlechticové, mezi nimi i Bedřich ze Žerotína, na Helštýn se utekli.

d) **Výbuch prachu na Helštýně.** Dne 31. března r. 1584. píše Bostěchovský panu Petrovi mezi jiným: „Též musím Vaší milosti zprávu dáti co nyní zrovna před Velikonocemi pacholku Pavlovi se přihodilo. Tento Pavel přišel od robotníků na zámek a sušil v jizbě vrátného 2 libry prachu, které potom v dřevěné komoře uschoval, aniž vrátnému co řekl. Nevěda o prachu vešel vrátný do komory se světlem, zatrousil a prach s hrozným výbuchem komoru roztrhal. Vrátný zemřel na utrpěná poranění a spáleniny. Pacholek pak prchl oknem, kde již před lety utékl z hradu jistý pekař. Okno to kázal jsem ihned zazdíti.“

e) **Vzácný trojlístek panských úředníků.** Po smrti zámeckého hejtmana Bostěchovského zůstal tento úřad od r. 1585.—1590. neobsazen a správa panství svěřena podřízeným úředníkům, které major domus rodu Rožmberského Homuth častěji kontroloval. Avšak Petr Vok shledal brzy, že jest to statku velice na újmu a proto jmenoval r. 1590. nového hejtmana, jistého Bohuchvala Daniele ze Semanina, jehož bratr byl zámeckým kaplanem na Bechyni. Jemu k ruce přidělen písař Daniel Plachý. Písař tento znechutil se jednou paní Kateřině, která ho na místě ze služby propustila, aniž manželu svému co o tom řekla a dosadila nového písaře Martina. Sotva ale panstvo Helštýn opustilo, povolal hejtman propuštěného písaře zpět, ale Martina ponechal také ve službě. Poslyšme, jaké vysvědčení Březan novému hejtmanovi vystavuje: „O úředníku tom všude se vypravuje, že je hrozný ochlasta. Na panství nekřesťansky se hospodaří. Úředník jezdí dle libosti sem tam a stará se více o věci své než panské. Propuštěného písaře přijal zpět o své ujmě, sám pak se hostí a veselí jako na nějakém statku bez pána.“

Když přišel čas ku kladení účtů a oba písaři pozorovali, že to v truhlici a na papíře nechce souhlasiti, shrábli co tam ještě na dně zbylo a prchli do Polska. Petr Vok dověděl se, že zdržují se v Krakově a poslal za nimi vůz se čtyřmi muži, kteří měli se jich zmocniti. Dne 3. května vyjel vůz z Olomouce a 7. května byl v Krakově. Pomocí městského hejtmana podařilo se jim Daniele Plachého polapiti ale Martin upláchl. Plachý byl pak 23 neděl na Helštýně uvězněn. Případ ten a jiné podkopaly zámeckému hejtmanovi půdu pod nohama, tak že ctihodný pan Bohuchval ze Semanin musel Helštýnu s Bohem dáti a na jeho místo nastoupil bývalý hejtman Třebechovský, s nímž se pan Vok opět byl smířil.

f) **Ze života pana Voka z Rožmberka a Kateřiny z Ludanic.** Málo šťastné mládí Kateřiny z Ludanic nezůstalo bez následků na celou její povahu. Jedni líčí ji jako velmi samostatnou, druzí jako dětinskou. Svému choti panu Petru byla celým srdcem oddána a Petr Vok lásku své manželky opětoval způsobem nejněžnějším. Jedině bezdětnosť kalila jejich manželské štěstí. Že na pana Petra nemalý měla vliv, dosvědčuje

okolnost, že dovedla ho pohnouti, aby přestoupil k vyznání českomoravských bratří, jimž stal se štědrým a mocným ochrancem. To vidíme zjevně na Helštýně. Kdežto první jeho hejtmani z Helfenburka a Třebechovský bratry všemožně utiskovali, dal později Petr Vok skoro úplně na své útraty na předměstí Lipnickém bratrům sbor (modlitebnu) vystavěti, který r. 1592. byl dohotoven. Dnes je panskou sýpkou. Že paní Kateřina mívala též své vrtochy, dosvědčuje tento příběh: Dne 15. září r. 1591. odjela z Bechyně na Helštýn, aniž muži co dříve řekla. Někdo jí byl totiž namluvil, že jest její povinností ohlédnouti se, jak její statek je spravován. Pan Petr vyzval ji písemně, aby se po dobrém vrátila, avšak ona po ženském způsobu návrat den ode dne až na 24. říjen odkladala.

g) **Proč byl Helštýn prodán.** V srpnu r. 1592. zemřel Vilém starší z Rožmberka a Petr Vok stal se nyní majorátním pánem první panské rodiny v království. K pohřbu starého pána odebral se do Krumlova též primator a několik konšelů Lipenských. Zde učinil jim Petr Vok nabídku, aby dluhy na panství Helštýnském v obnosu asi 80.000 zl. převzali a za to panství tak dlouho užívali, až suma ta bude uhražena. Strana bratrská výhodnou tuto nabídku chtěla přijati, avšak strana katolická dělala oposici a tak návrh zamítnut. Petr Vok a Kateřina, kteří v Čechách ohromné dědili statky, odhodlali se proto Helštýn prodati, což se též roku 1592. stalo. Hynek Bruntálský z Vrbna a na Bruntáli koupil Helštýn za 120.000 kop míšenských. Odevzdání statku dělo se ale teprv 11. ledna r. 1594.

h) **Smrť paní Kateřiny.** Dne 22. června roku 1601. zalíbilo se milému pánu Bohu urozenou paní Kateřinu z Rožmberka a Ludanic po vícenedělní nemoci na Krumlovském zámku k sobě povolati. Zesnulá rozloučila se tklivě se všemi známými a přijala poslední útěchu z ruk kněze Matěje Cyra. Tělo její bylo tři dni v zámku a napotom v zámeckém kostele až do 20. června vystaveno. Téhož dne vložena kovová rakev do rakve dřevěné, na jejíž víko uvnitř pan Petr něco napsal, ale nikomu čísti nedal. Na to pohřbena se vší okázalostí v kostele sv. Trojice.

Kromě několika veršů z písma svatého opatřena rakev kol erbu nápisem: „Kateřina Rožmberska z Ludanic život swug v Pánu dokonala léta Páně 1601 w pátek po Božím těle, jinak 22. dne měsice června ráno tři čtwrti před hodinou sedmou na půl orloji w letech wěku swého třiceti čtyřech. Pán Bůh rač jí weselé a utěšené wzkřišení dáti.“

Toť osudy sirotka Helštýnského.

10. Pánové z Vrbna.

1592—1620.

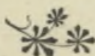
ynek starší Bruntálský z Vrbna patřil daleko rozvětvené slezské rodině, která odvozovala původ svůj od Vrbna nedaleko Svidnice v Pruském Slezsku. Později získala rodina Bruntál, odkud přijala jméno Bruntálský. Náboženský rozkol 16. století učinil též hlubokou trhlinu v této rodině, neboť vidíme v osudném roce 1620. pět nositelů toho jména na straně katolické, čtyři na straně protestantské.

Nový majitel Helštýna Hynek, od r. 1590.-1594. zemský hejtman moravský, byl horlivým protestantem. On to hlavně byl, který nejen v městě Lipníku, ale i na panství zjednal protestantskému vyznání vrch. On vzdal se patronátního práva nad farou a kostelem Lipenským a udělil jej městu, avšak za tou výslovnou podmínkou, „že městská obec žádného jiného kněze do kostela toho uvésti nesmí, než kněze dle Wittenberské způsoby svěceného, který lidu slovo Boží upřímně bez lidských přídavků kázati a svaté svátosti dle ustanovení Krista Pána, hlavně ale svátost oltářní pod obojí způsobou podávati a služby boží dle Augsburského, Karlem V. stavům římské říše uděleného vyznání vykonávati bude.“

Hynek měl tři syny Jana, Jiřího a Štěpána, z nichž prostřední zdědil Helštýn.

Jiří, který r. 1597. svého otce následoval, byl rovněž horlivý přívrženec protestantismu. On vystavěl r. 1610. na předměstí Lipnickém vedle svého zámku nový kostel pro své poddané německé národnosti a usadil sem kněze Augsburského vyznání. Tento nový německý kostel a při něm zřízenou německou školu pro německý kostelní zpěv podřídil administrativně českému farnímu kostelu a české škole, „aby lidé nemysleli, že oba kostely a obě školy jedinému vyznání příchylny nejsou.“

Na nepřátelské akci protestantské šlechty oproti Habsburkům bral Jiří čilé účastenství. Nežli se o něm podrobněji zmíníme, budiž nám dovoleno k lepšímu porozumění krátký nástin osudného toho hnutí sem zařaditi.

11. Česká rebellie.

1618—1620.

emě koruny české byly od válek husitských převážnou většinou utrakvistické. Pánové na Helštýně, vyjma Pernštýny, byli vesměs horliví husité. Vilém z Pernštýna, ač zůstal katolicismu věren, byl v náboženském ohledu velmi snášenlivý a znám jest jeho výrok: „S Římany věřím, s Čechy [1]) držím, s bratry umírám.“ Že Lipník byl úplně utrakvistický, o tom svědčí listina Viléma z Pernštýna, daná v sobotu na den mistra Jana Husi leta od narození Božího 1510., kterou Lipnickým zaručuje, že on ani jeho potomci Lipenské „od víry té, kdež navyklosť a obyčej mají přijímati pod obojí způsobou tělo krev Pána Krista, utiskovati nebudou“ a že jim nikdy kněze římského nedosadí.

Když 100 let po Husovi vystoupil Luther, přešel znenáhla utrakvismus do tábora protestantského. Ferdinand I. (1526—1564) stavěl přecházení k vyznání evangelickému jak tak hráze, které za tolerantního jeho nástupce Maxmiliána II. (1564—1576) klesly a za nečinného Rudofa II. (1576—1612) úplně byly protrhány, tak že počátkem 17. století byly nejen země české, ale ještě více země rakouské téměř úplně protestantské. Na Moravě příkladně čítalo se jen 15 katolických far. [2])

Avšak již zdvihala se reakce proti vítězně postupujícímu protestantismu. Tovaryšstvo Ježíšovo vytrhlo do pole, na Moravu dosazen kardinál Dietrichstein a Ferdinand Štýrský přinutil stavy této země, pak Korutan a Kraňska násilně k návratu do luna staré víry.

Císař Matyáš, nemaje dětí, jmenoval energického protireformatora alpských zemí Ferdinanda svým nástupcem, avšak stavové čeští, bojíce se Ferdinanda, že by je jako stavy zemí alpských připravil jak o náboženskou tak o politickou svobodu, pojali plán předejíti tomu zbavením se Habsburků vůbec. Již r. 1614. nabízeli českou korunu kurfürstovi Saskému, ale když r. 1617. Matyáš stavům českým korunovaci (nikoliv volbu) Ferdinanda za svého nástupce navrhl, vzmohla se jen nepatrná oposice, kterou císař zažehnal reversem, kterým Ferdinand slavně se zavázal, že po svém nastoupení svobod zemských šetřiti bude, načež bez odporu korunován a holdováno mu nejen stavy českými ale i moravskými a slezskými.

Avšak nepřátelské chování se Matyáše oproti protestantům nedalo zaniknouti myšlénce dynastické změny, kteráž po svržení místodržících

---

[1]) Čímž míněni pod obojí, kteří tvořili větší část obyvatelstva v Čechách a na Moravě.

[2]) Wolny, Kirchliche Topografie von Mähren 1866.

z oken pražského hradu otevřeně vyslovena. Marně nabízel Ferdinand II. po smrti Matyášově českým stavům dekret, že všech zemských privilegií (tedy i Rudolfova majestátu) šetřiti chce, Thurn a Ruppa prosadili návrh na sesazení Ferdinanda a zvolení prozatimní vlády 30 direktorů. Dne 19. srpna r. 1619 zvolen Bedřich Falcký českým králem. Další průběh obecně je znám: Katolická liga, Španělsko a j. poskytly Ferdinandovi vydatné podpory a bitva na Bílé Hoře dne 8. listopadu r. 1620. učinila rebellii stavů jedním rázem konec.

Kdyby poražení byli měli oporu v lidu jako za válek husitských, nebyla by je jediná porážka zdrtila, ale rebellie byla dílo výhradně šlechtické, a bitva na Bílé Hoře ukázala příliš křiklavě, jak neobětavá, sobecká a zištná byla tato šlechta, která povstání zosnovala, jak bídná její vláda, jak zanedbáno a špatně vedeno její vojsko; o králi marně mluviti. Po jediné porážce vzdala se šlechta myšlénky na další odpor, tak že Ferdinand ihned mohl přistoupiti k potrestání rebellů.

V Čechách provedeno toto velice rychle. Na Moravě nebraly se věci takým kvapem. Moravské stavy v Brně shromážděné usnesly se (14. prosince 1620) vyslati k Ferdinandovi deputaci s prosbou o milosť a nabídkou bezpodmínečné poslušnosti. Vzdor svobodnému gleitu, císařem zaručenému, byla deputace na cestě císařskými žoldnéři oloupena, tak že do Brna pro peníze a nové šaty vrátiti se musela. Dne 22. prosince vydala se znova na cestu a dosáhla Vídně bez úrazu.

V audienci jí povolené nepromluvil císař jediného slova. Když deputace svou prosbu výrazy nejpokornějšími přednesla, ujal se přítomný kancléř slova a tónem nevybraným vyplísnil ji pro účastenství na rebellii, začež prý ani hodni nejsou býti před císaře předpuštěni. Tím nemilostivě propuštěni a teprv několik dní později dána v trapné nejistotě ve Vídni meškajícím písemná odpověď, že císař kardinala Dietrichsteina jmenoval moravským místodržícím, který vyšetřování zavede a vinné trestati, nevinné chrániti bude.

Dne 13. ledna r. 1621. jmenován kardinal generálním komisařem pro Moravu, ale proces proti „rebellům“ zahájen mnohem později než v Čechách a sice tím, že 28. března kardinal nepozorovaně v Brně se objevil a všechny vůdce, kteří neprchli, jedním časem císařskými žoldnéři přepadnouti a do vězení vsaditi, nebo v jejich domech pod vojenskou dohlídku postaviti kázal. Mezi posledními octl se Jiří Bruntálský z Vrbna, pán na Helštýně.

12. Poslední pán na Helštýně.

*

Běda přemoženým!
Brennus před Římem.

Jiří z Vrbna počítán mezi čelné účastníky rebellie.

Podobně jako v Čechách zvolena i na Moravě v zasedání zemského sněmu v Brně dne 16. května r. 1619. provisorní vláda 27 direktorů a Jiří z Vrbna pán na Helštýně a Kvasicích, krále uherského[1]) a českého rada, komoří a nejvyšší sudí moravský, byl třetím na listině zvolených.

Tímtéž sněmem zvolen mezi 22 defensorů, jichž úkolem bylo, protestantské vyznání proti všem osočovatelům brániti.

On byl dále mezi vyslanci moravské šlechty, kteří měli slezské stavy proti Ferdinandovi získati a dne 27. ledna 1620. zvolen sněmem do deputace, která nového krále Bedřicha Falckého jménem moravských stavů měla uvítati.

Dosti zajisté příčin, aby Jiří mezi „rebelly první třídy“ zařadén byl. Avšak vyšetřování nesmírně se protáhlo. Kdežto v Čechách již 21. června r. 1621. na 27 vůdcích krvavá provedena exekuce, nebyla na Moravě o celý rok později ani ještě vyšetřující komise sestavena. Válečné události a mor na Moravě byly toho příčinou.

Teprv 13. července r. 1622. podepsal císař dekrety vyšetřujících komisařů. Kardinal z Dietrichsteina byl předsedou soudního dvoru, který 7. listopadu r. 1622. tedy 2 léta po bitvě Bělohorské vynesl rozsudek nad moravskými rebelly první třídy: dvacet z nich odsouzeno k popravě a ztrátě veškerého majetku. Později proměněn jim sice trest smrti ve víceletý žalář, ale konfiskace jmění provedena. Jména 18 ze země prchlých přibita na šibenici a jich život i jmění prohlášeny propadlými. Ostatní potrestáni různě dlouhým žalářem a úplnou neb částečnou konfiskací jmění. Konečně zatracena paměť rebellů mezitím v žaláři zemřelých a prohlášena konfiskace ponejvíce jich veškerého majetku. Celkem vztahoval se ortel k 51 osobám šlechtického stavu a několika měšťanům.

Proces proti „rebellům druhé třídy“ trval až do r. 1624. Prodejem konfiskovaného jmění v Čechách a na Moravě získala královská pokladnice sumy, které Ferdinand II. r. 1630. sám na 40—45 milionů zlatých páčil.

Uvážíme-li ale, že statky ty válkou byly zpustošeny a tudíž na ceně poklesly, že prodány byly v největší finanční tísni za každou cenu, neboť císařská pokladnice stále byla prázdná, uvážíme-li, že jen katolíkům, jichž bylo pořídku, ku prodeji nabídnuty byly, že při nestálosti

---

[1]) Protikrále Bethlena.

věcí a množství nabízených statků panovala jen koupěchtivost nepatrná, že konečně velká část statků přívržencům císaře přímo rozdána — pochopíme, že stržené peníze byly jen nepatrným zlomkem skutečného jmění, které rebellům bylo odňato, tak že v majetkových poměrech zemí koruny české nastal rázem převrat, o němž sám Gindely, historik více než střízlivý, praví: „Hoře a žal, pod nimiž zaúpěla země, dá se co do rozsahu a hloubky jen s bolem porovnati, pod nímž zasténalo obyvatelstvo Gallie a horní Ialie, když v dobách stěhování se národů franskými a longobardskými vítězi o vše bylo oloupeno.“

Abychom k Jiřímu z Vrbna se vrátili, nalezáme ve vyšetřujících — veskrz již jen německých — spisech kromě nahoře uvedených obžalob ještě tu, že byl dřívějšího zemského hejtmana prudkým nepřítelem a celou rebellii penězi že vydatně podporoval.

Manželka jeho, krásná Helena z Vrbna, nasadila všecky páky, aby osud svého manžela zlepšila a na její přímluvu podal Jiří z vězení k císaři prosbu o milosť.

Avšak při prohlášení rozsudku dne 7. listopadu r. 1622. nestanul Jiří více před své pozemské soudce strannické, byltě dávno souzen nestranným věčným soudcem všech Zemřelť před prohlášením rozsudku ve vězení. Den úmrtí a příčina smrti zahaleny navždy rouškou tajemství. Nápadným však jest, že dobrá polovice vězněných zemřela ve vyšetřovací vazbě, která ovšem půl druhého trvala roku. — Smrtí přirozenou?! —

V rozsudku byla paměť jeho „zatracena“ (memoria ejus condemnata) a veškeré jmění konfiskováno. Helštýn daroval císař předsedovi soudního dvoru kardinalu z Dietrichsteinů,[1]) o Kvasicích rozhodnuto teprv později.

Po stránce finanční byly poměry Jiřího z Vrbna velmi uspořádané; neboť když kardinal zvláštním patentem učinil vyzvání, aby každý, kdo za Jiřím něco měl, by k pohledávání dne 9. listopadu 1622. do Brna k vyrovnání se dostavil, nepřišel nikdo a německy psaný protokol praví: „Není žádných dluhů, naopak jsou jemu dlužni, jak v seznamu dlužních listů spatřiti lze.“

Někdo ale předstupuje přece před vyrovnávací komisi. Jest to vdova po zemřelém se svými dětmi s úpisem, dle něhož jí manžel na Helštýně 15.000 zl. pojistiti dal. Kromě těchto, svatební smlouvou zajištěných 15.000 zl. měla ubohá ještě druhou pohledávku: V době, kdy manžel její v Brně uvězněn byl, zapůjčila věčně prázdné císařské pokladnici celé své hotové jmění v obnosu 6400 tehdáž tak vzácných dukátů, aby sobě císaře a jeho soudce naklonila. Komise přiřkla dukátům směšně nízkou hodnotu 28.000 zl., — ač měly tenkrát hodnotu 4—5 krát větší — tak že celá její pohledávka určena na 43.584 zl.

Avšak s vyrovnáním této pohledávky nebylo na spěch. Vždyť to byly jen vdova a děti rebella! Dvě plná léta trnula ubohá v nejistotě,

[1]) Listina darovací — první německá — ze dne 16/4 1622. leží v originálu v archivu Lipnickém.

dostane-li vůbec něco. Všecky písemné i ústní prosby jako by hrách na stěnu házel. Konečně umožnil jí kdosi přímý přístup ku dvoru a 8. února r. 1624. obdržel kardinal přímo z kabinetní císařské kanceláře rozkaz, aby s ní učiněno bylo narovnání. — Císařskému rozkazu musela komise ovšem vyhověti, ale radila se dlouho, jak vyrovnání uskutečniti. Teprve 17. května učinila usnešení: Lesklé dukáty byly ovšem na věky ty tam a o pohledávce 15.000 zl. nečinila se rovněž zmínka. Vdově přiřknuty Kvasice, které byly před rebellií jejím majetkem, a to proto, poněvadž statek tak byl zpustošen, že ho nikdo koupiti nechtěl.

Jakého druhu narovnání to bylo, viděti nejlépe ze zprávy, kterou komise o tom dvorní kanceláři podává a v níž nalézá se toto charakteristické místo: „Dosvědčujeme na svědomí, že panství Kvasické tou měrou je spustošené, že nemá daleko té ceny, jakou Helena z Vrbna pohledává. Proto že tedy vdova žádného při tom zisku nemá, naopak za své dukáty by mnohem krásnější statek dostala, tedy uznáno za vhodné Kvasice jí ponechati. Za to ale musí děti katolicky vychovati a ani ona ani její děti nemají za císařem čeho více kdy k pohledávání."

Za vlastní peníze dovoleno jí tedy vlastní zpustošený statek draze přeplatiti. A tento konec shledán současníky ještě obzvláště milostivým

„Běda přemoženým!"

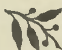
13. Rodina Dietrichsteinů.

*

odina nových těchto majitelů Helštýna pochází z Korutan, kdež již v 11. století jméno to jest známo. Nepřetržitá posloupnost rodiny dá se ale teprv od Pankráce z Dietrichsteinů stopovati, který při veliké porážce Turků blíže Běláku se vyznamenal. Za to byl císařem Maxmiliánem jménován dědičným číšníkem a postolím vévodství Korutanského. V jeho synech rozštěpil se rod ve dvě větve. Obě povýšil císař Rudolf II. do stavu hraběcího. František (1476—1550.) jest zakladatel starší linie Weichselstätt-Rabenstein, jejíž potomci dosud ve Štýrsku statky drží.

Sigmund (1484—1540), zakladatel mladší větve Hollenburg-Finkenstein, měl tři syny, z nichž starší dva přestoupili k protestantismu, jen nejmladší Adam zůstal staré víře věren.

Tento Adam z Dietrichsteinů jest otcem českomoravské čili Mikulovské větve z Dietrichsteinů. Za různé služby, třem císařům (Ferd. I. Maxm. II. a Rudolfovi II.) prokázané, daroval mu Rudolf II. panství Mikulovské, jádro to Dietrichsteinských statků v království i markhrabství. Adam byl důvěrníkem císaře Rudolfa II. (od něhož obdržel prý na 600 listů v rodinném archivu Mikulovském chovaných). Jako vyslanec v Madridě pojal dceru vévody Cordonského za manželku, s níž měl 10 dcer a 2 syny. Mladšímu z nich Františku, bez odporu nejznamenitějšímu to z Dietrichsteinů, musíme jako novému pánu na Helštýně bližší věnovati pozornost.

14. František kardinál z Dietrichsteinů, pán na Helštýně.

1620—1636.

ento vynikající církevní hodnostář a obratný státník narozen byl v Madridě r. 1570. Studia svá konal u Jesuitů ve Vídni a Praze, theologii studoval v německém kollegiu v Římě. Zde získal v té míře přízeň papeže Klementa VIII., že byl v 28. roce věku svého povýšen za kardinála. Arcibiskupem Olomouckým zvolen teprv po velmi důrazném zakročení papeže i císaře. Z počátku vzpírala se kapitola volbě té velmi houževnatě.

Dle zevnějšku byl kardinál nápadně malé postavy, měl podlouhlou tvář, velmi špičatý nos, vlas i oko černé. Vše prozrazovalo španělský původ. Byl nejhorlivějším odpůrcem protestantismu a v každém ohledu vzor katolického kněze. Kázával, navštěvoval nemocné, vodíval bos procesí a v době postní bylo ho každodenně viděti ve zpovědnici u sv. Jakuba v Brně. Lid nemálo obdivoval se vysokému církevnímu hodnostáři a kázání jeho navštěvovali pilně i nekatolíci.

Kardinál nebyl upřílišněným přítelem jesuitů. On nemohl sice proti nim, kteří byli hlavní pákou protireformace, nějak veřejně vystupovati, on neupíral jim právo, bylo-li zřejmě na jejich straně, podporoval je i penězitě, ale úlohu jesuitů mezi lidem dával prováděti františkány a kapucíny, kteréž oba řády on na Moravu uvedl. Na poli školském čelil jim piaristy, kteréž rovně on poprvé na Moravě usadil.

Tajná nechuť kardinála k jesuitům vychází též na jevo z následující dosti zajímavé události. Jistý jesuita napsal dějiny rodu Dietrichsteinského, v nichž dosti zřejmě kardinálova děda Sigmunda z Dietrichsteinů označil co přirozeného syna císaře Maximiliána I. Kardinál dal všecky dosažitelné výtisky za každou cenu nenápadně skoupiti a spálil je.

Neznámo jak vznikla i o kardinálovi báchorka, že jest Habsburského původu; avšak tělesné ústrojí zřejmě dokazovalo nicotnosť pomluvy té. Vznik takovýchto pověstí měl původ svůj v neobyčejné přízni, jaké Dietrichsteinové ze strany panujícího rodu povždy se těšili. Avšak přízeň ta získána značnými oběťmi: Sigmund z Dietrichsteinů zastavil totiž své statky, aby vypomohl věčně prázdné pokladně císaře Maximiliána I., a když česká rebellie odňala Ferdinandu II. veškeré příjmy Čech a Moravy a císař měl ke korunovaci do Frankfurtu, nebylo v císařské pokladně krejcaru. Tu zastavil kardinál své statky a přispěl císaři sumou 200.000 zl. Uvážíme-li dále politické služby, které Dietrichsteinové rodu Habsburskému prokázali, jest přízeň panujícího rodu pochopitelna.

Přízeň ta bylať arci rázu kromobyčejného; neboť uděleno kardinálu i několik práv panovnických. Tak směl udíleti titul šlechtický, raziti peníze, a požíval titulu (Euer Liebden) jen mezi členy panujícího rodu užívaného.

Politicky jest kardinál nejdůležitější — či lépe řečeno nejosudnější historickou osobností naší vlasti v 17. století, ba snad celého nového věku; neboť hluboké změny, které 30letá válka v útvaru naší vlasti zanechala, a které namnoze podnes národ náš bolestně pociťuje, jsou v prvé řadě jeho dílem.

Jako všickni stoupenci císaře na majetkových troskách nešťastných „rebellů“ uchvátiti se snažili, co se dalo, nelze i kardinála výčitky značné ziskuchtivosti sprostiti. Z konfiskovaných statků obdržel listinou ze dne 16. dubna r. 1622. panství Helštýnské, Hranické a Drahotušské. Kromě toho vyplácela mu dvorní komora od ledna r. 1621. za funkci generálního komisaře na Moravě na ten čas neslýchané služné 3000 zl. měsíčně, tedy ročně 36.000 zl.

Dvorní účetní komoře zdálo se toto báječné služné přece jen trochu přemrštěným, a proto podala císaři memorandum, v němž připomíná, že kardinál obdržel z konfiskovaných statků „slušný dar“ a že přijímá měsíční služné, jakého ani sami arcivévodové ročně nemají. Neměl-li by se tedy kardinálovi přiměřeným způsobem dáti pokyn, aby svými požadavky komoru budoucně ušetřil. Avšak kardinál nechtěl o snížení svého služného ani slyšeti a císař, ku svým přívržencům do krajnosti štědrý, nezkrátil mu je. Konečně byl členem známého 15 členného družstva, které v létech 1622. a 1623. císaře o báječné sumy ošidilo, razíc peníze 10krát špatnější hodnoty než byla nominelní cena.

Z konfiskovaných statků zakoupil kardinál devět velkých panství v Čechách, na Moravě a Dolních Rakousích a kromě toho domy v Praze, Brně, Jihlavě a Znojmě. Takto získaný ohromný majetek proměnil ve svěřenský a jmenoval svým universálním dědicem bratrovce Maxmiliána z Dietrichsteinů.

Nemálo záhadné jest zmizení mrtvoly kardinálovy. V předešlém století žádal jeden z knížat Dietrichsteinských Olomouckého arcibiskupa o zprávu, zdali a v kterém místě slavný jeho předek v Olomouci je pochován. Odpověď zněla, že pod náhrobkem tekoucí potok mrtvolu beze

stopy odpláchl. Podobného něco přihodilo se i s mrtvolou jeho děda Sigmunda z Dietrichsteinů. Dle zápisků synových měl býti pochován v Běláku; avšak při ohledání v novější době shledáno k nemalému podivu, že v domnělé hrobce odpočívají ostatky jakési dámy. Kam se Sigmund z Dietrichsteinů poděl, zůstává tajemstvím. Tak se tělesné pozůstatky dvou nejvýznamnějších členů této rodiny beze stopy ztratily.

Helštýn navštívil kardinál pouze jednou. Bylo to ve svatodušní úterý r. 1623. Den před tím slavil svůj vjezd do Lipníka, jehož městská rada vrátila se do katolické církve. On byl prvním držitelem Helštýna, který tam ani jednou nepřenocoval.

15. Helena z Vrbna, poslední šlechtična na Helštýně.

*

Hospodin-li neochráni hradu,
Darmo stavíme stráž i ohradu.

esna roku 1621. slavila neobvykle časně svůj vjezd. Již v půli března zmizel sníh a v prvních dnech dubnových usmívalo se slunko, jako by aspoň celý měsíc bylo přeskočilo. Na Helštýně začalo opět býti veseleji. Zima uprchla a v zahradě na jižním svahu hory zahájil zahradník s robotníky opět jarní práce. Tu hle! Pod keřem první poslové jara a zahradník měl štěstí; neboť na večer odevzdával starému hradnímu hejtmanovi kytičku fialek pro paní hradu, krásnou Helenu z Vrbna. Paní byla příjemně překvapena a musela dětem slíbiti, že příštího dne vyjdou na fialky samy.

Časně z rána dal hradní hejtman myslivci rozkaz, s dvěma hajnými a smečkou psů okolní lesy důkladně propátrati. Bylť časy velmi nejisté. Císařští již počátkem roku 1621. Moravu obsadili a drancovali protestanty jak katolíky stejnou měrou. Okolí Helštýna zůstalo sice dosud císařskými ušetřeno, za to hrozily zde houfy vévody Krňovského, které tento ve Slezsku sebral proti císaři, a houfy Bethlena Gabora, protikrále uherského, jimž vydatnými spojenci stali se moravští Valaši, nad jiné to horliví protestanté. Zahrada na Helštýně byla sice obehnána zdí, avšak nějaké překvapení nebylo vyloučeno, proto opatrnosť hejtmanova. Když myslivec podal zprávu, že nic podezřelého nenašli, opustila paní i s oběma dětmi chlapcem a dívkou zámek, přešli dvory, s rachotem padl zdvihací most a jásajíce pádily děti z hradu ven do zahrady.

Malou pátraly chvíli po modrých očkách jara, když tu hoch s pronikavým výkřikem, celý ulekán, pádí k matce. Právě chtěl pod křem

utrhnouti fialku, když zašustlo to v suchém listí a veliká zmije hrozivě syčíc vztýčila svou hlavu proti dítěti na smrť ulekanému. Zahradník na blízku pracující rychle spěchal k místu, než zmije byla již zmizela v skalní trhlině.

Bylo rázem po sbírání fialek a ustrašená matka vrátila se s dětmi ihned do hradu. Teskná předtucha vloudila se jí do srdce a nechtěla celý den od ní uhnouti. A když temná noc dávno již rozložila svůj plášť míru po hradu a krajině, a děti v šťastném spánku dávno již zapomněly na rozrušující případ v zahradě, nemohla matka nijak nalézti touženého klidu pro vzrušenou mysl. Had tak časně z jara místo fialky, nebylo-li to osudné znamení? Její manžel Jiří z Vrbna dosud dlel v Brně, kde stavové již na čtyři měsíce v trapné čekali nejistotě císařského rozhodnutí.

Případ v zahradě vyvolal rozruch i mezi hradní čeledí, a noční hlídka v jizbě pověžného nad první bránou právě rozmlouvala o ranní příhodě, když holomek, mající stráž na široké zdi, oznamoval koňský dupot na cestě k hradu. Vše vyhrnulo se ven a v nočním tichu zřetelně bylo slyšeti koně frkajícího kdesi za zahradní zdí. Psi u brány zuřivě začali štěkati. Za několik minut stanul jezdec před bránou a žádal trubkou za vpuštění.

„Heslo!“ vzkřikl pověžný se zdi dolů.

„K čertu či už neznáte Hynka?“ byla odpověď.

Okamžik uvažoval vrátný, ale hned na to zvolal: „Mohl by každý říci. Heslo, nebo si stel v lese lůžko.“

Jezdec pozoroval, že zde není zbytí a jako by se naslouchačů bál, položil ruce k ústům a přitlumeným hlasem volal nahoru „Helena“.

„Počkej až zbudíme hejtmana,“ volal pověžný dolů a celá hlídka, až na pacholka majícího stráž, hrnula se po točitých schodech do prvního dvora. Pověžný spěchal zbuditi hejtmana. Mělť přísně nařízeno vůbec nikoho nevpouštěti do hradu bez jeho svolení. Okénkem v levo u vrat žádal hejtman ještě jednou po cizinci heslo a brzo na to bouchl most, zachřestilo několik zámků a s vrzavým skřipotem otvírala se brána. Dva pacholci blikavými lucernami svítili v průjezdu, do něhož koně za uzdu veda vstoupil Hynek, panoš Jiřího z Vrbna.

„Sám? A kde máš pána?“ tázal se hejtman.

„Bůh ví, vrátí-li se kdy více,“ byla odpověď.

Do skupiny v průjezdu jako blesk by sjel a blikavé světlo činilo zbledlé tváře přítomných ještě příšernějšími. První zmužil se hejtman. „Zavřete bránu, most vzhůru a pilně na stráž!“ poroučel pověžnému a pokynuv Hynkovi ubíral se s ním do hradu. V druhém dvoře odevzdali koně pacholkovi, jehož zburcovali v konírně, a mlčky kráčeli k hejtmanovu bytu v třetím dvoře. Zde hodil hejtman několik polen do kamen, nabídl mlčky panošovi sedadlo a tázal se, co přináší nového.

„Zlé noviny,“ odvětil panoš a vypravoval, jak předpředešlou noc o třetí hodině z rána císařský důstojník s oddělením mušketýrů obklíčil dům pánův a jménem císaře prohlásil Jiřího z Vrbna za vězně a jeho

jmění propadlým. Panoš zůstal nepovšimnut a hleděl s největší rychlostí donésti zprávu na Helštýn. Dlouho do noci rozmlouvali oba o osudné události. Konečně přemohla mladíka únava — seděltʼ od rána v sedle — hlava klesla na ruce na stole zkřížené a on usnul šťastným spánkem mládí.

Starého hejtmana rozestlané lože nevábilo dnes více k odpočinku. Ruce maje na zádech skříženy přecházel hluboce zamyšlen po komnatě. Jak s touto novinou předstoupiti před paní hradu? Tato otázka nejvíce ho tížila a když kohout v druhém dvoře věstil blížící se ráno, stál hejtman dosud u okna v těžkém zadumání.

Avšak Helena z Vrbna vyslechla osudnou zprávu mnohem srdnatěji, než se hejtman obával. Jen když pohlédla na lůžko, kde obě děti dosud bezstarostně spaly, vyhrkly slzy z očí jejích a usedavý vzlykot přemohl ubohou. Těžká ruka osudu dopadla na ni náhle celou tíhou. Zprávy z Čech, kde proti rebellům hned po bitvě na Bílé Hoře přísně zakročeno, byly sice odstrašující, avšak na Moravě doufalo se obecně, že císař jinou nastoupí cestu; zejména že stavy českou šlechtou za svedené se vydávaly a bezpodmínečné podrobení císaři slibujíce o pardon prosily, a od bitvy pět měsíců uplynulo, aniž se proti nim čeho podnikalo.

Zpráva této noci jedním rázem všecky zmařila naděje. Co dalo se nyní očekávati? Jednoho dne stanou komisaři moravského gubernatora kardinála z Dietrichsteinů před hradem a vyzvou obyvatelstvo k vyklizení, aby se ho sami ujali. Strašná to dojista vyhlídka. Než Helena z Vrbna osvědčila se odhodlanou ženou. Ještě téhož dne kázala hradní čeledi shromážditi se na zámeckém dvoře, kdež ústy starého hejtmana sdělena všem osudná událosť. Všem vyplaceno měsíční služné a každému ponecháno na vůli, kdy hrad opustí.

Osudná zvěsť minulé noci nezůstala sice na hradě tajemstvím, neboť několik Hynkových slov z průjezdu rozletělo se ráno bleskem po celém hradě; avšak když nyní docházela potvrzení a první těžký dostavil se následek, byl všeobecný pláč zejména v ženské části služebnictva odpovědí na rozhodnutí milované paní. Plačící ženy tlačily se k ní, aby jí naposled políbily ruku, muži stáli mlčky, zarputile před sebe hledíce. Obě děti, které z počátku dosah výjevu nepochopily, byly scenou tak dojaty, že se slzami v očích tulily se k matce, která v celém shromáždění zůstala nejpevnější. Leč i ona měla jen srdce v těle a když marně dušený proud slzí vytryskl i z jejího oka, uznala za nejvhodnější s němým pozdravem uchýliti se do svých komnat. Mlčky následoval hejtman.

Následující dny byly věnovány útěku. Komisaři mohli každým okamžikem zjeviti se před hradem a proto hleděl každý — paní nevyjímaje — spasiti, co spasiti se dalo. Vše, co nalezlo kupce, prodáváno za každou cenu a s penězi, které Helena pohotově měla, sehnala pěkných 7000 dukátů, vzácný to dojista poklad. Do Brna, kam se chystala, s sebou je vzíti nebylo radno pro nejisté cesty a proto za pomoci hejtmana uschovány v bezpečné lesní skrýši daleko mimo hrad.

Za průvodce na svou cestu do Brna zvolila hejtmana a panoše Hynka, kteří prosili, aby směli zůstati v jejích službách. Máme jich loučení se s hradem líčiti? Bylať to scena i drsná mužská srdce vzrušující a když záhy po půlnoci neúhledný vůz s pěti osobami sjel po úbočích hory, projel Týnem a zabočil k Lipníku, neměl žádný odvahy vzhlédnouti ještě jednou k hradu a dáti mu pohledem poslední s Bohem!

Mlčky řídil Hynek koně, vzadu seděla paní s děvčátkem, naproti nim hejtman s hochem. Události Brněnské nezůstaly v Lipníku i na panství tajemstvím, aby ale vyhnula se všemu bolestnému loučení, opustila Helena z Vrbna hrad v prvních hodinách po půlnoci a volila cestu Lipnickým předměstím kol zámku, který zahalen v chladnou noční mlhu smutně zdál se kolemjedoucí své paní dávati poslední s Bohem!

Bez úrazu dosáhli uprchlíci Brna a když císařští komisaři několik dní později objevili se před Helštýnem, odevzdal vrátný mlčky klíče prázdného hradu.

O dalších osudech paní Heleny a zejména též o jejím obětavém upotřebení lesklých dukátů zmínili jsme se v kapitole „Konec Jiřího z Vrbna“. Zde budiž jen dodáno, že se roku 1626. znova provdala za Jana z Rottalů, pána na Napajedlích, jednoho z nových mužů, kteří založili svou existenci na troskách „rebellů“ a nový pořádek v naší vlasti utvrzovati byli povoláni. Helena z Vrbna byla poslední šlechtickou majitelkou, která na Helštýně sídlela. Z Dietrichsteinů nepřenocoval žádný ani jedinou noc na hradě.

16. Dobytí Helštýna vévodou Krňovským a Valaši na Heltýšně.

*

Dekretem ze dne 25. května r. 1621. nařídil císař kardinálovi z Dietrichsteinů, aby zabavené statky prozatím dobrými správci spravovati dal, než o nich stane se další rozhodnutí. To však nebylo všude možno. Bylať větší část Moravy v rukou protivníků císařových a sice uherského protikrále Bethlena Gabora a jeho spojence Jana Jiřího, vévody Krňovského, jejichž houfy zemi bezohledně plenily. Poslednímu podařilo se též koncem října r. 1621. Helštýna se zmocniti.

„Krňovský,“ jak vévoda obecně byl zván, byl rovně odvážným vůdcem vojsk jak rozhodným nepřítelem Habsburků. Tito upírali mu právo na vévodství a poněvadž musel se obávati, že při vítězství císařských zbraní državy své zbaven bude, byl přirozeným spojencem všech nepřátel císaře. Proto i po bitvě Bělohorské nesložil zbraně, a když

císař vyřkl nad ním acht, odpověděl sebráním 20.000 mužů vojska, s nimiž Moravu a Slezsko, slabě císařskými obsazené, drancoval. V červenci r. 1621 dobyl Nového Jičína a Hranic, v srpnu spálil Olomoucká předměstí a dobyl Šternberka, koncem října stanul před Lipníkem, který po krátkém vyjednávání se mu vzdal. Odtud obrátil se i proti Helštýnu, který byl dobře zásoben a 70 císařskými žoldnéři obsazen.[1] 22 let později odporovala posádka zrovna tak silná statečně po několik neděl Švédům. Teď stalo se jinak. „Krňovský" vyzval posádku, aby se vzdala, že jí nebude ublíženo a posádka bez jediného výstřelu skutečně tak učinila. Cítila se slabou k odporu? Bála se pomsty Krňovského, kdyby hrad dobyl? Týž nechal totiž v takém případě všecko porubati. Nám zdá se pravdě nejpodobnějším, že Helštýn obsazen byl houfem císařských žoldnéřů, kteří po zvyku třicetileté války tam dali se najati, kde kynul větší žold a bezuzdnější život.

Helštýnská posádka byla od císařského vojska úplně odříznuta, bezpochyby po měsíce bez žoldu (císařské pokladny byly toho času ještě prázdné, poněvadž konfiskovaný majetek nebyl ještě prodán), kolkolem přecházelo jedno město po druhém do ruk Krňovského, jehož vojsko na útraty obyvatelstva prostopášně žilo. Nebylo to pro „zbožného landsknechta" třicetileté války hodně svůdným, nebezpečné a obtížné obležení zaměniti za divoké, bezstarostné živobytí v táboře Krňovského?

Ať byla příčina již jakákoliv, skutečnosť jest, že posádka stala se císařskému praporu nevěrnou, odevzdala hrad a přísahala věrnosť „Krňovskému". O takové přeběhlíky nebylo v třicetileté válce nouze a „dobytí Helštýna vévodou Krňovským" jest jedna z nejméně čestných episod vížících se k našemu hradu a právě tak charakteristickou pro poměry 30leté války, jako následující méně známá a s ní souvisící.

V houfech Krňovského sloužilo mnoho Valachů, kteří v celé 30leté válce hráli úlohu dosti značnou. Byliť protestantismu tělem i duší oddáni a podporovali krví i majetkem všecky nekatolíky co nejhorlivěji. Když Krňovský Helštýn opustil, zahnízdila se ve hradě tlupa Valachů, kteří brzy stali se metlou okolí. Z pevného hnízda svého činili na všecky strany loupežné výpravy, což trvalo po 8 měsíců, až konečně, když Helštýn kardinálu z Dietrichsteinů darován byl, tento proti nim císařské vojsko vyslal, před nímž Valaši bez odporu prchli.[2])

Od těch dob míval Helštýn po celou dobu třicetileté války posádku, které třikrát naskytla se příležitosť smazati pohanu dobytí vévodou Krňovským.

[1]) List ze dne 3. listopadu 1621 v c. k. dvorním archivu státním kniha čís. 108 lit. F. a V. „Underschiedliche schriften und Zeitungen des Röm. Reichs und des Erzhauses Österreich Zustand und Verlauf betreffent von 1620 bis 1627."

[2]) Doklady toho jsou: 1. Koncept žádosti knížete Ferdinanda z Dietrichsteinů k císaři Leopoldu I. o obsazení hradu vojskem. 2. Zpráva hejtmana Kondillusa ze dne 28. září 1672 knížeti. Oboje v archivu Lipenském.

17. Mansfeld před Helštýnem.

1626.

Byla-li Morava po celou dobu 30leté války hrozným systémem „vydržování vojska sama sebou“ čili srozumitelněji řečeno systémem drancování, loupežení, vraždění a pálení soldatesky až na morek vyssáta, tož přece ve dvou periodách dolehla tíha strašné této války obzvlášť těžce na ubohou zemi. Bylo to hned při počátku od r. 1620 až 1626. a ku konci v létech 1642—1648. Z první doby dlužno zaznamenati ještě jedné episody, která se před Helštýnem odehrála.

Koncem dubna r 1626. porazil Valdštýn protestantského vojevůdce Mansfelda blíž Dessavy na Labi. Po porážce té odhodlal se Mansfeld táhnouti do Uher, aby se spojil s Bethlenem, který na novo vypověděl císaři válku. Na tomto pochodu Moravou spálen Příbor a vydrancován Nový Jičín. Hranice se poddaly a asi 24.—26. srpna r. 1626 stanul Mansfeld před Lipníkem.

V Lipníku byla mezitím protireformace provedena a obyvatelé více asi z bázně před obvyklým pleněním než z katolického přesvědčení kladli Mansfeldovi houževnatý odpor, tak že se mu nepodařilo prvním náběhem město vzíti. Při této příležitosti pokoušel se Mansfeld též o dobytí Helštýna, kdež tušil značné zásoby; neboť zámožnější obyvatelstvo z daleka široka uschovávalo sem, co ještě furie válečná nebyla mu vyrvala. Útokem Helštýn vzíti, bylo by stálo asi velkých obětí, k nimž Mansfeld nemohl se odhodlati, na delší obléhání nebylo času, neboť Valdštýn byl v patách. Pokoušel se tedy Helštýna dobýti lstí. Jakého druhu lesť ta byla, nezůstalo nikde blíže zaznamenáno; avšak z následků lze souditi, že snažil se v selském přestrojení vlouditi své lidi do hradu, kteří by pak ve vhodnou chvíli buď bránu otevřeli, neb jinak jeho vojsku vstup do hradu umožnili.

Tu dostal zprávu, že Valdštýnova jízda překročila již moravské hranice. Poněvadž ku svedení bitvy s Valdštýnem cítil se příliš slabým, upustil náhle od obléhání hradu a táhl přes Kroměříž a Uh. Brod do Uher. Tak převalil se Mansfeldův proud šťastně kolem hradu, ale měl osudný pro náš hrad následek v zápětí. Až do r. 1626. byl totiž Helštýn sídlem panských úředníků a kanceláří. Jest pochopitelno, že čilý styk poddaných s panským úřadem nebyl vojenské posádce příliš vhod; neboť jak lehce mohli v selském přestrojení vlouditi se do hradu nepřátelé, nebo alespoň vyzvědači. Kromě toho zabíraly byty a kance-

láře místa, jichž vojsko mohlo užíti a proto odevzdán po Mansfeldově vpádu Helštýn výhradně účelům vojenským a na podzim téhož roku stěhovali se úředníci i kanceláře do Lipnického zámku.

Opuštění hradu šlechtickými majiteli byl první, opuštění panskými úředníky druhý osudný krok na dráze k spuštění zámku. Vojenská posádka starala se o udržení hradu jen pokud ho obývala a to ledabylo. Odtáhla-li, nebylo zde nikoho, komu dobrý stav budovy ležel by na srdci.

18. Posádka Helštýnská u Travnického mlýna a Švédové před Helštýnem.

*

Po roku 1626. měla posádka Helštýnská několik klidných let. Na silnici pod hradem táhla sice často vojska sem tam, ale za jiným posláním, než starati se o náš hrad. Teprv rok 1642. pošinul Helštýn opět na jeviště válečné.

Krátce před tím převzal energický Torstensohn velení nad švédskou armádou. V květnu toho roku opustil Německo a táhl Slezskem na Moravu. Posádka Olomoucká dostala 3. června zprávu, že Torstensohn překročil moravskou hranici. Již 15. června přinutil Olomouc ku kapitulaci, kteréž město až do r. 1650. ve švédských zůstalo rukou. Roku 1643. počal Torstensohn s podrobnějším zabíráním země. Jeho generál Mortaigne dobyl zámků a měst Šternberka, Přerova, Lipníka, Hranic, Fulneku a Nového Jičína; avšak vyhnul se pevnému Helštýnu.

Tu přihodila se událost, která popudila Švédy ku krvavé pomstě proti Helštýnu. Hned po vpádu švédském na Moravu přihlásili se moravští Valaši za jejich spojence. Několikráte dopravili Švédům značné zásoby potravin do Olomouce a stavěli vojenská oddělení do švédských služeb, tak 22. června r. 1642 pět set mužů, kteří při dobytí Kroměříže prokázali Švédům služeb nejplatnějších.

V čase tom byl velitelem Helštýnské posádky Štěpán z Vrbna, mladší bratr nešťastného Jiřího z Vrbna, ale v odporu s ním horlivý katolík a stoupenec císařův. V červenci r. 1643 přinesli mu vyzvědači zprávu, že Valaši opět značnou řadu vozů s potravinami do Olomouce chystají. Štěpán z Vrbna umínil si je zaskočiti. Bylo obyčejem Valachů, že při takových výpravách ve dne někde v lese neb křoví odpočívali, v noci pak dále jeli. Dne 22. července přinesl vyzvědač zprávu, že Valaši táboří v křoví kolem Bečvy blíž Val. Meziřící a že tedy asi příští noci potáhnou silnicí pod Helštýnem. Ihned učinil Vrbna potřebná

opatření. Na Helštýně zanechal jen nejnutnější stráž, s ostatním pak vojskem táhl k večeru lesem směrem k Hranicím.

Místo k činu byl si již dříve vyhlídnul. Cesta, která dnes kol vojenské akademie táhne, jest vystavěna za Marie Terezie a Josefa II. Dříve vedla 50—60 *m* jižněji kol mlýna, který podnes sluje Travnický. Jako podnes zdvihá se zde po jedné straně cesty mírná stráň, po druhé táhne mlýnská strouha. Zde zosnoval Vrbna přepadení. K večeru uvařili vojáci v lese večeři a když první noční stíny kladly se po zemi, rozložil v největší tichosti mužstvo na vhodná místa.

Teplá letní noc rozprostřela se po krajině, jejíž ticho jen šumění vody a klapot mlýnských kol přerušoval. Kolem půlnoci oznamovala přední stráž, že uchem na zemi položeným znamenati lze z dálky koňský dupot. Vrbna napomenul k největšímu tichu a asi po čtvrthodině jelo v malých přestávkách za sebou pět Valachů koňmo po silnici. Jeli mlčky, v pravo i v levo pátrajíce, jak dalece to noční tma připouštěla. Vrbna měl v úmyslu přední stráž taktéž zaskočiti, kdyby byla přišla pěšky, avšak jezdce nechal klidně jeti, aby v povstalé šarvátce některý neupláchl a Valachům nedal výstrahu. Asi za půl hodiny oznamovala znova přední stráž rachot jedoucích vozů.

Nadešel rozhodný okamžik. Na nejužším místě cesty postavil Vrbna 10 silných mužů, kteří měli na první vůz se vrhnouti a jej na příč cesty překotiti. Ostatní měli podniknouti boj s Valachy, jichž špehouni páčili na 50—70. Když první vůz na označené místo vjel, zavznělo pronikavé písknutí a v nejbližším okamžiku vrhla se naň přední záloha. Dva muži chopili se koní, druzí dva rázem pořízli postraňky, ostatní strhli kočího a dva muže na voze sedící dolů, a trvalo to málo vteřin, a již ležel vůz na příč cesty. S hromovým ura! hrnula se záloha na silnici. Proti všemu vojenskému řádu nezůstali Valaši pohromadě, nýbrž seděli po dvou až po čtyřech na vozích, mnozí v polospánek pohrouženi. Hlavní síla útočníků s Vrbnou v čele vrhla se na poslední vozy, kde nastala krvavá rvačka. Několik Valachů, kteří v čas s vozů seskákali, postavilo se se vší neohrožeností bojechtivé valašské povahy na odpor, leč udatnost jejich oproti veliké přesile byla marná. Než jejich soudruzi na předních vozích se vzpamatovali a pospíšili sem na pomoc, byla zde šarvátka rozhodnuta. Vůdce Valachů snažil se sice hromovým hlasem své soudruhy kolem sebe shromážditi, ale Vrbna vrhl se v čas naň a brzy byl i on učiněn neškodným. Když ostatní viděli, že vůdce jejich klesl, prchali, nebo byli zajati.

Přepadení úplně se zdařilo. Asi 30 vozů stálo na silnici. Zajatcům svázány ruce a postaveni pod stráž, první vůz uveden opět do pořádku a půl hodiny později pohyboval se transport dále po silnici, jako by se nic nebylo stalo. Avšak u Jezernice zabočily vozy na levo polní cestou k Týnu, přebrodily Bečvu a s vycházejícím sluncem dával poněžný pozůstalým v hradě táhlým troubením na roh znamení, že se cosi kromobyčejného přihodilo. Všecko pádilo k první bráně, zdvihací most zaduněl, brána se rozletěla a s ohlušujícím jásotem vítána výprava s bohatou kořistí.

Třiadvacátý červenec r. 1643 patřil k nejhlučnějším na Helštýně. Dopoledne skládána kořisť s vozů, odpoledne uspořádal Vrbna posádce veselý den na valašské útraty.

Mezitím dorazila valašská přední stráž k Olomouci. Švédové vítali je jako dobré známé. Ale hodina za hodinou míjela, a ohlášené vozy se nedostavovaly. Švédové stávali se nepokojnými a o poledni vypraven malý jízdný sbor vozům naproti. Když pozdě v noci se vrátil a oznamoval, co se stalo u Hranic, přísahali Švédové Helštýnu pomstu. Torstensohn, který s hlavní vojenskou mocí právě u Tovačova tábořil, vyslal ihned silné oddělení k dobytí Helštýna. Dne 3. srpna 1643. opustil Tovačov a rozložil se u Moštěnice blíže Přerova. Odtud několikráte osobně zavítal k Helštýnu. Dobytí hradu mohlo se státi buď vyhladověním, útokem, neb nějakou lstí. Na první nebylo pomyšlení, neboť Helštýn byl dobře zásoben. Útok stál by veliké oběti a zůstal by přece jen nejistý; a ač Švédové zdánlivě k němu činili přípravy, pomýšleli přece spíše na nějakou lesť. Avšak Štěpán z Vrbna byl muž na místě. Rozlehlý hrad vyžadoval sice množství stráže, ale Štěpán dal ji konati se železnou přísností. Několikráte za noc přesvědčoval se osobně o její bdělosti, tak že nezbývalo Švédům, než přikročiti k pravidelnému obléhání.

Podívejme se poněkud blíže na jejich práci. Zahájili ji střelbou z kusů (děl); kromě těch postaveny t. z. kalapulty, jimiž ohromné balvany do hradu metány. Vedle těchto házena dovnitř napuštěná hořící dřeva nebo šípy, aby v hradě roznícen byl požár. K tomu účelu slíděno též pilně po nějakém ptáku, který v hradě hnízdil, nebo po hradní kočce. Podařilo-li se je polapiti, uvázány jim na hřbet lehce zápalné látky s doutnající hubkou. Ustrašené zvíře zalezlo v úzkosti někam do kouta pod střechu, čímž lehce vznikl požár. Nepořádku při tom vzniklého použili nepřátelé buď k slezení zdí na některém zapomenutém místě, nebo stříleli na hasící s prudkostí dvojnásobnou. Sem tam hozen ku pohaně obležených pošlý pes neb osel do hradu, též bečičky smrdutých tekutin, které při svém roztříštění po střechách a zdech rozlévaly nesnesitelný zápach ba i zárodky nemocí. Když vše to nejevilo účinku, chystán přímý útok. Učiniti průlom v silných hradbách Helštýna tehdejší dělostřelbě nebylo možno a proto připravováno vniknutí branou. K tomu účelu musel předně příkop před branou zaházen býti a pak přikročeno k stavbě t. z. kočky. Byl to těžký vůz na příč uprostřed s dvěma trámy v podobě /\ spevněnými. Od vrcholu viselo několik těžkých řetězů, na nichž upevněn byl mohutný železný válec jako kyvadlo u hodin. Úderem špičatého konce počalo boření brány.

Ovšem že obležení nepřihlíželi nečinně. Těžkými balvany s hradeb házenými snažili se kočku rozbiti, aneb hořlavými látkami zapáliti. Na útočníky házeno kamení a ruční granáty; stříleno šípy a mušketami, poléváni vařící vodou a hořící smůlou. Často přihlásili se dobrovolníci, kteří v noci výpadní brankou vykrásti se chtěli, aby obléhací přístroje zapálili.

Nízké zdi slezeny žebříky namnoze velmi jednoduše upravenými. Vysoký strom v lese skácen, oklestěn, navrtáno do něj dír, do kterých nastrkány příčle a žebř byl hotov. Vysoké hradby jako na Helštýně snažil se útočník sbourati podkopem.

Pravidelné obléhání hradu trvalo namnoze velmi dlouho. Již po tři neděle svírali Švedové Helštýn, ale jejich úspěchy byly nepatrné. Tu přišel dne 25. srpna z hlavního ležení rozkaz, od obléhání upustiti a chvatem připojiti se k hlavní armádě. Z německého severu přišly poplašné zprávy. Dánové, švédskými úspěchy znepokojeni, vypověděli válku a ohrožovali švédské državy na Baltickém moři. To pohnulo Torstensohna k opuštění Moravy. Již 3 dny později, dne 28. srpna odtáhla celá válečná moc švédská od Moštěnice k Brnu, kamž dorazila dne 6. září.

Od přestavby hradu Vilémem z Pernštýna bylo obležení švédské nejvážnější. Opevnění i statečná posádka osvědčily se co nejlépe. Štěpán z Vrbna odměněn za statečné hájení hradu povyšením za plukovníka, jmenován později říšským hrabětem, nejvyšším zemským sudím a ještě u vysokém stáří vedl císařské zbraně k vítězství v Uhrách, kdež připravil Tökölymu těžkou porážku. Štěpán byl rázný muž, který nikde nevyhýbal se boji neb nebezpečí. Byl horlivý stoupenec katolicismu. Pochován jest u jesuitů v Opavě, jež vždy štědře podporoval.

Když Tortensohn Moravu opustil, povolán Štěpán z Vrbna do Brna a na jeho místo dosazen Albrecht Kotulínský z Kotulína, dosud krajský hejtman Olomoucký. Od něho zachovalo se nám několik listů datovaných na Helštýně v r. 1644—1646., které nasvědčují, že Kotulínský byl muž nanejvýš zištný a nesvědomitý. Jeho nástupcem byl krátký čas hrabě Podstatský, který rozkazem arcivévody Leopolda ze dne 18. října 1646. z Helštýna odvolán a na jeho místo dosazen plukovník Jan Vollmayer z Duessů. Od arcivévody Leopolda zachoval se nám rozkaz ze dne 27. října 1646., kterým nařízeno Helštýn zásobami a prachem dobře opatřiti.

19. Švédové podruhé před Helštýnem.

Císařská posádka opouští hrad.

*

Ačkoliv Torstensohn na podzim r. 1643. s hlavní armádou Moravu opustil, utiskovaly zbylé švédské posádky těžce ubohou zemi. Dvě léta později vrátil se Torstensohn, a Švédové zůstali pány na Moravě až do Vestfalského míru. Jen šest míst Švédům odolalo. Bylo to Brno, Uh. Hradiště, Pernštýn, Mírov, Hukvaldy a Helštýn. Roku 1645. pokoušeli se Švédové opětně o náš hrad, leč opět marně. Pamětní spis v báni farního kostela Lipnického z let 1596—1670. dává o tom následující zprávu: Item k roku 1645. poznamenáváme, že za těch nepokojných časů vždy císařská posádka na Helštýně byla, kam se

množství šlechty a jiných lidí uteklo a přebývalo, na kterýž hrad Švédové několikrát útoky činili, ale posádka plna srdnatosti odhodlaně na nepřítele výpad učinila a jemu velkých škod nadělala, tak že Švédové nijak zámku dobýti nemohli.“

Švédové neopustili Moravu hned po uzavření míru (24/10. 1648.), nýbrž až část podmínek vyplněna byla. Teprv 10. července r. 1650. opouštěla švédská posádka Olomouc a až do té doby byl i Helštýn císařskými obsazen.

Posádka Helštýnská byla celému okolí hrozným břemenem. Neboť jak to v 30leté válce obecně bylo zvykem, žila na útraty sedláka i měšťana. V listě, který Lipničtí dne 6. června r. 1647. švédskému plukovníku Winterovi odeslali, stěžují si tónem věru žalostným, že panství na pravém břehu Bečvy úplně je spustošeno, na levém krutá kontribucí na Helštýn musí se odváděti, jehož velitel i Lipnické těžce utiskuje.

A v jednom listě hranického hejtmana Recka ze dne 10. června r. 1655. knížeti Maximiliánu nalezáme charakteristické místo: „Ubozí poddaní mají veliký strach, že s tak těžkou námahou vyklizená posádka zase na Helštýn položena bude. Soudí proto tak, že kol Olomouce Gonzagův pluk se shromažďuje, čímž by do nejkrutější bídy uvrženi byli.“ Když tedy mír uzavřen, snažil se kníže Maximilián všeobecnému úpění svých poddaných vyhověti a prosil na příslušných místech za vyklizení Helštýna, avšak jeho prosbě bylo teprv dvě léta později, po vyklizení Olomouce Švédy, vyhověno, z čehož vidno, že císařští Helštýnu značnou přikládali cenu.

Posledním velitelem na Helštýně v 30leté válce byl podplukovník Rittner. Tento chtěl po vyklizení výzbroj hradní do Olomouce odvésti, avšak na zakročení knížete ponecháno vše na Helštýně. Při této příležitosti sestavil ohňostrojce Jiří Moskovický soupis Helštýnské výzbroje z něhož se dovídáme, co vše tenkrát na Helštýně bylo:

1. 2 železné, 9 kovových kusů.
2. 28 beček prachu.
3. 55 centů 15 liber lunt
4. různých koulí 2345.
5. 21 mušket a 2276 mušketových koulí.
6. naplněných ručních granatů 171, prázdných 495.
7. kartáčů 53.
8. olova v kusech 675 liber, železa v kusech 482 liber.
9. železných lopat 27, motyk 24, krompáčů 36.
10. tři formy na lití koulí, dvě smolné pánve a 100 liber smůly.
11. kamínek na ohřívání 39.

Dne 28. srpna r. 1650. opustila císařská posádka Helštýn a zanechán tam pouze jeden ženatý mušketýr s rodinou co dozorce. Truchlý klid a opuštěnosť nastěhovaly se do hradu, jehož osud začal se plniti: Napřed opuštěn pány, potom vystěhovalo se úřednictvo a nyní vojenská posádka. Z Dietrichsteinů nepřenocoval žádný ani jednou na hradě.

Měliť jednak jinde svá rodinná sídla, meškali namnoze v diplomatických službách v cizině a co snad hlavní: historické upomínky na Helštýn je nelákaly. Konečně též duch času sestupoval s hor. Železní rytířové ustoupili uhlazeným dvořanům, kteří pohodlnějších příbytků vyhledávali, než jimi rytířské hrady býti mohly. A tak z nových majitelů mnohý sotva jednou v životě Helštýn shlédl. Nebylo nikoho, komu by udržení hradu v dobrém stavu leželo na srdci, ba on stal se správě statku břemenem, se kterým brzo nevědělo se co začíti. O zachování z historických ohledů nebylo tenkráte řeči. Naopak nový systém snažil se všecky upomínky na minulosť zničiti a vykořeniti a proto došlo to ku koncům ještě mnohem horším, tak že příští kapitolu nadepsati musíme

20. Bourání Helštýna.

1656.

V únoru r. 1656. obdržel Lipnický hejtman Kondillus od Olomouckého krajského hejtmana z Ullersdorfů rozkaz, aby Helštýn na zemskou obilnici upravil. Za oněch dob, kdy ještě železnic nestávalo, skoupen v úrodných létech nadbytek obilí buď jako reserva pro léta neúrodná, neb k účelům válečným. Helštýnský hejtman odpověděl nepříliš zdvořile, že mu pan z Ullersdorfů nemá co poroučeti a že záležeti bude na knížeti, zdali se té žádosti vyhoví. Olomoucký hejtman neměl nic pilnějšího, než podati o tom ihned zprávu „královskému úřadu zemského hejtmanství v markhrabství moravském“ a dojista neopomenul v hrubiánské češtině[1]) sepsaného listu Lipnického hejtmana použiti co „přílohy“. Zemské hejtmanství dopsalo na to dne 10. března v úředním tónu náramně odměřeném knížeti, že císař uznal Helštýn za pevné místo, kdež zemská sýpka zřízena býti má, namítá-li co proti tomu.

Současně s touto osnovou děje odehrává se ještě druhá: Listem ze dne 19./2. r. 1656 žádá kníže Ferdinand z Dietrichsteinů generala de Souchez, tehdáž kommandujícího na Moravě, o posádku pro Helštýn. Prvního března odpovídá general z Vídně listem vybraně zdvořilým, že přání to císaři přednesl a císař dovolil Helštýn tolika muži obsaditi, kolik porcí obě panství Helštýn a Hranice mužstvu dávati se uvolí. Nechť se kníže vysloví, kolik mužů si tam přeje a ať svým *úředníkům* nařídí, by se o podrobnostech s generalovým zástupcem v Brně dohodli.

---

[1]) Z dob pobělohorských chová knížecí archiv sotva 10 listů českých, vše jest rázem německé.

Proč mladý kníže Helštýn najednou vojensky obsaditi chtěl, kdežto přece 6 let dříve jeho otce těžkou stálo to práci posádky z Helštýna odstraniti, lze těžce uhodnouti. Jedinou pohnutkou k tomu byl asi dotaz knížete ku svému hejtmanovi, kolik obě panství na vydržování císařského vojska přispívají. Hejtman odpovídá, že dle posledního sněmovního usnešení 2161 zl. 52 kr. Možná že knížeti — poněkud příliš hospodárnému — tanulo na mysli, že by aspoň část těch peněz panství jeho navrácena byla, kdyby na Helštýně byla posádka, ovšem z císařské pokladny vydržovaná. Ve Vídni pomýšleli naopak, aby si kníže žádanou posádku vydržoval sám. Proto též generál de Souchez jako jeho Brněnský zástupce plukovník Hofkirchen jsou ve svých listech vůči knížeti plni ochoty a úslužnosti; ale oba „kojí se nadějí, že kníže svým úředníkům naporučí, aby vojákům denní porce 6 kr. a 2 kr. ubytovacího poplatku z knížecích důchodů řádně vypláceli, aby tito měli chuť na Helštýně zůstávati a s okolním obyvatelstvem v dobrém vycházeli.“

Dne 22. března odpovídá kníže na obě strany: Zemskému hejtmanství stran sýpky i generalu de Souchez ohledně posádky. K porozumění následujícího musíme si jeho listů blíže všimnouti.

Zemskému hejtmanství odpovídá kníže, že proti zřízení zemské obilnice na Helštýně ničeho nenamítá, žádá jen, aby výlohy s tím spojené země zapravila. Při tom připomíná, že již před léty za živobytí jeho otce na Helštýně zemská obilnice zřízena byla a že byl tehdá učiněn slib, že výlohy zapraví země hotovými neb obilím, že se ale nestalo ani jedno ani druhé. Proto že žádá určitě, aby tentokráte výlohy hradila země.

Generálu de Souchez odpovídá kníže, že nebylo nikdy jeho úmyslem Helštýn silnou posádkou obsaditi a poněvadž odnikud válečné nebezpečí nehrozí a on své poddané znova obtížiti nechce, tedy že žádá jen — o šest mužů s desátníkem. V Thermopylách stálo též jen sice 300 mužů, ale pro rozsáhlý hrad jako Helštýn byla posádka sedmi mužů, i kdyby v každém proudila krev Leonida, přece jen velice chatrná. Kníže patrně když viděl, že posádku má vydržovat sám, aby svou žádost úplně odvolati nemusel, uskrovnil se ve svém požadavku co nejvíce „a poněvadž válečné nebezpečí odnikud nehrozilo atd.“ žádal jen desátníka se šesti muži.

Listy knížete jak ve Vídni tak v Brně špatný učinily dojem. V Brně očekávali jistě, že kníže obilnici na své útraty upraví, ve Vídni, že značnou posádku na své útraty vydržovati bude. Nelibost vůči mladému knížeti stupňovala se, když knížecí hejtman v Mikulově dopustil se oproti císařským důstojníkům jakéhosi hrubiánství a kníže, místo aby ho pokáral, hleděl ho omluviti.

V korespondenci až posud čile a velmi zdvořile vedené nastává najednou dlouhá pausa. Zemské hejtmanství nepíše knížeti vůbec nic; za to ale již pět dní po obdržení knížecího listu t. j. 27. března činí dvorní vojenské radě návrh, aby Helštýn — jelikož se kníže zdráhá obilnici tam zříditi — demolirován byl. A dvorní vojenská rada, ačkoliv teprv před nedávnem Helštýn za silnou pevnosť prohlásila, neostýchá se

krátce na to prohlásiti, že je nepotřebným, ba škodlivým, a usnáší se 22. dubna skutečně, aby Helštýn bourán byl.

Usnesení to odpovídalo asi sotva „hluboce cítěné potřebě“. Měla to spíše odveta býti za tu obilnici, desátníka se 6 muži a hrubiánského úředníka v Mikulově. Teprv za měsíc dne 26. dubna omlouvá se generál de Souchez knížeti v listu, který je sice vzorem uhlazeného slohu, jinak ale mrazivě odměřený, že mu „služba“ nedovolila dříve psáti a oznamuje mu usnesení dvorní vojenské rady ohledně demolirování Helštýna. Den na to dne 27. dubna vydává císařská kabinetní kancelář dekret zemskému hejtmanství, kterým se mu nařizuje, generála de Souchez při bourání ve všem podporovati.

Kníže byl listem generála nemálo překvapen a psal hned několika vídeňským přátelům, zejména hraběti Althanovi, proč Helštýn najednou má býti bourán? Hrabě Althan odepsal obratem, že byl u nejvyššího kancléře hraběte Nostice, který mu sdělil, že Helštýn bourán býti má, poněvadž by zřízení zemské obilnice velkých vyžadovalo výloh. Ostatně prý kancléř knížeti vzkazuje, že může býti rád, že Helštýn bude bourán, neboť ve válce obsadí se taková místa posádkou, kterou panství musí vydržovati a jaká obtíž teprv pro celé okolí, dobude-li hradu nepřítel! Proto dal kancléř též svůj hrad Falknov zbourati.

Ale kníže nemohl se nijak pro náhled kancléřův rozehřáti a hleděl uhájiti, co se dalo. Tak obrátil se listem ze dne 16. května k vicepresidentu dvorní válečné rady polnímu maršálku Puchheimovi, aby vymohl mu císařské rozhodnutí, aby výzbroj hradu nemusel vydati; ale dvorní válečná rada zůstává knížeti nepříznivou, neboť 3. června vynesen z Laxenburku datovaný dekret, kterým stanoveno, že Helštýn prachem hradních zásob bourán, kusy pak a ostatní munice za přiměřenou náhradu do Olomouce odvedeny býti mají.

Kníže táže se svého hranického hejtmana Bedřicha Šmilkovského z Palmberku, jakou náhradu by asi žádati měl. Tento odpovídá listem ze dne 8. června, aby úhrnnou náhradu nepřijímal, nýbrž dle váhy. Tak prý jsou mimo jiné na Helštýně tři krásné kusy, které dojista 200 centů váží. Počítáme-li libru po 30 kr., mají pouze tyto tři kusy cenu 10.000 moravských rýnských.

Hejtman odeslal své dobrozdání 8. června a již 9. června bylo tu z čista jasna dopuštění boží v podobě strašného dělostřeleckého setníka s královským reskriptem v ruce, který neprodleně vydání děl a munice žádal. Zároveň předložil konsignaci, dle níž panství Helštýnské, Hranické, Holešovské a Bystřické 30 párů potahů k odvežení postaviti mají.

Knížecí úředník žádá před vydáním o slíbenou náhradu. Ale setník odpovídá vyhrůžkou, že dojede do Olomouce pro oddělení vojska a násilím výzbroj odveze. A vyhrůžku též provedl. Vzdor protestu lipnického hejtmana objevil se již dva dny na to t. j. 11. června s oddělením vojska před Helštýnem a začal bourání, při čemž ani paláce nešetřeno. Jízdný kurýr vyslán z Lipníka ku knížeti do Mikulova, aby podal o násilnosti zprávu. Kníže odeslal ihned dva listy do Vídně a sice zmíněnému již hraběti Puchheimovi a hraběti Nosticovi, v nichž si na počí-

nání setníka stěžuje. Listy nezůstaly bez účinku. Neboť 1. července obdržel kníže císařské rozhodnutí, aby se v bourání prozatím ustalo. Setník, hromotluk, který mezitím dřevěnou část hradeb jako ochozy zábradlí a p. zničil, ustal „v práci".

O náladě obyvatelstva oproti bourajícím svědčí nejlépe tato událosť. Konstabel (ohňostrojce) císařského dělostřelectva Jeremiáš Spiegel, který bourání zahájil, zapadl v týnském pivovaře mezi civilisty a dostal se při pitce s nimi do hádky, při níž tak sbit a potlučen byl, že 3. července na utržená poranění zemřel.

Ale dopuštění boží nebylo na dlouho zažehnáno. Nepřátelská strana ve válečné radě podržela vrch a dne 15. července objevil se v Lipníku nový dělostřelecký nadsetník přímo z Vídně od generála de Souchez se všemi potřebnými dokumenty, který v bourání měl pokračovati.

Několik papírových protestů, několik depeší sem tam zdrželo bourání na několik málo dní, zažehnat je nebylo více možno. A tak vidíme dne 7. srpna r. 1656 podivný ruch na druhém dvoře Helštýnském. Oddělení vojska a houf robotníků zbrojí se sekerami, motykami, krompáči a jiným náčiním, aby „práci" započali. Knížecí hejtman Kondillus jest také přítomen a s těžce tajeným vztekem vyjednává s nadsetníkem o vydání 13 centů prachu k trhání hradeb, které mu po nějakém zátahu proti kvitanci odepříti nemůže.

A nyní započato s „prací". Tato trvala 14 dnů od 8.—23. srpna. Napřed dobořeny a spáleny dřevěné části, pokud je předchůdce nebyl zničil. Většina kulatých věží měla střílny v přízemí a v prvním ba i v druhém poschodí. Podlahy těchto střílen vytrhány. Na to prachem bourány obě věže na široké zdi. Dále vylámány průlomy v hradbách, a sice na třech místech v druhém dvoře vedle koníren, vedle bezedné studně a v třetím dvoře vedle branky k Týnu. Byl to těžký kus práce, *neboť hrad*by ukázaly se býti pevnějšími než živá skála. O tom svědčí nejlépe následující episoda: Ku konci měly bourací práce korunovány býti velikým průlomem v široké zdi. K tomu účelu zazděno do druhého výklenku od průjezdu neméně než 7 beček prachu; avšak „široká" se výbuchem pouze trochu otřásla, ale nic více. Na dvoře utržila si sice při tom jízvu asi metr hlubokou, jejíž zacelení podnes zřetelně je viděti, ale k jejímu prolomení bylo by ještě několikrát sedm bečiček potřebí. poněvadž ale 13 centů prachu bylo vyčerpáno, ponechána ctihodná „široká" nadále na pokoji a spokojili se bourající s ostatními průlomy, nad nimiž ve zprávě ze dne 25. srpna knížecí hejtman hořekuje: „a na čtyřech místech jsou hradby tak děsně doděláný, že by s vozem bylo možno do hradu se dostati, který se teď více hromadě kamení než pevnosti podobá."

Nejméně čestná a více než svévolná část bouracích prací bylo konečně zaházení bezedné studně. Dle zprávy hranického hejtmana ze dne 7. srpna r. 1663. byla studně ta kdysi 75 sáhů hluboká. Jeden průlom učiněn schválně vedle studně, aby nabyté kamení do studně naházeno bylo. Též stržena část terasy nad studní k tomu účelu. Kamením a různým trámovím zasypána až na 21 *m*.

O děla, střelivo a výzbroj hradu vedena ještě delší papírová válka. Konec konců byl, že dne 5. října requirirovanou přípřeží vše do Olomouce odveženo a knížeti slíbeno, že mu po odhadnutí přiměřené odškodné vyplaceno bude. Avšak zůstalo při pouhém slibu. Z 10.000 zl., na které knížecí hejtman za jediné tři kusy zálusk měl, neuviděla knížecí pokladna nikdy ani haléře.

Trójí byl kdysi dřevěný kůň osudným; Helštýnu zemská obilnice a kaprál se šesti muži. Co ani král Matyáš, ani Mansfeld, ani hrozný Torstensohn po dvakrát s největším úsilím dokázati neuměli, dokázal během 14 dnů hravě „přátelský“ setník od kanonýrů. Před 10 léty mezi šesti místy v zemi, kterých Švédové dobýti nemohli, chlouba a útočiště obyvatel, nejrozsáhlejší a snad nejpěknější hrad moravský a nyní rukou přátelskou „hromada kamení“.

Stalo se léta Páně 1656. Dvanáct set sedmadvacet let po vystěhování se Vandalů z Evropy do Afriky.

21. Kterak Helštýn znova své cti dosáhl.

1663.

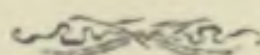

Kdo Helštýn navštíví, pátrá marně po spoustě, kterou jsme v předešlé kapitole vylíčili. Zejména o průlomech v hradební zdi není nikde památky, což vysvětluje se následovně: Panování císaře Leopolda I. (1657 — 1705) naplněno jest tureckými válkami. Hned počátkem r. 1663. vytáhl velký vezír Achmet Kiuprili do horních Uher, odkud jeho tatarské houfy podnikaly loupežné výpravy až hluboko do Moravy. Strašlivé výjevy odehrály se při těchto nájezdech. Nyní litováno v dalekém okolí, že Helštýn byl pobourán a ze všech stran východní Moravy touženo po jeho obnově.

Kníže Ferdinand z Dietrichsteinů, který v Mikulově na vlastní oči hrůzy takového tatarského nájezdu seznal, vyhověl všeobecnému přání a vydal dne 16. června r. 1663 rozkaz, Helštýn znova k obraně schopným učiniti. Zemské hejtmanství tentokráte nic nenamítalo. Vydalť samo 3. července rozkaz, aby města východní a jižní Moravy všecka možná opatření proti vpádům tatarským učinila. Z celého panství musel každý desátý muž na robotu a též okolní panství přispěla penězi a robotou. Zas Helštýnské trosky rázem oživly. Dne 30. července zahájeny práce. První starostí bylo průlomy zadělati. Dne 20. září vydal olomoucký krajský hejtman baron Podstatský z Prusinovic rozkaz, aby velkostatky olomouckého kraje 1007 mužů k obsazení průsmyků proti Uhrám postavily. Na panství Helštýnsko-Hranické připadlo 382 mužů, které knížecí hejtman Kondillus čtyřnedělními potřebami opatřené 10. října

osobně v Holešově předvésti měl. Na celém panství pilně verbováno, když tu 2. října 2000 Tatarů podniklo nájezd do krajiny kol Vsetína, kdež mnoho dědin vydrancováno, spáleno a mnoho obyvatel do otroctví odvlečeno. Celého kraje zmocnil se zimničný strach; poněvadž ale Helštýn ještě vypraven nebyl, utíkalo vše do hor. Aby k němu opět důvěru zjednal, vybral knížecí hejtman z mužstva, které do Holešova odejíti mělo, 50 mužů pod vedením Jiřího Městského z Městce pro Helštýn, ostatní pak vedl na určené místo. Posádka ta dostala 30 nových v Rymařově zhotovených mušket s nábojem, 50 dlouhých a 30 krátkých pik a kníže slíbil 4 děla a 46 hákovnic z Mikulova. Strach popohnal práce na hradě, tak že 21. října podává hejtman knížeti zprávu o zacelení průlomů, v níž mimo jiné čteme: „Nyní pracujeme pilně na rundelích k lesu obrácených a zdá se dle všeho, že milý Helštýn teprv ondyno tak nerozvážně zkažený v krátkém čase zase přední pevností celého kraje se stane.“

Helštýn slavil své obrození, ovšem již chatrné. Jisté části zůstaly na vždy zničeny. Tak obě věže na široké zdi, dřevěný ochoz kol cimbuří celého hradu, studně zůstala zasypána, atd. Asi měsíc později byla i posádka na hranice odvolána a na Helštýn musel každý desátý muž z panství. Týdenně byla tato stráž vystřídána. Za velitele dosazen jakýsi lipnický občan, který v čas švédského obléhání zde jako voják sloužil. Tataři se před Helštýnem neobjevili. Veliká porážka, kterou r. 1664 u sv. Gottharda na hranici štyrsko-uherské utrpěli, učinila nájezdům jejich konec. Posádka Helštýnská rozpuštěna, a zase zůstal vrátný se svou rodinou sám a sám na hradě.

22. Dvanáct Helštýnských obrázků.

1656—1740.

Hrdý Helštýn, třeba zvrácen,
Bájnou chová zlata skrýš!
Pod rumy zde, na nichž dlíme,
Velký poklad dole dříme,
Mnohý jej tu hledal již!

Poklady na Helštýně. Kdo z nás nedumal v zapadlém pustém hradě o zakopaných pokladech? Ze stařenčiných úst u vesnického krbu, ze sta pohádkových knížek různého braku vnímáme tuto představu, a obligátní hlídači dukátových hrnců, černý pes, had se zlatou korunkou neb národ pidimužíků, jsou staří naši známí. Kdo se dal o věci od zasvěcených poučiti, ví, že se na takové poklady nejlépe vychází o svatojanské půlnoci a že tajemné říkání, zub oběšence a svěcená voda jsou nezbytně potřebná výzbroj k práci té. Každý odborný kopač pokladů ví dále, — ale není prý hezké cizí tajemství dávati veřejně na buben.

Kopačů pokladů tohoto braku viděl Helštýn celou řadu. Povinnosť řádného zpravodaje byla, vniknouti i do tohoto tajemného zákulisí, ale poněvadž jich několik dosud mezi živými a nejeden snad i tyto řádky čísti bude, mohli bychom zle pochoditi, kdybychom všetečnému světu bez obalu zde vyzradili, co svěřeno nám bylo pod zámkem nejpřísnějšího tajemství. Připadá nám to sice dosti za těžko, ale nezbývá než ponechati kapitolku tuto dějepiscům příštích století.

Za to považujeme za dovolenou věc podati zprávu o těch, přes které přeletěla století, aneb na nichž dávno tráva roste.

Když r. 1656. vídeňská dvorní rada válečná mermomocí o sbourání Helštýna usilovala, pohnulo to mladého knížete Ferdinanda z D., aby se po hradě osobně poohlédl. Při obchůzce upoutaly jeho pozornosti zazděné dvéře pod mostem v třetím hradním příkopu a naporučil svému hejtmanu, dvéře ty příležitostně prolomiti a co za nimi se skrývá, vyzvěděti. Hejtman nechvátal zprvu s vyplněním rozkazu, když tu najednou dne 16. července obdržel zprávu, že hejtman, k bourání Helštýna určený, již do Olomouce zavítal. Ihned oznámil to knížeti a již 20. července obdržel rozkaz, aby na každý pád před započetím bourání záhadné ony dvéře v přítomnosti hranického hejtmana otevříti dal. Bylo-li by potřebí, měl i v noci dáti pracovati, a aby dělníci s chutí k práci šli, měl jim po dvou groších přidati. Rozkaz svědomitě vyplněn a nejen ve dne ale i v noci zaznívaly těžké rány a dunění hrnoucího se kamení, budíce v hradě děsivou ozvěnu.

A poklad? Dojista byl Kondillus v hledání pokladů ještě velikým nováčkem, buď neuměl příslušné říkání, nebo měl místo z oběšence zub utopence, což daleko není stejné, zkrátka velice střízlivá jeho zpráva ze dne 11. srpna 1656 zní: „Dvéře dal jsem v přítomnosti hranického hejtmana otevříti a nenalezli jsme nic než hlínu, kterou rundel před časy musel býti zasypán.“

Mnohem šťastnější byl Týnský stavitel Walla, který asi uprostřed našeho století různé opravy na Helštýně prováděl, při čemž mnohdy více pobourал než opravil. Pátraje v bývalých konírnách po cihlách, podivil se nemálo, když při vtloukání malty na jednom místě podivně to zadunělo, a když omítku srazil, uviděl nevelké místo v kamenné jinak zdi cihlami vyzděné. V polední hodinu, kdy dělníci se vzdálili, prolomil záhadné místo a hle! malá dřevěná bednička kynula mu vstříc. Chtivě odtrhl víko, pod nímž ukryto bylo množství stříbrného náčiní, uloženého v ovse úplně ztetřelém. Bůh ví, jak dlouho zde odpočívalo. Místo, kde věc se přihodila, podnes uviděti možno za vepřovým chlívkem vrátného a lehce je po tom poznáme, že jinde zeď je kamenná, zde z cihel.

Nic pod sluncem nezůstane tajno, i o Wallově nálezu dověděla se veřejnost, ovšem teprv, když již dávno byl zašantročen. Avšak příhoda ta rozpoutala pravou hledací horečku. Kdo všímá si zdí ve hradním paláci, v kapli a zejména v poschodí, najde četné látaniny, zbytky to činnosti kopačů pokladů. A teprv ve sklepích! Kříž na kříž vytrhali cihlovou dlažbu a kopali v koutech i nekoutech. Smíme myslím pro-

zraditi, že nejeden hledající nechal se na noc do hradu zavříti, aby zajistil si pomocnou ruku duchů v hodině půlnoční. A poklady? Prozatím dřímají v kterémsi koutě klidně dále, až trefí na ně ten pravý. Či by snad skutečně stateční naši předkové ničeho nebyli zanechali a vše do posledního groše probili? Možná dost. Jadrní byli k tomu mnohdy až zbytkem.

2. **Knížecí kmotřl na Helštýně.** Na podzim r. 1665. zapadl vysoko nad horami letící čáp na Helštýn a podstrčil vrátnému malý přírůsteček rodinný v podobě roztomilé holčičky. Byl náhodou den kněžniných narozenin. Jiří Niedermahr, tak jmenoval se náš rozvážný hradní strážce, nedal si tak vzácnou náhodu slepě uklouznouti. Těžkým klíčem otevřel dubovou truhlu, vyhrabal na dně opatrně pytlík, vytáhl z něho tři stříbrné a spěchal dolů ku knížecímu písaři do zámku. Po delším diplomatickém vyjednávání, při čemž stříbrňáky hlavní hrály úlohu, dal si písař říci a uvolil se, že napíše novým pérem nejpoddanější prosbu ku knížecím manželům, aby svátečnímu dítěti milostivě postavili se za kmotry. Knížecí manželé prosbu neodmítli a nařídili lipnickému hejtmanovi, aby je zastupoval. O Jiřím Niedermahrovi vypátrali jsme v lipenské matrice, že zemřel 16./3. 1669. O jeho zajisté roztomilé dcerušce marně jsme na všech pergamenech bližších hledali zpráv. Doufejme, že osud na všech cestách života dopřál jí býti dítětem svátečním.

3. **Výzbroj Helštýna.** Jak jsme se již zmínili, byla veškerá výzbroj Helštýna r. 1656. do Olomouce odvezena. V pozdějších dobách zejména vůči hrozícím vpádům tureckých hord opatřován Helštýn poznenáhlu alespoň lehkou zbrojí. Roku 1669. poručil kníže sestaviti konsignaci výzbroje na Helštýně, z níž se dovídáme, že tenkrát tam byly:

1. velký železný kus na schátralém podstavci.
2. 10 hákovnic různé konstrukce.
3. 168 starých i nových mušket a 23 kulovnic s řemeny.
4. 138 koulí pro hákovnice a 9400 koulí mušketových.
5. 10 centů olova v kusech.
6. 4 lžíce na roztápění olova a 5 forem k lití koulí.
7. plechová pánev k rozdělání ohně v noci.
9. 11 beček hrubého i jemnějšího prachu.
9. 16 centů 50 liber lunt.
10. dvě lana o 50 a 35 sáhách.
11. 60 měřic mouky.

4. **Šohajda, vůdce uherských rebellů.** Ruku v ruce s Turky bojovali proti Leopoldovi I. uherští magnáti za úplnou samostatnosť Uher. Vojenské houfy těchto uherských povstalců byly stálým postrachem a soužením východní Moravy, kterou každoročně zaplavovaly.

V prvních hodinách ranních v sobotu dne 15 června r. 1680. objevil se vůdce takové roty Šohajda s několika sty muži v průsmyku Jablunkovském, zaskočil stráž, kterou tam města Místek a Frýdek vydržovala, kázal ji porúbati, načež v neděli dne 16. června na den sv. Trojice, když obyvatelé Frenštátští právě na ranní dleli, do tohoto

města vtrhl, na náměstí vojensky se postavil a během hodiny zaplacení 2000 zl. výpalného žádal. Když Frenštátští požadavku tomu nevyhověli, rozproudila se rota po ulicích a drancovala město. Po desáté hodině město s kořistí opustila a utábořila se u cihelen za městem, kdež se statečně jedlo a popíjelo. Když se byli Frenštátští z prvého leknutí vzpamatovali, rozeslali na rychlo posly do okolních vesnic o pomoc a o jedné hodině po poledni přepadli rotu, pitím již valně rozjařenou. Strašná rvačka rozpředla se na místě, která skončena teprv, když Uhři město na třech stranách zapálili a tím Frenštátské k hašení spěchati přinutili. Od Frenštátu táhl Šohajda moravským Valašskem na jih, a jedno oddělení zabloudilo až do Vitonic, vesnice na panství Helštýnském, kdež vyzvalo sedláky, aby se k nim přidali. Jistý sedlák odvážil se v noci donésti zprávu do Lipníka, že rebellové zamýšlejí přepadnouti Helštýn, aby se tamějších zásob a zbraní zmocnili. Zámecký hejtman Molitor poslal ihned jízdného posla do Olomouce o pomoc a zároveň obsadil Helštýn všemi myslivci, hajnými a čeledíny, které na rychlo mohl sehnati. Z Olomouce přijelo ihned na povozích 18 mužů od pěšího pluku Stahremberkova s desátníkem v čele, jimž denně 2 libry chleba, 2 mázy piva a týdně 3 libry masa vedle denních 8 kr. z knížecích důchodů vypláceno. Uherští plenníci přiblížili se k hradu, ale shledavše, že jsou očekáváni, táhli zpět; vydrancovali ještě Val. Klobouky a utekli před přichvátavšími císařskými za hranice.

5. Strašidlo na Helštýně. Šohajda odtáhl, ale časy zůstaly nadále nebezpečnými. Tököly, vůdce uherských povstalců, pohnul dokonce Turky k světodějnému tažení proti Vídni r. 1683. Místům vojensky obsazeným vyhýbali se uherští drancovníci, a aby panství své od jejich nájezdů ušetřil, ponechal kníže posádku na Helštýně, ač bylo to se značnými útratami spojeno. Od 29. června 1680. zůstal Helštýn déle dvou let vojensky obsazen. V době té přihodilo se něco podivného na hradě. Ponechejme však slovo knížecímu hejtmanovi Sartorimu, který 27. srpna 1682. knížeti píše: „Dne 19. t. m. vystřídal korouhevníka na Helštýně poručík se stejným počtem vojáků, kteří ale od svého příchodu stále strašidly znepokojováni jsou. Minulou sobotu utekly stráže na třech místech před strašidly, a když jeden z mušketýrů s proklínáním postavil se strašidlu na odpor, mrštilo ním dvakráte o zem, že nalezen byl polomrtev na zemi. Jak mně vrátný oznamuje, nebylo v dřívějších létech nic podobného slyšeti.“ Jak historie o strašidlech skončila, o tom bohužel dále knížecí archiv mlčí. Podivné však jest dojista, proč krátce na to posádka z Helštýna odtáhla. Jest totiž jisté, že 15. září 1682. na Helštýně více nebyla.

6. Nezvaní hosté. Že se výletníkům na Helštýně i v dřívějších stoletích znamenitě líbilo, o tom svědčí následující případ. Dne 19. září r. 1682 zavítal na Helštýn podplukovník hrabě Trautmannsdorff od pluku Schulzova z Olomouce, prohlídl si hrad velmi důkladně a zastaviv se na zpáteční cestě v Lipnickém zámku, sdělil poněkud překvapenému knížecímu hejtmanovi, že se mu Helštýn znamenitě líbí a že tam položí posádkou 40 dragounů. Hejtman, který byl rád, že se před málo dny

zbavil předešlé posádky a který následky této libůstky pro knížecí pokladnu dobře znal, dovolil si vznešeného touristu upozorniti, že krátce teprv posádka mušketýrů odtáhla a proto že nyní odnikud válečné nebezpečí nehrozí, aby tedy tento dragounský výlet odložil, až si toho kníže přáti bude.

Podplukovník respektoval skutečně přání hejtmanovo a neposlal dragouny; za to ale, a to již 26. září korouhevníka, šikovatele, desátníka, 3 závodčí a 40 mušketýrů od Rippenthalova regimentu. Valný dojem tato válečná moc nečinila, neboť ve zprávě, kterou o tom Sartori knížeti podává, čteme poznámku: „Jsou to sami nováčci a pět řádných chlapů rozežene je na všecky strany.“ Avšak v hradě jednou byli, a poněvadž náhodou došly zprávy, že Šohajda stojí u Žiliny, jeho předvoj že rozsekal frýdeckou stráž a táhne k Vsetínu, nemohli nezvaní hosté vyhozeni býti, a aby okolí nedrancovali, muselo se jim dáti zaopatření. Podívejme se na konsignaci týdenní spotřeby, kterou knížecí důchod znova nésti musel:

Osoby	Mužů	Obdrží denně			Obdrží týdně liber masa
		liber masa	mášů vina	mášů piva	
poručík a sluha	2	4	1	4	5
šikovatel . . .	1	3	—	3	3
desátník . . .	1	2	—	3	3
závodčí . . .	3	6	—	6	$7\frac{1}{2}$
mušketýr . . .	40	80	—	80	60
Dohromady	47	95	1	96	$77\frac{1}{2}$

Když se mračna Šohajdova přepadení přehnala, rozkázal kníže svému hejtmanovi, aby se hleděl nezvaných hostí zbýti. Hejtman poslal 9. října posla ku generálu Schulzovi, který dlel toho času v Puchově v horních Uhrách, aby posádku odvolal. Posel vrátil se s nepořízenou, generál že není více v Puchově, ale na zámku Arva, kam prý cesty velmi jsou nebezpečné. Sartori podává zprávu knížeti a táže se, co činiti. Kníže odpovídá nevrle, že snad Schulz s povrchu země nezmizel a že ho má za každou cenu dáti vyhledati. Odešel nový posel, který generála šťastně našel, ale tento měl tucet důvodů, proč posádka na Helštýně zůstati musí. Hlavní nepřiznaný důvod byl ovšem ten, že se tam lacino žilo. A tak uběhl celý rok. Teprv, když 20. srpna r. 1683. polské vojsko krále Soběského k vysvobození Vídně Lipníkem táhlo, připojila se posádka Helštýnská k hlavnímu voji. Jsme přesvědčeni, že Sartoriho pomluvačnou kritiku, jakoby za 5 řádných chlapů nestála, před Vídní skvělým způsobem ze sebe smazala.

7. Knížecí hejtman Jan Mikuláš Sartori přijmím „Bojovný". Strach před loupežnými nájezdy Turků, Tatarů a uherských povstalců dostoupil svého vrchole, když r. 1683. poplašná světem rozletěla se zpráva, že Kara Mustafa s 200.000 Turky táhne proti Vídni. Všude činěna opatření proti drancovníkům. V nebezpečné této době byl v Lipníku knížecím hejtmanem muž, každým coulem na svém místě. Byl to vícekrát již jmenovaný Sartori. Ten zrovna zasypával knížete různými návrhy a zprávami, jak nastávajícímu nebezpečí čeliti, a činil to s horlivostí, která by generálu obležené pevnosti dělala česť.

Zde jen několik úryvků z přebohaté korespondence této doby: Jak jsme v předešlé kapitole vylíčili, měl Helštýn stálou posádku, které se ale kníže mermomoci chtěl zbaviti. Aby však úplně bez posádky zůstal, bylo Sartorimu velice proti mysli, a proto vynutil téměř na knížeti rozkaz, aby 300 schopných mladíků z panství na Helštýně vojensky cvičeno bylo k případnému použití. Avšak rozkazu postavily se neočekávané obtíže v cestu. Mladící, tušíce za cvičením jakousi lesť, ze strachu před assentýrkou se k němu nedostavili. Sartori neměl nikdy valného mínění o sedlákovi a často ve svých zprávách tak opovržlivě se o něm vyjadřuje, že sám kníže ho z toho káře. Teď jeho mínění o venkovanu teprv kleslo pod nullu. Tak naříká si v jedné zprávě: „Sedlák není k ničemu. Nelze ho za žádnou cenu na hrad dostati, každý uprchne do lesů. Bylo by lépe 30 řemeslnických chlapů najati a jimi, pokud nebezpečí hrozí, hrad obsaditi. Nějaký vysloužený voják mohl by je cvičiti." Aby knížete navnadil, navrhuje této nové posádce jen velice skrovnou výživu: denně 3 kr., 2 libry chleba a máz piva.

Avšak Sartori miloval nejen execírku on byl též znamenitým mistrem v opevňování. Tak dal v lednu r. 1683. 200 kusů jedlí skáceti a na otevřených stranách Týna „dobrý příkop, předprseň, redouty a parkan zříditi, (tak jak bývalo to za švédských časů a stopy toho dosud lze viděti), aby Týnská sýpka, pivovar, mlýn a dvůr proti prvnímu přepadení chráněny byly." Podobné opevnění provedl na Lipenských předměstích, dal knížecí pokladnu v noci nenápadně ze zámku do Lipnické radnice převézti, neustával knížete o novou výzbroj Helštýna prositi, starou kázal pilně cíditi, a nemýlíme se asi, že Turkům více zazlíval, že si jeho opatření nepovšimli, než kdyby se skutečně byli dostavili.

8. Rozbitá okna na Helštýně. Děsná bouřka s krupobitím rozbila v červenci r. 1688. přes polovici oken na Helštýně, zejména na východní a jižní straně. Knížecí hejtman Jan Heeger navrhl knížeti, aby oprava z kontribučenské kasy byla uhražena, což ale kníže zamítl a nařídil opravu z knížecích důchodů.

9. Úryvek ze zprávy Sartoriho ze dne 21. srpna 1682. „Lipenští, kteří ve švédských válkách na Helštýně za mušketýry sloužili, vypravují, že tenkrát, když Königsmark Helštýn obléhal, nebylo tam více než 12 knížecích mušketýrů a asi 50 hajných a střelců z panství. Císařská posádka přišla na hrad teprv po odtažení Švedů a nečítala nikdy více než 100 pěších a 50 jezdců. Uprchlíci z kraje, kteří zde

hledali útočiště, nebydleli na hradě, nýbrž buď v Týně nebo ve stánech naproti první bráně, kde stojí šibenice, kteréž místo kolkolem dobře bylo hraženo.“

10. Zbojník na Helštýně vrátným. V roce 1710. byl vrátným na Helštýně Honza Onderků, který svého postavení zneužil a přechovával na hradě bandu lupičů, kteří za krátko stali se postrachem krajiny. Byli to ponejvíce synové Valašska. Běda tomu, kdo padl jim do rukou. Tak vloupali se noční dobou do bytu knížecího sládka v Hranicích a když tento se osmělil jim na odpor se postaviti, chytli, svazali ho, ucpali mu ústa a mezitím, co jedni různým týrali ho způsobem, plenili druzí příbytek. Nedlouho na to navštívili zámožného drahotušského měšťana Pavla Andrysa. Když tento zdráhal se všecky své peníze jim vydati, neb snad neměl více, vytáhli ho z lože, přivázali rukama k pažení dvéří a pálili hořícími metlami pod pažděmi, napolo ho umučivše. Podobné případy děsily celé panství, ale nikdo neměl tušení, žeby Helštýn byl hnízdem čistých těchto ptáků, kdež je vrátný v jedné okrouhlé baště přes den přechovával. Bašta byla deskami zatlučena, a vrátný zbraňoval každému sem vstoupiti, předstíraje, že v baště má holuby.

Jednoho dne podnikli chovanci Lipnického kláštera piaristů výlet na Helštýn a octli se při prohlídce hradu i před zabedněnou baštou, kamž vrátný jim vstupu nedovolil, aby prý holubi, právě na vejcích sedící, plašeni nebyli. Jednomu ze študentů nedali ale holubi pokoje a když sbor výletníků do vzdálenější části hradu se odebral, vrátil se nepozorovaně zpět, vyšplhal po bednění kousek nahoru a nahlížel skulinou do bašty. Divní hnízdili zde holubi. Na podlaze leželo totiž několik spících chlapů. Příhoda ta způsobila našemu studentovi bezesnou noc, i rozhodl se, že hned ráno vše svému představenému oznámí. Piarista hlásil vše ihned v zámku a ještě téhož dne ubíralo se různými cestami a nenápadně 20 pevných ozbrojených mužů k Helštýnu, do něhož současně na umluvené znamení vtrhli. Překvapení loupežníci vzdali se přesile na milosť i nemilosť. Vyšetřováním zjistilo se, že synové vrátného Franta a Kristián byli náčelníky celé roty, která i několik lidských životů měla na svědomí.

Na loukách pod Jezernicí, blíže dnešní císařské silnice. stály dva mohutné duby. Na jednom byli synové vrátného, na druhém několik jejich soudruhů oběšeno. Tisíce zvědavců z celého okolí dostavilo se k strašné exekuci, o níž dlouho vypravováno na vesnických přástkách.

11. Helštýn útulkem v dobách válečných. Neočekávaný odpor, jaký Helštýn zejména Švédům kladl, vzbudil daleko po Moravě důvěru v jeho pevnosť, a pokaždé, když nepřátelské vpády hrozily, utíkalo se sem zámožnější obyvatelstvo z daleka široka.

Avšak do hradu přijati zpravidla jen šlechtici. Ostatní museli spokojiti se s ubytováním v dřevěných barácích, které byly vystavěny před hradem na západním konci hory. Ačkoliv napadení těchto dřevěných bytů — v bezprostředním sousedství hradu — ze strany nepřátelské nebylo pravdě podobno, byly přece ještě chráněny jednak zdí, kterouž podnes lze lehce stopovati, jednak dřevěnou ohradou z kolů.

Na nejzápadnějším bodu hory, odkud do celého okolí rozkošná je vyhlídka, stávala ve válečných časech stráž. V dobách míru vztyčeno tu pak hrozivé znamení vrchnostenské moci — šibenice.

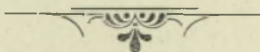
Ještě čtyřikráte po roce 1683. byl Helštýn útočištěm obyvatelstva až od Olomouce a Uh. Hradiště. Poprvé v roce 1685 kdy loupežné uherské roty několika set mužů až před Rožnovem se objevily. Později v letech 1691, 1697 a konečně 1708. V roce posledně jmenovaném vnikly uherské houfy Valachy sesílené až do Bystřice pod Hostýnem. Nebezpečí muselo býti dosti značné, neboť knížecí pokladna ukryta opět uvnitř městských hradeb v radnici a cennější věci převeženy na Helštýn, který obsazen 50 muži. Dobytek z panských dvorů zahnán částečně na Helštýn, částečně na Smolnou.

Je-li moudřejším škodě se vyvarovati než způsobenou hojiti, pak vyplnil Helštýn úlohu svou v dobách těch úplně; neboť obsazenému hradu vyhýbali se nájezdníci vždy z daleka, a okolí Lipnické zůstalo tak jimi ušetřeno.

12. Vypsání konkursu o Helštýn. Předešlé kapitoly pojednávaly o Helštýně ponejvíce za dob válečných. Tu bývalo na hradě vždy živo. Posádka upravovala si zde své bydlení, cídila a opravovala výzbroj, lila koule, chodila na stráž, upravovala předprsně a střílny, cvičila se ve střelbě, hrála v kostky a karty, zásobovala se potravinami a prachem, utloukala mouku do beček atd. atd.

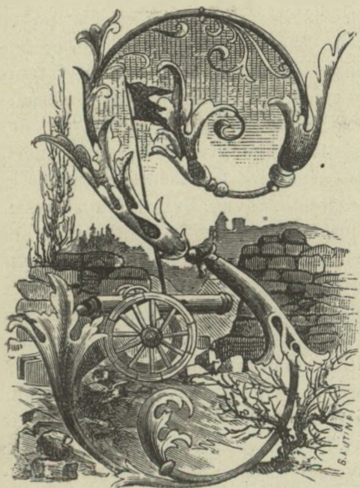
Zcela jinak, když válečná bouře přeletěla. Za víření bubnů neb veselých zvuků polnic odtáhla posádka přes poslední zdvihací most, ještě jedno urá! hradu na rozloučenou zahřmělo na předhradí, a tesklivá samota rozhostila se opět po komnatách i dvorech. Jen jeden zůstal jí věren — vrátný. — Po léta míru zůstával jediným obyvatelem, zejména v zimě od světa odloučen.

Posledně jmenovaný vrátný Honza Onderků valně porouchal dobrou pověsť svého stavu; vedle smazání této skvrny jednalo se též o řádného nástupce z té příčiny, poněvadž v hradních sklepích uloženo bylo množství vzácného moku z Mikulovských vinic. Brzy po odstranění Onderky podává hejtman knížeti zprávu, že o místo vrátného na Helštýně hlásí se dosti selského lidu, jemuž prý ho ale svěřiti nechce, a táže se knížete, nemá-li v Mikulově někoho k tomu způsobilého. Při této příležitosti dovídáme se, jaké služné vrátný bral. Jest to platební arch dosti pestrý: 16 rynských na hotovosti, 8 měřic rži, $1^1/_2$ měřice luštěnin, 2 bedničky soli, 10 liber sádla, 10 liber ryb a směl si krávu a dvě prasata chovati. Kníže nařídil hejtmanovi, aby místo to někomu svěřil, kdo alespoň 300 zl. kauce položí. Avšak k tomu nikdo se neměl, takže konečně místo bývalému hajnému svěřeno bylo, za něhož příbuzní a známí podepsali revers, že za něj třemi sty zlatých ručí.

23. Poslední válečná činohra na Helštýně.

*

otva že poslední Habsburkovec Karel VI. oči své navždy byl zavřel, vyřítilo se hejno nepovolaných dědiců, v jichž čele s logikou středověkého loupežného rytíře stál Bedřich II., král pruský. Bouře rakouských dědičných válek vyvolala i na Helštýně ozvěnu, poslední asi v jeho dějinách.

Dne 16. prosince r. 1740. vtrhl Bedřich vojensky do Slezska, 3. ledna 1741. obsadil Vratislavi, a brzy na to obsadili prušští husaři průsmyk Jablunkovský. — Dne 19. ledna roku 1741 obdržel Hynek Gruber, knížecí hejtman v Lipníku, rozkaz od krajského hejtmanství, že má výzbroj Helštýna ihned do pořádku uvésti, ruční mlýny opraviti a několik světnic k obývání učiniti způsobilými. Na dotýčnou zprávu hejtmana nařídil kníže, aby se dvěma prvním požadavkům vyhovělo, avšak úprava světnic že by mnoho stála, proto, kdo se na Helštýně utáboří, ať si pomůže jak bude možno. Palác Helštýna byl tenkráte již napolo zříceninou. Střecha byla děravá, okny beze skla sfoukával vítr sníh do koutů komnat, kamna byla na spadnutí, dřevěné části zteřelé — vždyť na 40 let nehostily světnice nikoho než smutnou tesklivou opuštěnosť. Současně s rozkazem knížete obdržel též hejtman rozkaz generála Browna, Helštýn ihned k obývání učiniti způsobilým. Poněvadž asi na celém světě vojenské rozkazy mají přednosť před všemi ostatními, počalo se vzdor sněhu, který ještě vysoko po hradě ležel, ihned pracovati. Tesaři látali jak tak alespoň hrubé díry na střeše, za opravu ručních mlýnů dostal krajánek mlynář 5 zl. a bečku piva, v kuchyni upraveno velké ohniště a dvě pekárky, v šesti světnicích zasklena okna, patero kamen opraveno, jedna přestavena, výzbroj na prst rezí pokrytá cíděna, olejována a zámečníky zkoušena atd.

Největší starost působilo víno ve sklepích, neboť při vojenském obsazení hradu nebylo vlámání se soldatesky do sklepů vyloučeno. Proto opraveny sklepové dvéře co nejdůkladněji. Každý vchod opatřen dvojími dveřmi, železnými pláty pobitými s novými zámky a závorami. Zároveň dostal Lipnický sklepmistr rozkaz, při vojenském obsazení denně ráno na hrad docházeti a sklepové dvéře prohlédnouti. Avšak všecky tyto opravy ukázaly se prozatím býti zbytečnými. Tentokráte nepustili se Prušáci až na Moravu. Učinili tak teprv rok později.

Dne 19. prosince 1741. stanul pruský generál Schwerin před Opavou. Jeho cílem byla Olomouc. Týž však nevolil cestu údolím Odry a Bečvy kol Helštýna, jak se očekávalo, nýbrž vytrhl najednou z Opavy

horskou cestou přes Jeseníky, 21. prosince obsadil Dvorec, 23. Sternberk, 25. klášter Hradisko před Olomoucí, a již měsíc později dne 28. ledna 1742. kapitulovala slabě sice obsazená, ale ještě chatrněji hájená Olomouc. Od tohoto okamžiku až do 23. dubna, tedy po tři měsíce, byl Schwerin pánem na Moravě, kterou jeho létací sbory vyssávaly velice citelně. Též panství lipenské nezůstalo ušetřeno. Helštýnu, knížecími myslivci, hajnými, pacholky a několika dobrovolníky obsazenému, Prušáci se vyhnuli, za to muselo město Lipník a okolní vesnice odvésti 29.293 zl. 50 kr. na hotovosti, 4204 pecny chleba, 608 měřic ječmene, 2296 měřic ovsa, 1126 centů sena a 1338 centů slámy.

Marie Terezie ztratila Slezsko, ale jeho znovunabytí měla stále na mysli. Nezbytnou válku s Pruskem před očima majíc, dala v létech 1742.—1755. Olomouc v silnou pevnosť proti Prusku proměniti, a nyní přišel i Helštýn ve dvorní válečné radě zase ku své cti.

Dne 16. srpna 1742 přibyl na hrad královský krajský komisař Jan Raddausch s jedním inženýrem-nadporučíkem a pomocníky z Olomouce, a ti po 8 dní Helštýn důkladně změřili a plány vyhotovili. Kníže namítal sice, potáhnou-li Prušáci na Olomouc, že se s dobýváním Helštýna zdržovati nebudou, ale tentokrát změnily se náhledy roku 1656. Kníže Helštýn podceňoval, dvorní vojenská rada, která ho r. 1656. bourati kázala, nařídila r. 1744., aby co nejlépe byl opevněn. Brzy na to obdržel knížecí hejtman v Hranicích, Jos. Böhm, který dříve býval důstojníkem, od vojenské správy dekret, kterým jmenován velitelem Helštýna a nařízeno mu, aby ho všemožně opevnil. Do hradu položena malá posádka stálého vojska, a Böhm měl 500—600 zeměbranců pro Helštýn assentirovati a v evidenci vésti. Tito měli v případě války Helštýn obsaditi.

Výlohy s opevňováním spojené měl z třetiny platiti kníže, z druhé kontribuční fond, třetí vojenská pokladna. Helštýn prohlášen za předpevnůstku Olomouce. Böhm chopil se energicky svého úkolu. Naskytovala se tu kromě jiného vhodná příležitost Helštýn ze dvou třetin na cizí útraty opraviti, a tak obdržel hrad r. 1744 ještě jednou slušnější kabát. Čilý ruch zavládl na Helštýně. Zedníci, tesaři, zámečníci, kováři, provazníci, sklenáři atd. počali se na hradě hemžiti. Především přikoupeno za 76 zl. 60 kr. prachu. Tesařský mistr Jan Vyhlídal z Lipníka spotřeboval k opravě 11.000 šindelů po 1 zl. 10 kr. a 15.000 různých hřebíků za 22 zl. 23 kr. Ondřej Petřivalský, kovář v Lipníku, podal účet na 18 zl. a obdržel 13, Václav Kozelský, kamnář z Hranic, žádal za opravu kamen 30, obdržel 24, Matěj Hořín, zámečník z Lipníka, vycídil, naolejoval a upravil 143 mušket, opravil 14 hákovnic a zhotovil zvonek na drátech k vrátnému. Na účet 24 zl. 46 kr. vyplaceno mu 20 zl., atd.

Celkový účet ze dne 25. září 1746. obnášel 645 zl. 37 kr., v čemž robotní práce zahrnuta nebyla. Böhmovi nenaskytla se sice příležitosť své vojenské poslání na Helštýně osvědčiti, neboť Prušáci se před Helštýnem více neukázali, ale jemu děkuje Helštýn za novou úpravu — bohužel poslední. Úplná zkáza hradu se tím o kterési desetiletí zdržela, ale dvakrát bohužel nezamezila.

24. Helštýn ortelován na zříceninu.

*

átráme-li po příčinách, proč Helštýn neušel smutnému osudu státi se zříceninou, tu musíme třicetiletou válku za nejosudnější příčinu prohlásiti; neboť ona vyhnala odtud poslední šlechtické obyvatele. Během války odstěhovalo se i úřednictvo, takže Helštýn jen v dobách válečných býval útulkem uprchlíkům a posádce. Pokud válka trvala, bývalo zde vždy ještě více méně živo. Přehnala-li se bouře válečná, vtrhla do hradu tesklivá opuštěnosť, a čím delší byly doby míru, tím více zub času hlodal na mohutném stavení, jehož správa statku neuměla patřičně upotřebiti, takže stával se jí při lhostejnosti knížecích majitelů malou nesnází. K tomu dlužno připočísti malou vážnost předešlého století ku starožitným památkám. V době, kdy udávala v střední Evropě tón kaprálská hůl Bedřicha II. a po ní bouře válek Napoleonských, nebylo pro takové věci smyslu.

Od pruského vpádu na Moravu uplynulo 40 let. Dne 28. března r. 1788. táže se kníže Jan Karel svého lipenského úřadu, nebylo-li by záhodno vazbu zámku, která již velice je sešlá, odstraniti, a nedalo-li by se různého železa, dveří, pažení a obrub dveřových a okenních k jiným panským stavbám upotřebiti.

Knížecí úřad sestavil komisi k zodpovídání otázky té, jejíž písemné dobrozdání ze dne 4. srpna 1788 podepsané hejtmanem Jos. Ratzerem, nadlesním Maxmiliánem Wolfromem, důchodním Frant. Mayerem a tesařským mistrem Frant. Sokolíkem zní: „Jedlová vazba na zámku a konírnách jest většinou zteřelá a zpráchnivělá, kamenné obruby dveří a oken jsou v dobrém stavu; jedné části z nich bylo již použito, ostatních upotřebí se příležitostně k různým stavbám. Sdělávání vazby nelze odporučiti, poněvadž hrozí při tom robotníkům nebezpečí života a dříví takto nabyté mělo by asi cenu 115 zl. 18 kr., kdežto práce by 152 zl. 26 kr. stála. Doporučuje se střechu nechati, až sama spadne a pak dřeva za palivo upotřebiti.“

Dne 27. září 1788 schválil kníže tento nález a tak vynesen nad hradem neuprosný ortel: Osudu, větrům, bouřím a dešti odevzdán jsi na milosť i nemilosť.

25. Poslední kanonáda na Helštýně.

*

Pohromy času, jimž Helštýn nelítostně v pospasy odevzdán, zaťaly svůj dravý zub především do nejvyšší části hradu, do trubačské věže nad pátou bránou. Zteřelá střecha a zpuchřelé trámoví vazby padly záhy vichřicím za oběť. Dešťová voda zatékající do zdí a skulin způsobila mrznouc trhliny, a když v létě hrom a blesk nad hradem řádil, zkoušel asi mnohý z nich svou sílu na kamenném těle čtyrhranného obra. V zarputilém mlčení vzdoroval tento nepřízni lidské i nepřízni času. Jen když vichřice trámoví dolů smetala, stržen též sem tam kámen s povrchu zdí. Úzkostliví strašpytlové předstírali však, že viděli starého obra za prudkých větrů povážlivě sem tam se klátiti.

Zbytečný strach, nevážnosť k starým památkám a přehnaná úzkostlivosť spolčily se a prosadily rozkaz krajského úřadu, aby věž byla sbořena. Nejlépe prý střelbou z děl. Kanonýrům v Olomouci nebylo to nezajímavým „cvičením“ a splnili ochotně žádosť o vyslání děl; a tak vidíme dne 15. srpna r. 1817. půl baterie 12liberek pracně smýkati se na Helštýn. V druhém dvoře před bytem vrátného se postavily; koně zavedeni do prvního dvora a děsivé jícny dvou děl namířeny proti kamennému starci. Kníže sám byl přítomen, a proto povolen vstup do druhého dvora jen vyvoleným. Většina zvědavců musela se spokojiti vyhlídkou mimo hrad, dámám reservováno místo na široké zdi.

Několik málo ran dostačí ku povalení starce, tak pevně očekáváno, ale zvědavci velice se zklamali. Všecku svou sílu sebral kamenný náš rek v poslední hodince, aby do posměchu a pohany uvrhl ty, kteří opovržlivě vyslovili se o starých jeho údech. Na hodinu hřměla již děla, ale sotva že několik kamenů setřeseno se zdi. Dělostřelci stávali se netrpělivými, a usneseno z obou děl do něho bušiti zároveň. Avšak zlé jazyky, které tvrdily, že viděly starce větrem se kolísati, z hanebné byly usvědčeny lži, neboť 60 ran bylo potřebí, než přední zeď se sbořila a obě boční částečně ssebou strhla. Trámy prvního poschodí se při strašlivém pádu ulomily, avšak zadní zeď věže zůstala trčeti nadále k nebi jako vysměšný sloup staviteli, který kamenného starce prohlásil „nemocným mužem“. I do té byli by se ještě dělostřelci pustili, ale došla jim munice. Podivnou hrou náhody sřítila se totiž věž, když dělostřelci poslední vypálili ránu, kterou měli.

Zmínky zasluhuje, že vysoké klenutí průjezdu v páté bráně pod ohromnou tíží stržené věže se neprolomilo a teprv asi před 20 léty rozebráno bylo.

Z dunivé ozvěny, která posledním hřměním děl na Helštýně po okolních rozpoutala se horách, hrozivě a bolestně zároveň vyzníval refrain „Nevděk světem vládne!“

26. Album majitelů Helštýna z rodu Dietrichsteinů.

*

aximilián II. 1636.-1655., bratrovec a dědic kardinála, byl vychován po návodu svého mocného strýce skoro až příliš učeně. Ferdinand II. jmenoval ho zemským hejtmanem moravským a Ferdinand III. svým ministrem. Ač neměl statku přímo říšské vládě podřízeného, uvedl ho císař do kollegia říšských knížat německých s právem hlasovacím. — Vše to nasvědčuje o neobyčejné přízni u dvora. — Ženat byl po dvakráte. Poprvé r. 1618. s Annou kněžnou z Liechtensteina, s níž měl 12 dítek. Když tato r. 1638. zemřela, pojal dvě léta později za choť Žofii hraběnku Mansfeldovu, s níž měl 5 dětí. Roku 1647. provdal jednu ze svých dcer za Valtera, říšského hraběte z Leslie. Po vymření této rodiny r. 1802. připojeno jméno i statky její k rodinným. On to byl, který dal vystavěti pověstný obrovský sud v Mikulově na 2000 věder, který 22 obručemi po 7 centech těžkými stažen byl. Užívalo se ho 50 let. Plníval se desátkovým vínem sedláků. Rozbit ukazuje se po dnešní den.

Ferdinand 1655.—1698., narozen r. 1626. ve Vídni, nevstoupil do státních služeb, věnuje se úplně správě rozsáhlých svých statků. Vzorným na ten čas hospodářstvím, věnem své manželky a dědictvím vyšinul se brzy na nejbohatšího šlechtice své doby, a císař Leopold I. daroval mu za hmotné podpory v tureckých válkách státu věnované, přímo říši podřízené panství a pevnost Trasp ve Švýcařích, čímž Dietrichsteinové stali se dědičnými členy kollegia říšských knížat. Ženat byl s kněžnou Alžbětou z Eggenberku a dědil r. 1690. t. z. kníže Gundackerské fideikomisní statky t. j. statky starší rakouské větve Dietrichsteinů. — Byl dobrého srdce a otcem chudých. Četné chudobince a nemocnice svědčí podnes o tom. Tak ku př. chudobinec v Mikulově pro 33 osob, v Hranicích pro 12 osob (zal. r. 1692), v Lipníku rovně pro 12 osob (zal. r. 1698). Při tom dbal vždy přísně spravedlnosti a práva. Zemřel v 73. roce věku svého upřímně oplakáván, a zanechal 5 dětí, z nichž dva synové po sobě nastoupili vládu Dietrichsteinských statků.

Leopold 1698.—1708. byl velikým milovníkem staveb, kterouž libůstku přečetnými stavbami na svých panstvích projevil. Neměl synů, proto po něm následoval bratr

Walter František 1708.—1738. Byl původně určen pro stav kněžský a studoval na universitě benediktinů v Solnohradě. Poněvadž ale bratr jeho neměl mužských potomků a vším právem zaniknutí rodu očekávati se dalo, opustil s papežským svolením kněžský stav a oženil se s vdovou Zuzanou Morkovskou svob. paní ze Zastřizl, a když tato brzy zemřela, s Karolinou hraběnkou Pruskovskou z Pruskova, čímž

později jméno i statky této rodiny Dietrichsteinům připadly. Roku 1698. bojoval u Zenty proti Turkům, r. 1704 u Hochstädtu, r. 1706 u Turina proti Francouzům a vyznamenal se zejména 16. srpna 1717. v bitvě u Bělehradu. Pro svou přímou povahu byl velmi oblíben. Ač nebyl skrblíkem, zanechal na hotovosti 3 miliony zlatých.

Karel Maximilián 1738.—1784., syn předešlého, byl velkým příznivcem studující mládeže. Zabýval se rád rostlinopisem, zejména ovocnářstvím, jemuž věnoval veliké sumy. Byl ženat s Marií hraběnkou Khevenhüllerovou, s níž patřil k nejoblíbenějším osobnostem u dvoru Marie Terezie. Stříbrnou svatbu obou manželů poctila císařovna osobní přítomností v Mikulově. Dědil po svém dědu statky rodiny z Pruskova, jejíž příjmení i znak ku svému připojil. Zemřel ve stáří 82 let, odevzdav dvě léta před tím vládu svému synu

Janu Karlovi 1782.—1808. Tento zabýval se v mládí rád vědami a hodlal vzdáti se majoratního práva ve prospěch svého bratra a neženiti se. Ale přítel jeho, později známý vojenský strateg Lascy přiměl ho, že oženil se s Marií dcerou hraběte z Thurnu, dámou to šťastné veselé povahy, která uměla samotářskou letoru svého manžela zažehnati. Za živobytí svého otce byl v státních službách různým způsobem činným. Tak za Marie Terezie vyslancem v Kodani a v Benátkách. Později stálým průvodcem císaře Josefa II. příkladně do Ruska. do Banátu, da Čech, Italie a do vojenského pruského tábora u Míšně. Po otcově smrti vzdal se státních služeb. Poněvadž panství Pruskov octlo se po dědičných válkách na území pruského Slezska, prodal ho kníže pruskému králi; za to dědil r. 1802. statky hrabat z Leslie. V míru Lunevillském byl nucen Trasp odstoupiti Švýcarsku. Povahy byl dobrosrdečné, okázalostí nemiloval. Tak vypravuje se, že jeda v jednoduchém kočáru ze Židlochovic do Brna měl potkati bujné čtverospřeží. Pohlednuv, kdo to jede, zavolal na kočího: „Vyhni, tam jede náš kounický správce.“

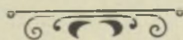
František Josef 1806.—1854., patří k leskuplným jménům knížecí rodiny. Generál hrabě Lascy vyučoval jej theorii, Laudon sám vojenské praxi. Prvního vyznamenání za rekovnosť dostalo se mu při dobytí Berbíru (Bosna) Laudonem; ale jeho nejskvělejší válečný čin bylo dobytí belgické pevnosti Valenciennes, která co nejrekovněji Francouzy hájena, dne 28. srpna 1793. útokem byla vzata. Operace při dobytí řídil kníže. Za tento čin obdržel nejvyšší rakouské vojenské vyznamenání, řád Marie Terezie, jehož peněžitou pensi po 63 léta věnoval vdovám a sirotkům na bojišti padlých členů toho řádu. Později byl v diplomatických službách v Berlíně, Mnichově a Petrohradě, kdež oženil se s dcerou hraběte Šuvalova. Po otcově smrti vzdal se státních služeb ale v létech 1809.—1815. opět do nich vstoupil jako c. k. dvorský komisař v Haliči. R. 1850. jmenován pro svou dobročinnosť a štědrou podporu věd a umění čestným občanem města Vídně.

Ač byl dlouhá léta vojákem, nekouřil a vousu nenosil, což oboje též nerad vídíval u svých úředníků. Když jednou ze zápachu zaslaných spisů seznal, že v jeho kancelářích silně se kouřívá, padla na okraj

poznámka: „Lascy a Laudon byli slavní generálové, ale nekouřili a nenosili vousů.“ Jinak byl v chování svém velkodušným, uhlazeným kavalírem, citoval rád staré klasiky a ovládal zručně 4 moderní jazyky. Pochován jest na sv. Marxském hřbitově ve Vídni. Srdce uloženo v rodiné hrobce v Mikulově.

Josef 1854.—1858., poslední mužský člen rodiny. Založením české průmyslové jednoty r. 1829., jejíž duševním otcem byl a kterou osobně sepsaným provoláním v život uvedl, jejíž první stanovy osobně vypracoval a prvním byl volen ředitelem, zachoval si trvalou čestnou památku v národě českém. Tomuto svému dítěti zůstal po celý život ochotným zastancem a nejštědřejším podporovatelem. Z manželství svého s Gabrielou Vratislavovnou z Mitrovic pozůstavil jen dcery. Nejstarši Terezie provdala se r. 1849. za Jana hraběte z Herbersteinů, tehdáž místodržícího v Solnohradě. Nejmladší, Klotilda vdala se rok na to za hraběte Eduarda z Clamu a Gallasu, tenkrát gouverneura království českého, třetí, Gabriela r. 1852. za knížete z Hatzfeldů, čtvrtá Alexandrina r. 1857. za hraběte Alexandra z Mensdorffu a Pouilly. Ač v nejlepších mužných létech počal r. 1855 churavěti. Roku 1858. hledal pozdravení v Karlových Varech, které opustil zdánlivě zdráv. Dne 10. července 1858. jel povozem z Libochovic přes Litoměřice a Českou Lípu ku svému zeti hraběti Clam-Gallasovi do Friedlandu, kdež o $^1|_2$11. hod. v noci přibyl. Sotva že usedl do lenošky, ochuravěl náhle, a ještě této noci odvolala ho neuprosná smrt. Jej přečkal o 6 let jeho bratr, poslední mužský člen rodu Dietrichsteinského.

Ze statků zesnulého obdržela nejstarší dcera t. z. statky Gundackerské, o ostatní metaly r. 1862. vznešené sestry losem, při čemž panství Lipnicko-Hranické připadlo J. J. Gabriele kněžně z Hatzfeldů, nynější majitelce Helštýna.

27. Helštýn v našem století.

*

Hrad v 19. věku, zejména v jeho první polovici hynul a pustnul vždy víc a více. R. 1806. kázal inspektor knížecích statků Sedláček trosky hradní střechy prodati, čímž zbaven hrad poslední krytby a odevzdáno i zdivo osudu. Ostatní úprava, jako dvéře, kamna, okna, atd. rozebírány k různým potřebám při opravě knížecích dvorů, při čemž nezůstaly ušetřeny ani kamenné obruby, železné mříže, vazební železo a p. Nevědomá ruka robotníka na vyšší rozkaz namnoze barbarským způsobem vše z hradu vytloukala.

Z trudného toho ponížení došel Helštýn ještě jednou neočekávané pozornosti, když r. 1836. severní dráha císaře Ferdinanda — první

v Rakousku — počala se stavěti a Lipník od r. 1843.—1847. konečnou stanicí dráhy té se stal. V době té hemžilo se město cizinci, neboť cestující od Vídně přesedali zde do povozů, které dopravovaly je dále, cestující pak k Vídni měli zde své shromáždiště. Kdo neměl na spěch, popřál si obyčejně v Lipníku den odpočinku a nejzajímavějším, co Lipník cizinci poskytnouti mohl a dosud může, jest dojista výlet na Helštýn.

V době té byl v Lipníku knížecí úředník, který byl velikým ctitelem Helštýna a pobyt na hradě všemožně zpříjemniti se snažil. Byl to knížecí vrchní Atkins, narozený v Londýně, zemřel r 1859. ve Vídni. Roku 1843. dal část chodníku nahoru vydlážditi, jak podnes jest viděti. Tam, kde dláždění končí, jest po levé ruce malá rovinka, dnes trním a chrastím úplně zarostlá. Zde postaven mohutný sloup, na němž upravena kulatá střecha a pod ní postaveny lávky k odpočinku. Lid pokřtil místo to názvem „u muchomůrky". V létech šedesátých padl zubu času za oběť.

Mosty a schodiště na širokou zeď upraveny, a v létech 1842. a 1843. postavena ve druhém dvoře u severní zdi pěkná kuželna a něco výše, kde dnes 4 lípy a 3 skupiny smrčků vybízí k zasednutí, vystavěn taneční pavillon z bílých břízových kmenů, který stál za podívanou. I na překvapení deštěm a nepohodou pamatováno a ze západní části bývalých konírен upravena pěkná vzdušná taneční síň s vedlejšími místnostmi, kdež výletníci a touristé často hluboko do noci tanci holdovali.

Usedlejší hosté, jichž ani tanec, ani kuželna nelákala, tábořili obyčejně v 2. dvoře, který naplněn byl stoly, takže vrátný, z něhož rázem stal se hostinský, po krk míval práce. Zejména za slunečných neděl bývalo na hradě nabito, takže by sám hrozný Mesenbeck, kdyby z mrtvých byl vstal, pestrému proudění v omšených zdech půvabu nebyl upřel.

Avšak nejen o „lid" bylo postaráno, i „vyvolení" neměli si co stěžovati. Z trosek obou věží, které kdysi na široké zdi k nebi trčely, a r. 1656. sbořeny byly, upraveny r. 1842. a 1843. dva přívětivé pokojíky, pokryty střechou a v jižním z nich zařízeno i ohniště. Pokrmy a nápoje dopravovány nahoru, a světe slyš! zřízena na zdi i elegantní kuželna, která jen tu jedinou měla vadu, že začasto koule poroučely se do hradního příkopu a nejednou celá společnosť, chtíc dále hráti, vypraviti se musela k hledání vzdorovitých koulí. Kde železní kdysi rytířové za kamennou předprsní a hradebním košem vyhlídali obléhajícího nepřítele, kde strašlivého Torstensohna železné koule za hrozivého dunění děl narážely, tam — les extrêmes se touchent — kuželna. Jak často v životě vážná skutečnosť a parodie se stýkají! Na tak znamenitém vzduchu, při tak rozkošné vyhlídce, kde vše dvojnásobně chutná, nemohly se „uzavřené společnosti" Viléma z Pernštýna ani dosti nachváliti, že dal „širokou" vystavěti, a nejeden džbán pravého ležáku, nejedna láhev výborného vína, čaje a j. vyprázdněna vděčně jeho památce. Sláva široké zdi neměla bohužel dlouhého trvání. V letech 1857. nebo 1858. strhla vichřice střechu z místnosti nade branou a kuželna vzala již 2—3 léta dříve za své.

Když pak rokem 1848. svobodnější zavanul duch po nivách rakouských a historická studia větší ke starožitným památkám budila úctu, začalo se i Helštýna více vážiti. Bylo ovšem již pozdě. Sem tam vyskytnul se ve veřejných listech článeček o našem hradě, z pravidla nějakým nadšeným touristou psaný, sem tam i dějepisné náčrtky, v nichž začasto fantasie i historie směle podávaly si ruku, a tak obrácena pozornosť i širších kruhů k našemu hradu, a Helštýn přišel nejen u touristů a cestujících, ale i u okolního obyvatelstva zejména měst silně do mody. K tomu nemálo též přispěla výborná restaurace na hradě, která i u labužníků chvalné požívala pověsti.

Leč kde nenajdou se lidé, kteří rádi jiným radosť pokazí? Sem tam počali si různí mravokárci šeptati, že prý v hostinci na Helštýně nekřesťansky bývá hlučno, že zde přátelé zdravého hltu vyhledávají místečko za větrem, aby si nerušeně pohověli, a když dokonce jednou čtyři zámožní měšťané lipničtí provedli zde kousek nevázané bujnosti, na který přísný pan státní návladní vyštáral § jednající o veřejné mravopočestnosti a dokonce i hostinský s § 158. trestního zákoníku se znepřátelil, byla restaurace na Helštýně zrušena a správa statku vykázala zde byt mysliveckému mládenci, pro něhož ve čtyřhranné věži nad druhou branou upraveny dvě světnice.

Bydleli pak na Helštýně:

Od 1. září až do 1. října 1865. adjunkt p. Ignác Pacholík.
„ 1. října 1865. až do 15. května 1867. adjunkt p. Fr. Novotný.
„ 15. května 1867 až do 31. března 1873 adjunkt p. Frant. Schwarz.
„ 1. dubna 1873. až do 28. února 1878. adjunkt p. Vilém Lipenský.
„ 1. března 1878. až do 10. února 1879. adjunkt p. Karel Buchal.
„ 10. února 1879. až do 1. května 1888. revírník p. Fr. Uřinovský.

Od té doby má dozor na hradě p. Jan Zavadil, kterému r. 1895. správa statku vymohla znova hostinskou koncessi.

Když r. 1863. převzala velkostatek nynější držitelka pí. kněžna z Hatzfeldů a dne 15. ledna toho roku jeho správu dosavádnímu řediteli p. Frant. Metlitzkému svěřila, provedeny na Helštýně různé opravy. Tak vidíme z druhého dvora na zdi obkličující dvůr třetí, nové cimbuří, které Švédů nevidělo; byloť v létech sedmdesátých našeho století vystavěno. Stromy v hradních příkopech vyrostly ze semen větrem sem zanesených, kol zdí a ve dvorech byly po knížecím rozkazu vysázeny. Též pěkná cesta kol hradu jest dílem J. J. panující kněžny z Hatzfeldů a byla koncem let šedesátých zřízena. A tak presentuje se Helštýn okamžitě jako dosti dobře zachovalá zřícenina, jejíž návštěva zase rok co rok stoupá.

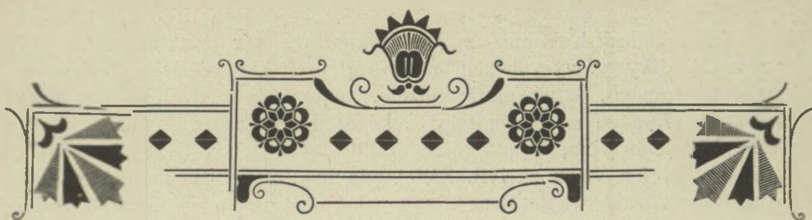

III. DÍL:

KYTICE POVĚSTÍ O HELŠTÝNĚ.

Snuje se v dumné mi chvíli
Na mysli starý děj,
Usedni, stařečku milý,
A povídej, povídej!
Třebatě zvali to bájí,
Čím rek tvůj trpěl a žil:
V tvé báji zrnko se tají —
Kdož by ho nevylovil?

1. Sokolník Beneš – zakladatelem Helštýna.

*

Sídlem údělných knížat z rodu Přemyslova byla na Moravě Olomúc. Jeden z nich velice byl přísným, až nelidským. V prchlosti své trestával i sebe menší přestupek ukrutně. Jednou koupil za veliké peníze vzácného sokola, kterého svěřil péči sokolníka Beneše. Ten předstoupil jednoho dne před knížete a třesoucím hlasem oznamoval, že vzácný sokol pošel. Kníže soptil vztekem a domnívaje se, že nedbalostí Benešovou skončil, kázal spoutati ho do želez. Beneš, cítě se nevinným, tasil meč, avšak sluhové vrhli se naň a kníže poručil přemoženého odpraviti. Na cestě k popravišti vytrhl jednomu z vojáků meč, prosekal se a prchl daleko do hor až za řeku Bečvu. Nadarmo zuřil kníže, nadarmo slíbil bohatou odměnu tomu, kdo mu Beneše živého neb mrtvého dodá. Beneš vystavěl si v horách chaloupku, živil se lovem a pálil uhlí.

Po letech stalo se jednou, že kníže vyjel si na lov do hor zabečvanských. Pronásleduje zvěř, oddělil se od komonstva svého a zbloudil v horách. Jeda lesem narazil najednou na mohutného zubra. Kníže tasí meč, ale ten při ráně na rohu se přelomil, načež zraněné a rozzuřené zvíře vrhlo se vztekle na prchajícího knížete, který by dojista synem smrti byl býval, kdyby najednou z úkrytu nebyl vyskočil muž, který zubra sekerou svou jednou ranou srazil k zemi.

Vděčně obrátil se kníže, skočil s koně a podávaje uhlíři ruku, chtěl mu vzdáti díky za vysvobození z jisté záhuby. Ale jaké bylo překvapení na obou stranách, když uhlíř knížete, tento svého bývalého sokolníka poznává. Třesa se na celém těle očekával Beneš hrozný výbuch hněvu svého bývalého pána, avšak kníže pravil: „Bůh uchovej, abych zachraniteli svému jen vlasu zkřivil. Žádej ode mne, co ti libo, a splním žádost tvou.“ Uctivě uklonil se Beneš, děkoval knížeti za jeho milosť a žádal pouze o kůži skonalého zubra a tolik země, co by kůží tou obtáhnouti mohl. Kníže se zasmušil, že žádá věc tak nepatrnou a jeho milosti tak málo si váží, ale Beneš rozřezal kůži na tenké řemínky, svázal a obtáhnul jimi skálu nad Bečvou hrdě trčící, kdež tolik let ztrávil a nazval ji „Sokolín“.

Když Beneš byl hotov, poručil mu kníže pokleknouti, pasoval ho na rytíře a daroval mu krajinu kol hory té daleko široko se prostírající. Na to přijal ho do své družiny a nový rytíř v nejedné válce statečností svou se vyznamenal. Kníže povýšil ho do stavu panského a když sestárnul, vystavěla mu jeho družina na Sokolíně hrad, který nazván Týnem. Čeleď jeho pořídila si příbytky pod skálou a osada jmenuje se podnes tímtéž jménem. Pozdější držitelé zaměnili duchem času jméno hradu v „Helfenstein“ — Helštýn.

2. Suromír, kníže Markomanský — zakladatelem Helštýna.

*

Zasloužilý popisovatel Moravy Schwoy vypravuje ve své topografii země Moravské z r. 1793., že Helštýn založen byl r. 799. jistým markomanským knížetem Suromírem, který zůstal při odtažení Markomanů v zemi a zde založil si útočiště proti novému obyvatelstvu slovanskému.

Pověst ta jest velice málo pravděpodobna. I když existenci Markomanů na Moravě bychom připustili, zanikli tito již ve 4. a 5. století, a v 8. století stavěny hrady v nížině na ostrožnách, meziříčích a p. Na strmých skalách zakládány u nás hrady teprv v 13. století.

3. Čertova studně.

*

Rytíř — loupežník nebyl ve středověku žádnou vzácností. Jeden takovýto ochránce sirotků sídlil za dávných dob též na Helštýně a byl postrachem celého kraje. Přepadával na silnici poutníky a kupce a olupoval je o celý majetek. Přepadával se svými pacholky i okolní vesnice, odváděl dobytek, plenil pole, pálil a vraždil, kdo odvážil se mu postaviti na odpor.

Nekonečný nářek a žaloby vzbudily mstitele. Několik okolních šlechticů oblehlo Helštýn a přísahalo krutou pomstu loupežníku. Rytíř věděl, co ho čeká, bude-li jeho hrad dobyt, a bránil se proto zoufale, a poněvač hrad byl velice pevný, nemohli ho obléhající ztéci. Tu připadli na myšlénku, podkopati pramen, který hradu pitnou vodu poskytoval. Hrůza zavládla na Helštýně. Všichni koně padli žízní, a v zoufalství svém střebali pacholci krev padlých zvířat. Jediný snad ještě den, a museli se vzdáti neb zahynouti palčivou žízní.

Tu odhodlal se rytíř k hroznému činu. O půlnoci volal zlého ducha a zapsal se mu vlastní krví pod tou podmínkou, že do rána vykope na hradě studni s hojnou vodou. Radostně ušklíbl se ďábel a pustil se do práce. Země otevřela se velikou prohlubní, a než kohout poprvé zakokrhal, byla studně mohutnými balvany od paty hory až na vrch vyzděna.

Pln radosti chvátal rytíř ohlédnouti čertovo dílo, avšak když nahnul se přes okraj do závratné hloubky, ovanul ho ze zadu ďáblův dech, který stanul za svou obětí a shodil rytíře do studně, kdež rozbité údy zbarvily kamení i vodu, že byla po tři dny krvavá. Pacholci rytířovi druhého dne odevzdali hrad obléhajícím a došli zasloužené odměny.

Hodil-li někdo kamen do studně, zabarvila se voda vždy krvavě na památku hrozného konce bývalého loupežníka. Dnes jest studně skoro úplně zasypána a pouze útulkem netopýrů. Zůstal jí ale název „čertova“ nebo „bezedná“.

4. Bratři – blíženci.

*

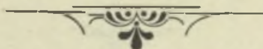
Na témž horském pásmu, na němž Helštýn, stál za starých dob proti městečku Drahotuším hrad, jehož poslední zbytky dávno zakryl mech, zarostlo křoví a stromoví ba i jméno zakryto truchlým zapomenutím. Hrad patřil rovněž pánům na Helštýně a v dobách husitských válek sídlili na obou hradech bratři blíženci. Jmenovali se Beneš a Prokop. V stejnou hodinu spatřili světlo boží, spolu vyrostli, učili se zbraním, sdíleli radost i žalost, ba byli si i na vlas podobni a milovali se tak nerozlučnou láskou, že přísahali si kdysi slavnou přísahou, že společně chtějí zemříti. Kdyby ale některý bratra svého smrtí předešel, že duch jeho zavolá přeživšího, aby ho následoval na věčnost.

Beneš nad Drahotušemi právě těžce onemocněl, když velké husitské vojsko přivalilo se na Moravu a oblehlo Kroměříž. Všickni katoličtí šlechtici spěchali, aby poskytli pomoci obleženému městu. I Prokop na Helštýně vypravil se se svými zbrojnoši. Tklivě rozloučili se oba bratří, při čemž nemocný Beneš připomenul loučícímu se bratru slavnou přísahu.

Katoličtí pánové přepadli v noci husitské ležení před Kroměřížem, kdež hrozná strhla se bitva. V nejhustší půtce viděti bylo mohutného oře Prokopa Helštýnského, který bojoval jako lev, když tu najednou šíp vjel mu hledím do oka a srazil mrtvého s koně.

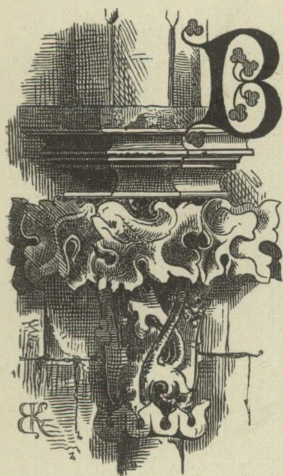
Nad hradem Drahotušským zakvilela smutně vichřice, že okna řinčela v komnatě, kde dokonával pan Beneš. Najednou rozlítlo se okno, a k posteli blíží se postava Prokopova, v bílé zahalena roucho, ukazujíc k nebi. Beneš vzpřímil se na posteli, rozpřáhl ruce, a vyjeveným zrakem patří na vidění. Oko mu ještě zasvitlo, a slovem „Už jdu bratře!“ klesl zpět a vypustil ducha.

Druhého dne donesli Prokopa na Helštýn a pochovali s Benešem společně, aby i po smrti byli pospolu. Nad oběma hrady přeletělo mnoho času, bouře vyfoukaly z nich život, a z bývalé slávy zůstaly jen zříceniny mrtvé, liché, smutné.

5. Poklad v Helštýnské hoře.

*

Byl kdysi v Týně pod Helštýnem živ zámožný hospodář, jménem Burian. Stavení jeho leželo zrovna pod kopcem, a část jeho zahrady táhla se kus do hory.

Burian byl poctivý a pracovitý muž, jemuž nebe požehnalo na rodině i statcích. Avšak pojednou počalo stíhati ho neštěstí za neštěstím. Jeho dobytek pošel morem, obilí potloukly mu kroupy, louky zaplavila povodeň, a věrnou jeho ženu těžká nemoc sklátila na lože.

To uvrhlo ho do dluhů, do nichž klesal čím dál hloub, až obíral se myšlénkou, že nezbývá mu, než prodati své hospodářství a opustiti rodnou dědinku; neboť nechtěl zůstati žebrákem tam, kde býval kdysi zámožným. Avšak vzdor všemu neštěstí neopouštěla ho důvěra v Boha, a zejména spoléhal ještě na tři muže, které v brzku očekával. Každý rok totiž kol sv. Jana zastavili se u Buriana tři muži, kteří putovali k Czastochovské matce Boží, a které vždy pohostinsky přivítal. Když přijali od něho občerstvení, vyžádali si, aby směli ve stínu jeho zahrady hodinku si zdřímnouti, což on s radostí jim povolil. Když odcházeli, žehnali vždy celému domu a těšili se z požehnání božího, které očividně vládlo pod střechou Burianovou.

Také toho roku dostavili se, ale nalezli celý dům ve smutku a bídě. Když vyslechli toho příčinu, kázal nejstarší z poutníků Burianovi, aby vzal motyku a rýč a následoval ho do zahrady. S radostí uposlechl Burian, neboť myslil jistě, že mu bude kopati ukrytý poklad. Poutníci vedli ho k bezovému keři, který mu kázali i s kořeny vykopati. Když Burian tak učinil, narazil na železné padací dvéře, které jeden z poutníků otevřel, načež objevila se užaslému Burianovi tmavá chodba, do hory vedoucí. Půdu chodby pokrývalo množství kamení. Nejstarší z poutníků vyzval Buriana, aby tři kameny ze země zdvihl, avšak Burian pátral po nějakém hrnci s penězi, o kamenech nechtěl slyšeti. Když pokladu nenacházel, začal poutníkům spílati, v domněnce, že si z něho blázna tropí. Avšak poutníci zůstali klidni, nejstarší zdvihl tři kameny, zavřel padací dvéře a zasadil vykopaný keř zase na své místo. Vyzval ještě Buriana, aby kameny neopovrhoval, načež poutníci odešli.

Burian rozmrzen a smuten chopil kameny a mrštil jimi někam do kouta. Za nedlouho přišel k Burianovi žid, který náhodou kameny spatřil, a když shledal, že obsahují zlato, 3 zl. za ně nabízel. Když je Burian

ihned prodati nechtěl, nabízel za ně stále více, až konečně 100 zl. Burian nabídkou židovou upozorněn, teprv kameny neprodal a chvátal s nimi hned na druhý den do Nového Jičína, kdež mu zlatník 600 dukátů za ně vyplatil.

První prací Burianovou po návratu bylo vykopati bezový keř a pátrati po padacích železných dveřích; ale vzdor všemu kopání nenalezl nikdy ničeho více. Štěstí vrátilo se zase pod jeho krov, ale poutníci od té doby k Burianovi nikdy více nezavítali.

6. Tajemství zpovědníkovo čili ztracený dědic Helštýna.

*

mutné, bezradostné stáří začalo doléhati na pana Jana z Kravař, kterému zdálo se souzeno býti posledním mužem slavné rodiny Kravařů. Asi před 20 lety ztratilo se jednoho dne jeho jediné dítě, čtyřletý to synáček. Viděli jej, jak vyběhl přes spuštěný most před hrad, jak si tam chvíli hrál, pojednou ale zmizel, jako by zem nad ním se byla slehla. Všecko hledání a pátrání bylo marné, všecky slíbené odměny za nalezení zůstaly bez účinku. Nalezeny pouze pestré šaty hošíkovy v křoví nedaleko hradu.

Zármutek nad ztrátou jediného dítěte, nositele rodinného jména, sklátil matku v předčasný hrob. K tomu přidružila se ztráta hradu Helštýna, který loupežným rytířem Mesenbeckem přepaden a právému majiteli násilně odňat byl, takže Jan z Kravař bydlíval nyní na sousedním hradě proti Drahotušim, nebo na Starém Jičíně.

Jedinou útěchou jeho stáří byla nyní Kunhuta z Plumlova, dceruška po sestře, kterou po smrti obou rodičů jako schovanku k sobě byl vzal a která v rozkošnou pannu vykvetla.

Za mladších let míval Jan z Kravař nad jiné věrného a milého druha Mikuláše ze Strážnice, s nímž mnohé válečné tažení prodělal a po jehož boku v nejedné bojoval bitvě. Oba přátelé oženili se skoro současně, oběma narodili se krátce po sobě roztomilí hošíci, na něž otcové nemálo byli pyšni. O osudu dědice Helštýnského zmínili jsme se nahoře.

Malého dědice na Strážnici zastihl nelítostný osud ještě v peřince. Nedbalá chůva zalehla a udusila ho ve spaní.

Na smrt ulekaná matka netroufala si s hroznou tou zprávou předstoupiti před svého chotě a uchýlila se k osudné lsti. Jednomu uhlíři, který nedaleko hradu Strážnice míval svou chatrč a který na hradě často službu posla konal, narodil se skoro současně s panským dítětem taktéž hošík. Ulekaná paní hradu uprosila uhlíře a jeho ženu, aby jí synka darovali, kdežto pravý dědic na Strážnici potaji pohřben byl. Aby svému dítěti mohla býti na blízku, vyžádala si uhlířka, aby přijata byla mezi hradní čeleď.

Paní na Strážnici nenašla odvahy odhaliti manželu svému, že syn jejich Kuno není vlastní jejich dítě a vzala tajemství to též s sebou do hrobu.

V době, kdy oběma pánům narodili se synové, navštívil Jan z Kravař Strážnici, a v radostné náladě nad obapolným štěstím uzavřeli přátelé smlouvu, že kdyby jeden z nich zemříti měl bezdětek, že statek jeho dětem druhého připadne. Když se manželka uhlířova, která byla nyní mezi hradní čeledí, o smlouvě té dověděla, pojala ďábelskou myšlénku: Aby totiž svému dítěti — nyni Kunovi ze Strážnice — i dědictví Kravařů zajistila, přemlouvala svého muže, aby malého dědice Helštýnského Jiřího z Kravař ze světa zprovodil. Dlouho odporoval uhlíř pokušení své ženy, až konečně podlehl jejím domluvám, vypravil se na Helštýn a celé týdny jako dravá zvěř toulal se v houštinách kol Helštýna, čekaje na vhodnou příležitost k provedení strašné myšlénky své ženy.

Konečně přála mu náhoda. Čtyřletý hošík vyběhl sám před hrad· Uhlíř ho vlákal do lesa, omámil pachole uspávajícím nápojem a prchnu[1] s ním hluboko do lesů. Avšak když měl nevinného chlapečka usmrtiti, nenalezl zmužilosti k tomu a odhodlal se, že ho nezabije, ale dá odchovati u známého jednoho uhlíře. Po zmizení Helštýnského dědice měl nyní Kuno Strážnický nároky i na statky Kravařů.

Přihodilo se po letech, že Jan z Kravař opět jako host dlel na Strážnici, maje ve svém průvodu nejen svou krásnou chovanku Kunhutu z Plumlova, ale i svého věrného rádce, společníka a přítele, kněze Bertrama. Za jejich pobytu na Strážnici onemocněl bývalý uhlíř a pravý otec Kuny Strážnického, a kněz Bertram povolán k jeho smrtelnému loži, aby poskytnul mu poslední útěchy. Na smrtelné posteli cítil uhlíř potřebu svědomí těžce ho tížicímu uvolniti a odhalil knězi celé tajemství o podvrženém Kunovi ze Strážnice a ukradeném Jiříku z Kravař. Zároveň prosil kněze, aby mu zprostředkoval návštěvu svého skutečného syna, nyní mladého pána na Strážnici.

Kuno, nemálo zvědav, co nemocný chce, dostavil se. Když ale uhlíř začal tajemství před synem odhalovati a Kuno zvěděl, že jest dítě prostého uhlíře, uchopil starce pod krk a škrtil jej tak dlouho, až ubohý vypustil ducha. Tak uhrdlil syn vlastního otce, aby zbavil se jediného svědka svého nízkého původu.

Tím úsilovněji počal se nyní ucházeti o ruku krásné Kunhuty a lichocením svým dovedl si též úplně získati přízeň Jana z Kravař,

který v duchu již žehnal svazku mladých lidí, jsa rád, že dobře, jak se domníval, zaopatří svou schovanku a vyhoví zároveň smlouvě s pánem Strážnickým učiněné.

Avšak Kunhuta nemohla pojati pravé náklonnosti ke Kunovi. Vůči všem jeho milostným pohledům a slovům zůstala ledově chladnou. Mělť Kunův pohled vždy cosi odpuzujícího, co nedovedla si vysvětliti, a vždy cítila ulehčení, unikla-li z jeho blízkosti. Odpor ten, kde mohl, posilňoval důvěrník a druhý její otec, stařičký Bertram, který těžké své zpovědní tajemství sice prozraditi nesměl, avšak žádné příležitosti ujíti si nedal, aby Kunhutu proti Kunovi zaujal, což se mu ostatně samo dařilo.

Když hosté Strážnici opustili, byla první starost Bertramova, pátrati po mladém uhlíři, skutečném to Jiříku z Kravař. Nebe přálo úsilovné snaze jeho. Hluboko v lesích, které se na severu proti Helštýnu rozprostírají, dopídil se mladíka, jehož ztepilý vzrůst a celý tělesný útvar prozrazovaly, že není zrozen v chýši uhlířské. Bertram dovedl si důvěru mladíka získati a snažil se poctivě nahraditi, čeho osud na něm zanedbal. Navštěvoval ho, kdy jen mohl, učil ho čtení i písmu, ba ze starého Bertrama vyloupal se i zručný šermíř, který uhlíře vzácnou opatřil výzbrojí a vyučil v zacházení s ní. Aby schůzky jejich mohly býti častější, pohnul ho k tomu, že se blíže k Helštýnu přestěhoval, a věnoval mu pak každou svou prázdnou hodinu. Za to nemohl si přáti žáka více učelivého.

Jednoho dne vyjel sobě Jan z Kravař na lov, při čemž doprovázela ho i Kunhuta s loveckým sokolem. Vesele zněly lesem rohy, když tu najednou octl se rytíř samoten s Kunhutou v místech u propasti Macochy, blíže dnešních Teplic. Kunhuta seskočila s koně, chtějíc si děsivou propadlinu blíže ohlédnouti a počala kameny dolů házeti, když tu najednou uslyší za sebou hrozivé bručení. Ohlednouc se, spatří ohromného medvěda, an na zadních nohách stoje chystá se k útoku na ni. Ustrašená dívka vykřikla. Rytíř upozorněn, ohlédl se v tu stranu a vida hrozné nebezpečí, trhl ihned koněm proti strašlivému zvířeti. Avšak polekaný kůň divoce se vzepjal a svrhl starého pána k zemi, na něhož medvěd ihned útokem se řítil. Jiří z Kravař cítil poslední svou hodinku, když najednou medvěd hrozný ze sebe vyrazil řev a v následujícím okamžiku se smrtelným chrapotem klesl k zemi

Mladý muž, náhle jako ze země vyrostlý, skolil strašlivé zvíře. Než se rytíř dovedl vzpamatovati, uchopil mladík poplašeného koně Kunhutina, pomohl jí do sedla a vedl koně stranou od propasti i dokonávajícího medvěda. Kunhuta chtěla mu vzdáti vroucí dík, avšak mladík přerušil její slova a místo díků prosil o nějakou památku z krásné její ruky. Dívka přemýšlela několik okamžiků, co by mu dáti měla, sáhla pak po zlatém křížku na krku a dala ho jinochovi. Mlčky pohlédl tento do očí krásné dárkyni, políbil danou mu ruku a zmizel v houští stejně náhle, jak se objevil.

Vše to bylo dílem kratičké chvilky. Mezitím povstal starý rytíř a chtěl obranci svému vzdáti díky. Ale všecko hledání družiny, která mezi tím přichvátala, bylo marné. Mladík jako by do země se byl pro-

padl. Příhoda ta byla nejednou předmětem rozhovoru na Helštýně, a Jan z Kravař býval mrzut, že nepoznal blíže zachranitele svého života a nemohl mu býti vděčným. Mladík nebyl nikdo jiný, než vlastní jeho syn Jiří, nyní uhlíř a učeň Bertramův.

Kuno ze Strážnice ucházel se vážně o ruku Kunhuty z Plumlova. Jeho úmysl byl jasný. Vedle krásné ženy stal by se takto pánem statků Kravařských, Plumlovských a Strážnice. Jan z Kravař přál svazku tomu, a proto povolal svou schovanku a oznámil jí v přítomnosti Bertramově žádost Kunovu. Avšak místo radostného zapýření a mlčelivého svolení narazil na slzy a rozhodný odpor. Kunhuta byla dávno u sebe seznala, že ku svému křížku přidala i své srdce mladíkovi u Macochy, k němuž ji celá její mysl táhla, ač toho dosud nikomu nevyzradila. O Kunovi nechtěla ani slyšeti. Jak rád by Jan z Kravař její spojení s Kunou byl uviděl, ale seznal brzy, že vše přemlouvání je zde marné.

Několik let uplynulo od příhody u propasti Macochy. Helštýn byl v rukou Mesenbeckových. Jen útěkem spasili se obyvatelé Helštýna a bydleli od té doby na hradě nad městečkem Drahotušemi. Kunhuta se stejnou rozhodností odmítala nové pokusy Kunovy, avšak když ochrance od Macochy, hluboko do jejího srdéčka zapadlý, nebyl k nalezení, přátelila se čím dál, tím více s myšlénkou, svou beznadějnost v tichých zdech klášterních pochovati.

Jan z Kravař mlčky a s oddaností do vůle Boží snášel těžkou ruku osudu, který zničil všecky jeho tužby a přání. Jednoho dne spatřujeme malý hlouček cestujících od hradu nad Drahotušemi ubírati se po pěšince, která kol Bečvy vinula se k Týnu. Jest to Kunhuta, Bertram, jeho věrný sluha a důvěrník Diviš a tři pacholci k obraně malého průvodu!

Když blíže Týna chtěli se přes řeku přepraviti na druhý břeh, byli velikou silou Mesenbeckových holomků přepadeni a v bitce, která se při tom strhla, jeden pacholek zabit, Bertram, Kunhuta a dva zbrojnoši zajati, jen Divišovi podařilo se prchnouti.

Věrný Diviš nebyl by zajatce zbaběle opustil, ale učinil tak na přímý rozkaz Bertramův, který sluhovi svému v rozhodném okamžiku tlumeným poroučel hlasem: „Prchni, a tam, kde potok Jezernice má svůj pramen, nalezneš uhlíře. Tomu oznam, co se zde stalo a dodej: Stříbrná zbroj se zaleskni, tři kříže ať do tří dnů zalesknou se nad Helštýnem“.

Abychom tajemným slovům těm porozuměli, dlužno od našeho vypravování maličko odbočiti. Za dob, kdy Mesenbeck Helštýn násilně uchvátil, počalo se loupežnictví na Moravě čím dál, tím více vzmáhati, až utvořil se k jeho potírání tajný rytířský spolek, který postavil si za úkol, všecky loupežníky, zvláště byli-li stavu rytířského, přísně trestati. Bertram byl dobře zasvěceným členem tohoto tajného sdružení a uvedl do něho i mladého Jiřího z Kravař, jehož jméno sice nejmenoval, za jehož rytířský původ ale se zaručil. Tajemná slova byla vyzvání tajného spolku, aby Kunhutu z Plumlova z ruk Mesenbeckových vysvobodil.

Vraťme se nyní na Helštýn. Zde chtěl Mesenbeck vším násilím krásnou Kunhutu přinutiti, aby se stala jeho manželkou, a Bertram měl svazku tomu dáti církevní posvěcení. Když ale ani Kunhuta ani Bertram násilníkovi po vůli býti nechtěli, dal jim třídenní lhůtu na rozmyšlenou. Aby jim ukázal, co je čeká, budou-li se zdráhati, kázal před jejich očima jednoho ze zajatých zbrojnošů svrhnouti s věže dolů, že zůstal okamžitě mrtev.

Když věrný Diviš byl poslání své splnil, vrátil se ihned na Helštýn, kdež se mu v noci podařilo vyšplhati se k okénku hladomorny a zde uvězněnému Bertramovi podati zprávu, že mstitelé se blíží. Okénkem tím odevzdal Bertram svému věrnému sluhovi zapečetěný list, a Diviš musel se mu slavnou přísahou zavázati, že list ten jen v tom případě otevře, kdyby Bertram na Helštýně Mesenbeckem byl usmrcen. — List obsahoval tajemství zpovědníka ze Strážnice.

Tajný svazek mstitelů rychle vypravil svá vojska proti Helštýnu a časně z rána, když třídenní lhůta Kunhutě a Bertramovi docházela, obklíčili najednou Helštýn ze všech stran. Mesenbeck zuřil. Počal tušiti, že věc dobře neskončí, ale do pádu svého chtěl zaplésti i pád svých zajatců. Vojsko mstitelů uvítal tím, že kázal druhého zbrojnoše z průvodu Kunhutina s jedné hradební věže mezi obléhající svrhnouti. Na to dal pacholkům svým rozkaz, aby Bertrama do kaple zavlékli a tam kostelní naň roucho vložili. Sám pak šel pro Kunhutu. Když tato zcela rozhodně vyslovila, že ho následovati nehodlá, uchopil ji a chystal se násilím do kaple ji zavléci.

Mezitím připravilo se vojsko mstitelů k útoku a slezlo v prvním náběhu hradby. Mesenbeck přivlékl Kunhutu až ku dveřím kaple, když tu pojednou slyší po dvoře kroky chvátajících útočníků. Rychle otevřel dveře kaple a rozkázal svým pacholkům kněze do bezedné studně uvrhnouti, sám pak sahal po své dýce, aby oběť svou proklal, když tu již ze zadu zasáhl jej hrot meče prvního útočníka, který již mu byl v patách. Kunhuta byla zachráněna, Mesenbeck souzen.

Bouře šťastně se přehnala. V komnatě hradu Helštýna, jejž opět pravý pán a majitel zaujal, vidíme Jana z Kravař a schovanku jeho, ani oba netrpělivě někoho čekají. Konečně otevrou se dvéře a Divišem uveden skromně vstupuje statečný jinoch v jednoduchém uhlířském oděvu. Uctivě sklání své koleno před starcem, jehož obrubu šatu políbil. „Záchrance od Macochy!“ zvolal v největším překvapení Jan z Kravař. Nyní předstoupil Diviš a podávaje starci otevřený list mrtvého Bertrama pravil: „Nejen záchrance od Macochy, ale také ztracený syn a dědic domu Kravařského, statečný Jiřík, kdysi naděje a pýcha našeho milého pána.“ A obrátiv se ke Kunhutě dodal: „A šťastný majitel křížku naší milostivé panny Kunhuty.“

Stařec četl a četl poznovu, a když list svého věrného Bertrama kříž na kříž propátral, nemohl proudu slz — slz štěstí — se ubrániti. Jakoby o dvacet let omládl, vyskočil ze své lenošky a přitiskl svého ztraceného syna na srdce, tak dlouho osiřelé. Pak uchopil ruku vedle

stojící Kunhuty, vložil ji do ruky mládence a požehnal svazku dvou srdcí, která po těžkých zkouškách konečně se nalezla. Byl to jeden z nejšťastnějších dnů na Helštýně.

Zbývá nám ještě zmíniti se o soudu Strážnického Kuny. I on uměl se do tajného svazku mstitelů vlouditi a nalezal se též v jeho vojště. Když toto hradby Helštýna slezlo, bylo prvním dychtěním Kuny vtrhnouti do komnat Mesenbeckových, kdež doufal nalézti velkých pokladů. Štěstí mu přálo. Právě byl s vyprázdňováním jedné truhly zaměstnán, když tu dva jiní rytířové tajemného svazku do komnaty vnikli a loupícího Kunu, který nečestně proti svému stavu i proti stanovám spolku jednal, zajali. Když později i zpovědní tajemství Bertramovo vyšlo na jevo, byl Kuno jako sprostý zločinec, který svého vlastního otce uškrtil, dle přísných pravidel spolkových k smrti odsouzen a ortel též tajně na něm vykonán.

7. Laciné pivo v Týně.

*

V době pěstního práva zmocnil se Helštýna zlopověstný rytíř Mesenbeck. Utiskoval lid a byl podlý frejíř. Peněz mu vždycky chybělo, utiskoval své podanné hmotně a mravně. Na úpatí hradu měl velký pivovar světoznámý výrobou laciného piva. Za krátko vyhnal každého sládka, že mu draho vařil. Přihlásil se jednou sládek, silný jak obr a nabijaný čtverák, o službu.

„Zač vaříš pivo?“ mračil se na něho Mesenbeck.

„Zač chceš, pane!“

„Uvaříš-li sud za půl kopy grošů, přijmu tě.“

„Cože pane? Zadarmo ti uvařím piva, mnoho-li chceš!“

Rytíři se zasvítily oči, přiskočil k sládkovi, chytl ho za ramena a křičel: „Hlavu ti srazím, jak to nesplníš.“

„Máš-li jen starých doškových střech, nech je strhat a máš piva, že ho Bečva neodnese.“

Sládek byl přijat. Na hospodářských staveních červenaly se brzy nové střechy, a sládek vařil z došků pivo o všecko pryč.

Za šest neděl udeřil rytíř na sládka, aby mu pivo přinesl k ochutnání, že ho pořád odkazoval, až se uleží.

Sládek natočil do džbánu piva, pokryl ubrusem a donesl na hrad.

V komnatě netrpělivě čekal rytíř. Sládek vešel, nalil uctivě do poháru pěnicího a zlatolesklého piva, že radosť byla naň pohledět. Mesenbeck přijal pohár, prohlížel, přiložil k ústům a upil.

Náhle postaví sklenici na stůl, odplivnul, přiskočí ku sládkovi a vyťal mu notnou facku.

Sládek si chladně nalil do druhého poháru, upil, postavil a přistoupil k rytíři a vyťal mu druhou, že se na zem povalil, a zahučel mu do uší:

„Pane, to je pivo! Enem sme si lézli a už se tlučem, což kdybychom vypíli pár mázů.“

Než se rytíř zpamatoval, byl sládek ten tam. Ženu a děti uchránil napřed před Mesenbeckem, jehož vyléčil od snahy, vařiti pro lid pivo laciné.

Ze „Záhoří“ P. Přikryla.

8. Erbovní pověsť pánů z Pernštýna.

*

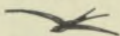

Erb nad druhou branou Helštýna v kameni tesaný vysvětluje nám následující pověsť: „Byl jest muž jeden jménem Věňava, ten měl bydlení své v krajině Moravské mezi velikými horami, dobývaje sobě živnosti pálením uhlí, maje chaloupku svou na vysoké hoře postavenou, v kteréž chléb i jiné potřeby sobě choval. Když pak živnosti své hleděl a nečasto doma býval, naučil se do té chaloupky zubr, chléb a cožkoliv jiného v ní dostal, to všecko sžíral.

Dověděv se o škůdci svém Věňava, myslil na to, jak by mohl toho zubra zabiti: až jednoho času, když sobě něco před chaloupkou opravoval, zubr po zadu tam vešel. Když o něm Věňava zvěděl, poznenáhlu na něj se přiloudil, jehož zubr ucítiv, chtěl z boudy vyskočiti; ale on doskočiv k němu, za rohy jej uchytil a proutek skrze chřípě jeho prostrčiv v houžev upletl a podlé sebe vedl až do toho místa, kde na ten čas byl král s dvorem svým.

Král vida v muži tom takovou sílu, za ten dar, který mu přivedl, zeptal se ho, čeho by žádal. Odpověděl, toliko svobodu aby mohl míti, a na těch horách bez překážky uhlí páliti. Znaje král v něm větší zasloužení, tou krajinou mezi horami na věčnosť jej obdaroval, což on s vděčností přijav, mužnost svou prokázal, levou rukou drže zubra za houžev, pravou tesáku, který při sobě nosil, dobyv, jednou ranou mu hlavu sťal. Načež král patře a jeho síle se divě, na věčné časy jemu i potomkům jeho hlavu zubří černou na zlatém poli a v chřípích jeho houžev za erb daroval a nositi přikázal. Ten Věňava potom na tom místě, kde prvé měl svou chaloupku, dvůr dřevěný postaviv, jej nazval Pršťánem, jakož i okršlek mnohými vesnicemi a městečky osadil.“

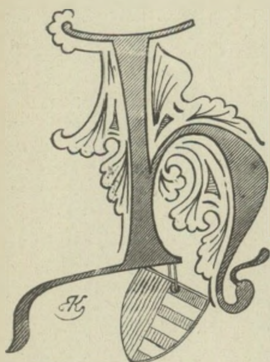
(Sedláčkovy hrady a zámky.)

S bohem Helštýnu!

*

Nuže, již ti s Bohem dáme
Svědku dávných vlasti krás;
Ještě jeden pohled s výše
V Bečvy věčně jarý pás,
Která dole bez pokoje
Skalné líbá paty Tvoje,
Helštýne! — Sni dále zas. —

istorické poslání Helštýna: býti svým obyvatelům pevným nedobytným sídlem, dávno jest naplněno. A byť i hrad náš dnešní dělostřelbě nebyl zrovna ořechovou skořápkou, o tomto jeho účelu nelze dnes více vážně jednati. Za to nabývá čím dál více oprávněnosti povzdech nás obyvatel začazených údolí: „Jak rozkošně sídlelo zde statečné plémě předků našich!“ a jen těžce smiřujeme se s myšlenkou, že by krásné, proslavené sídlo Pernštýnů neodvratně určeno bylo zkáze a záhubě.

Či nepřijde skutečně už nikdo, kdo ocenil by tvé vnady a krásy, a jemuž osud na statcích pozemských tak požehnal, že by znova vztýčil krovy tvé k letnímu sídlu nejrozkošnějšího druhu?

Šest století kráčelo kol omšených tvých zdí. Co změn, co dějů odehrálo se v době té okolo tvých hradeb! A smutné tvé dnešní obrysy nejsou ony pouze pomíjející episodou v bytí tvém, nebyly by nikomu podnětem a pobídkou k tvému obrození?

O nevěřte, po dlouhém truchlém spánku
Zas přijít musí jasné vzkříšení.

A my držíme se pevně slov básníkových. Zase hrdě pnouti budou se tvé střechy k nebesům, zase osvětlená tvá okna za teplé letní noci přátelsky kynout pozdnímu chodci na silnici v údolí.

Kdy?

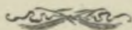
Tvé věčné zdi nemají na spěch, mohou čekati.

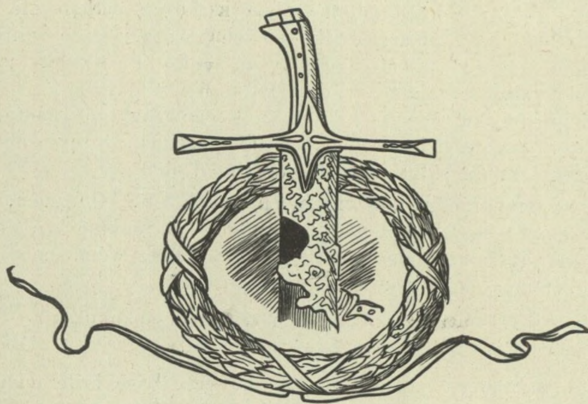
Loučíce se s tebou, poroučíme tebe přízni laskavého čtenáře, jemuž z toho srdce přejeme, by na tvém čerstvém vzduchu zapomněl tísní dusivého údolí, by odnesl si z hradeb tvých jen světlých veselých upomínek a zamiloval si tě jako pisatel těchto řádků.

Tobě pak, slavné sídlo statečných našich předků, pomníku lepších národa českého dob ve vlasti této, voláme z plna srdce slovy básníka:

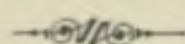
Buď zdráv! — Buď zdráv tak plný krásy
A spočiň mír na stráních Tvých,
A o tvé hory na vše časy
Rozrážej hněv se bouří zlých!

(Sládek.)

PŘEHLED OBSAHU.

Úvod.

DÍL I.

Helštýn jindy a nyni. Popis hradu.

DÍL II.

Dějiny hradu Helštýna a jeho pánů.

DÍL III.

Pověsti o Helštýně.

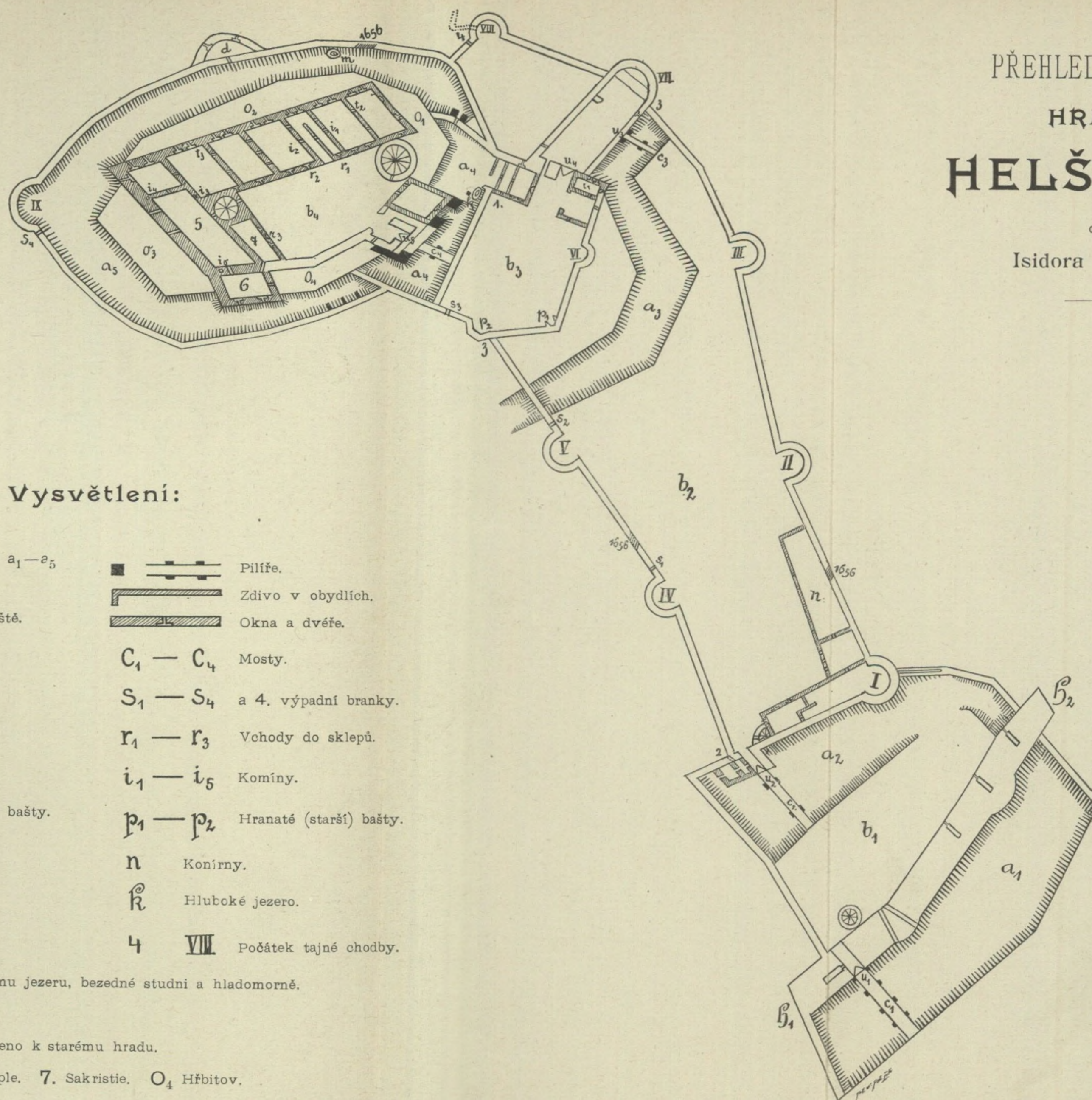

PŘEHLEDNÝ PLÁN HRADU HELŠTÝNA

od

Isidora Kahliga.

Vysvětlení:

	Hradní příkopy a_1—a_5		Pilíře.
	Hradební zdi		Zdivo v obydlích.
	Věžovitá schodiště.		Okna a dveře.
b_1 — b_4	Dvory.	c_1 — c_4	Mosty.
o_1 — o_4	Tarasy.	s_1 — s_4	a 4. výpadní branky.
t_1 — t_3	Záchody.	r_1 — r_3	Vchody do sklepů.
u_1 — u_5	Gotické brány.	i_1 — i_5	Komíny.
I — IX	Kulaté (novější) bašty.	p_1 — p_2	Hranaté (starší) bašty.
h_1 h_2	Široká zeď.	n	Konírny.
m	Bezedná studně.	k	Hluboké jezero.
d	Hladomorna.	4 VIII	Počátek tajné chodby.

1. Branka vedoucí k hlubokému jezeru, bezedné studni a hladomorně.

2. Střílna z druhého průjezdu.

3. Místo, kde předhradí připojeno k starému hradu.

5. Velká síň rytířská. 6. Kaple. 7. Sakristie. O_4 Hřbitov.

1656. Průlomy z roku 1656.